זכר ימות עולם
בינו שנות דר ודר

שאל אביך ויגדך
זקניך ויאמרו לך...

בגילופין

פערגאַנגענע וועלטען

א) חסידים און חסידות

(ווי אזוי האבען חסידים געלעבט...)

ב) 6 מאמרים — פאלקסטימליכקייט

(אידישע מאמעס, קינדערלעך, זיהן, טעכטער, א.א.)

פון

הרב יהושע שפעטמאַן

תשי"א — 1951

לונדון

PAST WORLDS

about

CHASSIDISM & FOLKLORE

RABBI S. Z. SZPETMAN
2, Sidney Square,
London, E.1, England.

נאכדרוק שטרענג פארבאטען.

SUPERIOR PRINTERS LTD. (T.U.), 11-13, NEW ROAD, E.1

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

הקדמה

זעהר חשובע לעזער, פֿרײנד!

מיט דעם פֿאַרעפֿענטלעכען די חסידישע ערצעהלונגען און מאמרים האָב איך ניט געהאַט די כוונה צו שרייבען ליטעראַטור, קולטור, אפילו ניט קיין חיבור, נאָר פּראָסט פּשוט, געוואָלט פֿאַראיביגען די זכרונות פֿון דער נאָענטער פֿאַרגאַנגענהייט, וועלכעם איז אונז אזוי ליעב הייליג און טייער, דעריבער קאָן זיין אז עס פֿעהלט טיילמאָל דער ליטעראַרישער סטיל, אבער איך האב מיך באמיהט, ווי ווייט מיין באשיידענער כח קען טוהן, צו געבען דעם נשמה האַרציגען סטיל, דאָס איז דער אמת'דיגער סטיל, מעימקא דליבא.

די זכרונות פֿון חסידות און חסידישען לעבען, וועלכע זענען פֿאַראיביגט אין די מעשות בגילופֿין, דערמאָנט אונז, אין דער גרויסער שענער חסידישע באַוועגונג, וועלכעם איז אָנגעגאַנגען בערך 200 יאָהר אין מזרח אייראָפּא, דאָס וויעלע פֿון חסידות און פֿאלקס יודענטום וועלכעם איז ליידער אזוי אכזריות־דיג אויסגעראָטעט געוואָרען דורך די עמלקים, טמאים נאָצי דייטשלאַנד, ימח שמם וזכרם, און אין די מאמרים, די 6 מאמרים געווידמעט דאס פֿאלקס יודענטום (געווען געדרוקט אין די לאָנדאָנער צייט 1945) זאל דאס בלייבען א מצבת זכרון, אָנדענקונג נאך די 2 שהנע זיילען פֿון יודענטום, חסידים און חסידות, פֿאלקס יודענטום און פֿאלקס אידען, אין מזרח אייראפּא בכלל, און אין פוילען בפֿרט — אויך מיין טייערע היימאט שטאָדט, לובלין—ירושלים דפוילען — דאס וויעלע פֿון חסידות און פֿאלקס אידען...

זאָלען די זכרונות זיין ביי אונז הייליג און טייער, א הייליגע ירושה איבערבלייבונג. א שארית הפליטה — זאָל דאס לייענדיג, אונז דערמאָהנען אונזער יונגע יאָהרען, אונזערע שטעטלעך, אונזער לעבענס־וועג, וואנדערונגען, אונזער נצח ישראל — עם ישראל חי, — די גרויסע אונשטערבליכע גייסטיגע פֿאלקס כוחות — פֿאלקס יודענטום און חסידות.

הרב יהושע שפּעטמאן, לונדון.

מחבר פֿון „ספר חבלי הנשמה ומוסר היהדות" אין אידיש (איבער וועלכען, דער באוואוסטער שרייבער דענקער ר' הלל צייטלין, הי"ד, האט געשריבען אין וואַרשאָווער „מאָמענט" תרצ"ט, 2 גרויסע מאמרים אָבהאנדלונגען אונטערן קעפּל „א ניצוץ פֿון אלגעמיינעם אידישען נבואה גייסט), און 6 קונטרסים „האמת", און גרייט צו צום דרוק א ספר אין אידיש „חבלי משיח, מלחמות גוג ומגוג ואור הגאולה."

פּורים ביי חסידים

פֿון שבת שקלים, האָט זיך שוין אָנגעהויבען די „הכנות" צו „שמחת פּורים". די לופֿט אין שטעדטל, און אין שטיבעל האָט שוין געשמעקט פּורים־דיג. עס איז שוין ניט געווען די קאַלטע לאַנגע נעכט, און געפֿרוירענע אייז לופֿט פֿון די שבת פֿרעסט, וואָס האָט טייל מאָל שיעור ניט, די בגילופֿין'דיגע שטיבעל יונגע לייט אין עצבות אַריינגעווארפֿען. ווי יצחק'ל קונדאס האָט זיי געפֿונען „די מתנגד'ישע נעכט." פֿון אַדר האָט שוין די זון מיט א ביסעל רחמנות און יושר געווארימט, און אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אז „משנכנס אדר מרבין בשמחה," אז עס קומען פֿריהלינג טעג, עס וועט זיין פּורים אין שטעדטל אמת'דיג ליהודים'דיג...

יצחק'ל קונדאס, א פֿרעהליכער בגילופֿן'דיגער יונגערמאן, הויך, שלאַנק, א יונגען זיידען פּנים, א זעהר אנפין'דיגע נשמה צורה, וואָס איז באַדעקט מיט א אידישען חן, פֿון ערשטקייט, שמחה, אהבה און יראת שמים, איינגעפאַסט אין שווארצע לאַנגע געקרייזעלטע לאָקען,פּיאות; א קליין, ווייכע, שווארצע בערדל, מיט א לענגליך געטאָקטע באחנ'טע נאָז, און יונגע קינדערישע ליפּען; א הויכ־געקנייטשטער שטערען פֿון וואַנען עס האָט ארויסגעפֿינקעלט צוויי ליבליך בלאָהע אויגען, וואָס האָבען אָנגעזאָגט ריינקייט, שמחה און פֿרעהליכקייט,— יצחק'ל קונדאס, האָט לכבוד פּורים איבערגענומען די נאַנצע „קאַמאַנדע", און אונטער זיין „באַפֿעהל", איז נעווארען דורכגעפֿיהרט די נאַנצע „עבודה"; די „סטראַטעגיע" צו שאַפֿען משקה וכל טוב אויף שמחת פּורים, אז עס זאָל זיין כיד המלך, מען זאָל קענען טרינקען טאַקע עד אשר לא ידע... מען זאָל זיין אמת'דיג בגילופֿינדיג, וואָרום פּורים איז ביי חסידים ניט נאר צוויי טעג, נאר אויך „שיתסר" און „שובסר". ר' מאיר'ל גבאי פֿלעגט זאָגען, אז אויב עס איז דא א קשיא אין דער נמרא: אז „טאָמער איז פּורים דעם 16־טען און 17־טען טאג אין אדר, איז א סימן אז חסידים ברויכען אויף די טעג צו זיין כגילופֿינדיג. אָחוץ דעם, ווי איז מענליך, אז פֿון אזא פֿרעהליכען יום טוב ווי פּורים, זאָל ניט זיין,דערנאך א אסרו חג און צו אזא גרויסען בגילופֿין'דיגען יום טוב, האט זיך יצחק'ל געגרייט שוין פֿון שבת שמברכין ראש חודש אדר, צו דעם צוועק האָט ער געארבייט מיט א נאַנצען „שטאָב", יונגע לייט און שטיבעל בחורים.

אלם ערשטען „סיגנאל" האָט ער נעגעבען א „פּריקאַז" צום זיידען ר' משה, בזה הלשון, הער נאָר, משה,—יצחק'ל האָט צו אלע גערעדט בלשון רז—

דעם שבת זאָלסטו משה זאָגען דיינע, —דאס האָט ער געמיינט די באָבע חוה עליה השלום —אז עס מוז זיין א קידוש, מיט דריי קוגלען: איינער לכבוד שבת, דער צווייטער לכבוד שבת שקלים, און דער דריטער, לכבוד ראש חודש אדר, און דערביי האט ער, הלצה'דיג געזאגט, דיינע איז דאך א אשה צנועה, ברויכט זי צו זעהן אז דער דריטער קוגעל זאָל האַלטען 50 איילען די לענג, א זכר אויף המנ'ם תליה. וועגען משקה האט יצחק'ל ניט געהאט קיין דאגה, וואָרום פֿון ראש חודש אדר זענען שוין אלע וויסניקעם און אלע באהאלטענע בראַנפֿענס, פֿון אלע שענקלאך און בוידימער, פֿון די בעל בתים פֿון שטעטעל, געווען "הפקר", אריינגערעכענט אויך דעם פראפינאטערס שענק פֿון בראַנפֿען. פֿאר יצחק'ל מיט זיין "חבריא", איז קיין באהאלטעניש נישט געווען. יצחק'ל פֿלעגט זאָגען, אז חסידים, מיט'ן כח פֿון שמחה של מצוה, מוזען קענען דריי זאכען: א גוטען ברודער פֿון "שאול תחתית" אריסשלעפען; דעם הייליגען געטליכען פֿונק, די "נציצות הקדושות" פֿון "מעמקים" פֿון טיפֿענישׂ פֿון אידישען הארץ אבזוכען; און א פלעשעל י"ש (בראַנפֿען) פֿון "מסתרים" פֿאַרבאָרגענישׂ ארויסנעהמען... און וואָס יצחק'ל האט געזאגט איז געווען קדוש וטהור, עס איז געווארען אויסגעפֿיהרט מיט דער גרעסטער פינקטליכקייט, און מיט א רעכטען מסירות נפש.

באלד פורים ביינאכט נאָך דער מגילה, האָט יצחק'ל א נעשריי געגעבען, מעשה נאטשאלניק, "חברה מי לך' אלי". איהר אלע מוזט אייך ארויסלאָזען אויפֿן שטעדטעל, און ברענגט משקה מכל המינים, עס וועט ניט העלפֿען קיין תרוצים, "אין רחום בדין", "נעשה ונשמע" האָבען אלע יונגע לייט געעגנט־פֿערט, און מיט א פֿרעהליכען "לחיים" און "שושנת יעקב", זענען זיי באַגלייט געווארען, און זענען ארויס אין שטעדטעל, במשך א קורצע צייט, זענען זיי געווען צוריק, מיט כל טוב. חברה דערצעהלען הלצה'דיג "אותות ומופתים" וי אזוי עס איז פֿאַרגעקומען די עבודה, און ווי "שוער" און "ביטער" מען האָט געארבייט, ביז מען האָט ביי דעם פראפינאטער ארויסגע'לקח'ענט א פֿלעשעל י"ש. יצחק'ל האָט דעם גאַנצען "שלל" אריינגעשטעלט אין "שלחן", און מיט א דאפעלטע שמחה האָבען זיך די חסידים ארום דעם שלחן געשטעלט, יצחק'ל קונדאס האָט געזאגט מילתא דבדיחותא, פורים־תורה, וויצען אויף דער מגילה, וועגען פרמשתא, דלפֿון און ויזתא, דער גרויסער ר' אהרן האָט געזאגט חידושי תורה אין ענין פֿון סעודת מצוה, און שמחה של מצוה, די פורים סעודה איז דער זעלבער ענין ווי די סעודה המפסקת פֿון ערב יום כפור — יום כפורים כ־פורים, ווי פורים, ביידע וועלען בלייבען א אייביגער יום טוב ביי אידען.. אזוי איז מען איבערגעגאַנגען ממדרגה למדרגה, פֿון איין שמועס צום צווייטען, ביז מען איז אריין אין היכל השמחה, אין עולים הניגון, און א וואַרימע ליבליכע יום טוב שטימונג האָט ארומגענומען אלע, ווי א הבדלה פֿלאָקער. די התלהבות איז געווארען אלעס פֿייערדיגער און העכער, ווי א נצחון מארש האָבען אלע

געזונגען דעם זמר „שושנת יעקב" צהלה ושמחה", און א ריקוד'ל דעם שלחן געמאַכט. אַלע צוזאַמענגעפֿלאַכטען, אלט און יונג. פֿון גרויס שמחה איז יצחק'ן ארויף דעם גרויסען ר' אהרן אויף דעם אַקסל, מאיר'ל גבאי וואָס איז געווען פֿאַרשטעלט אין א אַלט זעלנעריש היטל, מיט ר' שמואל חסיד וואָס איז געגאַנגען דעם פּעלץ איבערגעדרעהט, אין א רעדעל פֿון די חברה „קונדסים" יונגווארג, מיט פורים מאַסקעס פֿאַרשטעלט און פורים שפּילער, וואָס האבען געזונגען פֿרעהליכע חסידישע נגונים, און פורים שפּילען, און צוגעקלאַפּט מיט די הענד און מיט גרעגערס טאקע, ליהודים היתה אורה שמחה וששון.

דער זיידע, ר' משה, האָט געהאַלטען הויך א פּלעשעל י"ש, און האלב ערענסט, האַלב בגילופֿין'דיג, געשריגען, אָט אזוי וועלען מיר אַנטקעגען טאַנצען דעם מלך המשיח...

פּלוצלונג עפֿענט זיך די טיר, און עס באווייזט זיך די הויך, רויטע, בעל בתישע פּוגאר, פֿון איציק פּראפּינאַטער שענקער. נאך איהם, שלעפּט זיך האַלב פֿאַרשלאַפֿען שיכור, איוואן דער שטאדט שוטר, א בלאַנדער הויכער קאַזאַק, א יוניש פּאניע פּנים, אין א בריוט לאַנג זעלנעריש פעלצעל. איציק שרייט מיט א עשו קול: „אָט איך וועל אייך ווייזען, וואָס היסט גנב'ענען פֿון שענקעל, איהר האָט אַנגעטראפֿען אויף מיר, און מיט די גראָבע האָריגע פֿלייישיגע ידים, האָט ער אנגעוויזען דעם „שוטר" וואָס איז געבליבען שטעהן האלב מבויש'דיג. — (קענטיג אז איהם איז עפּעס געפּעלען די גאנצע מעשה און די ריקודים. מיט זיין פּאניע נאז האָט ער דערשמעקט דעם ריח פֿון ביטערען טראָפּען און עס האָט זיך איהם געחשק'ט, צו מאכען א כוסה און א פֿרעהליך טענצעל)—אז ער זאָל זיך נעהמען צו דער ארבייט מציל זיין נעבאך דעם נרדף, און שלעפּען די חברה אין קאזע (טורמע). די יונגעלייט האָבען זיך תחילת דערשראָקען, עפּעס פֿאַרט א שוטר, נאָר יצחק'ל קונדאס, — וועלכער איז בטבע קיין פחדן ניט געווען, און האט געקאנט אביסעל זייער לשון, ווייל זיין שווער האָט געהאנדעלט מיט פריצים, — האָט א געשריי געטון: חברה, ווערט ניט וואָכעדיג, זייט ניט קיין ויזתא'ס, זייט ניט קיין פחדנים; פחדו חטאים, זינדיגע שרעקען זיך; אבער א חסיד דאַרף אפֿילו פֿאר'ן מלאך המות קיין מורא ניט האָבען. פֿאַלט ניט אריין אין עצבות, ווי זינגט מען ביי אונז חסידים: „עס איז אַוועק דער נעכטען, עס איז נאך ניטא דער מארגען, ווי לאנג עס איז דא א פיצעלע היינט פֿאַרברענגט איהם ניט אין זאַרגען. כאפט אריין א שנעפּסיל ווי לאַנג איהר זענט אין לעבען, אז איהר וועט ניט נעהמען ווען מען אייך ניט געבען"... און דערביי ווענדעט ער זיך צו איציק פּראפּינאטער; וואָס מיינסטו איציק, אז מיר זענען ווי ר' אברהם דער שטאדט מגיד, אז א שייגעץ גיט איהם א טשעפּע אדער אז ער זעהט א שוטר, ווערט ער איינגעבויגען ווי צו „מודים" און „בדחילא ורחימא". מיט א יהי רצון זאגט ער „הריני מקבל עלי עול גלות". ניין א חסיד איז ניט אין גלות נישט ביים

גוף און נישט ביי דער נשמה, נישט ביי אידן... און ניט ביי גוים... ווי האבן מיר געלייענט היינט אין דער מגילה... ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה". מרדכי בויגט זיך ניט פֿאר המן'ען. דו איציק, וויסט, אז מיר האבן נישט דעם עול דרך ארץ, מיר זענען דיך מיט דעם שלעפֿערינגען שוטר, מבטל כעפּרא דארעא מיר הערען אייך, ביידע ווי המן דעם גרעסטער, דו מיט'ן שוטר וועט אַוועק מיט צובראכענע ביינער.

חברה קונדסים, זענען געוואָרען לעבעדיג, און האבן שוין פֿאַרשטאַנען דעם רמז פֿון די דאָזיגע ווערטער, און אָט פּליהט א האַנדטוך און פֿאַרלעשט די ליכט ביי דעם ארון קודש און גלייך א טלית, דעם שוטר אין קאפּ.

דער שוטר ווערט פֿאַרטומלט, ער פֿיהלט, אז ער איז אַריין עפּעס אין א שלעכט געשעפֿט, ער ווערט שטארק בייז און לאָזט אויס זיין גאַנצען כעס צו איציק'ן וואָס האָט איהם אבגענארט. ער, דער שוטר, איז געוועסען אין קרעטשמע, מיט א קאמפאניע פויערים און ג'שיכור'ט, קומט צולויפֿען דער איציק און שלעפּט איהם ארויס, צו געהן אָבנעהמען א גנבה. — מיך אזוי אָבנארען, איך וועל איהם שוין ווייזען, וואָס מען מיינט אבנארען „נאטשאלס-טווא", „טשעסטנאיא סלאווא" (מיין עהרען וואָרט) א „פראָטאָקאָל", וועל איך אויף איציק'ן מאכען. און צו די חסידים וועגעדט ער זיך מיט א טאָן פֿון מפיים זיין, „דושידזע חאַסידע דאַווייטע וואָדקע" און אין א האלב צובראָכענעם אידיש זאגט ער איבער: אידען חסידים גיט בראָנפֿען. יצחק'ל קונדעם שרייט אויס, חברה! זעהט איהר, אז מיר האבן דעם שוטר מהפך געוועזען, „מדין לרחמים". אויך וועז דער מלאך המות זאל קומען צווישען חסידים וואָלט ער זעלבסט די שוועדר צובראכען... על כן, גיט דעם שוטר אביסעל י"ש, וועט ער זיך אָבטראָגען. יצחק'ל צינדט אָן די ליכט, און איז מכבד דעם שוטה מיט א כוסה, ער ווערט מלא שמחה און בעט נאך א גלעזעל, מען גיט איהם צו א גרויסען המן־טאַש, און אין צובראכענעם אידיש זאגט ער: חיים, חיים! ווישט זיך אָב די וואָנסען און שווערט ביי ווייב און קינדער, אז ער האט ליב אידען... אלע המנ'ס זאָלען שטארבען—האט ער זיך ענווות'דיג געבויגען. און געזאגט: גוטע נאכט דאברי חאסידו...

איציק האָט געזעהן אז ער וועט האבען אזא סוף ווי המן, און שטארק דערשלאָגען, פֿאַרטומלט, האָט ער זיך אנגעהויבען ביסלעכווייז ארויסצורוקען, כל זמן ער האָט נאָך גאַנצע ביינער. נאָר, חברה קונדסים האבען פֿאַרשלאסען די טיר, און יצחק'ל זאגט: מען מוז דעם פראפֿינאטער מאכען א „משכנתא". א איד וואָס ברענגט א שוטר צו חסידים, אזוי מחלל השם צו זיין, מען מוז איהם אויסלערנען, אז ער זאָל פֿאַרזאָגען קינדער און קינד'ס קינדער, מיט וועמען מען מעג טשעפּען, אפֿילו מיט'ן רב און רביצין, און ראש הקהל, נאָר ניט מיט חסידים. תוך כדי דיבור. דער פראפֿינאטער לויגט שוין אויף דעם שלחן אויסגעצויגען, מיט א גארטעל די פֿים צוגעבונדען, און יצחק'ל קונדאם זאגט

הלצה'דיג, חברה, איך בין אייך איהם מקדיש, טוט ווי ביי א קרבן, לענט ארויף די הענד אויף דעם קאָפּ פֿון דער בהמה, און גיט איהם „מלקות."

דער פּראָפּינאַטער האָט געמוזט שוועדען ביי „בארד" און „פיאות" אז ער וועט שוין מעהר אַזא שטות ניט טאָן, און האָט געגעבען חי פעמים חי (אכצעהן מאהל 18 גולדען אויסלייז געלד) אויף תיקון און בבושת פנים גע־מאַכט פֿליטה ווי א גנב. יצחק'ל איז געווארען פֿון דעם נאָך מעהר בגילופֿינ־דיג, און ס'איז געווארען נאָך מעהר ליהודים'דיג, עס איז שוין געווען והשתיה בדת, ביז דעם גרויסען טאָג, ווען זיי זענען געגאַנגען אַביסעל זיך דערפֿרישען דעם גוף און דעם מח, מען זאָל קענען אויפֿנעהמען די ווייטערדיגע שמחה פֿון פּורים בייטאָג, מיט מעהר התלהבות און בגילופֿינדיג.

ערב פסח'דיגע מצות באַקען

ווער עס האָט ניט געזעהן די שמחה פֿון מיין זיידען, עליו השלום, ערב פסח ביי די מצות באַקען, דער האָט קיין שמחה ניט געזעהן. ער אליין פֿלעגט זאָגען אז די שמחה איז ביי איהם נאָך א המשך פֿון פורים, די האָמען טאָשען און די ערב פסח'דיגע מצות באַקען האבען איין ענין, א ענין פֿון שמחה בגילופֿין'דיג פֿרייליך פֿרייַ, בטבע איז מיין זיידע תמיד געווען בגילופֿין'דיג. מיט זיין געטאָקטע קייַלעכדיגע הערליכע צורה, מיט די וויים זיַלבערנע בָּארד וואָס האָט באַצירט מיט א פּאַטריאַרכאַלישען חן דעם צלם אלקים און די צוויי שווארצע פֿייערדיגע אויגען, ווי נשמה ליכט, האָבען פֿארדאָפּעלט דאָס שעהנהייט פֿון דעם גרויסען געקנייטשטען שטערען און א באזונדערען מורח חן צוגעגעבען, און א אויסדרוק פֿון חסד טוב ומטיב'דיגען מילדקייט, צוזאַמען מיט א ערנסטע שמחה'דיגע דענקען, ווי ער קומט איצט פֿון א שפּאַציר אין אַנדערע וועלטען, עולם הבא און עולם הניגון. נאָר, לכבוד די ערב פסח'דיגע מצות באַקען, איז ער נאָך שעהנער און פֿרעהליכער געווָארען, דאָס גאנצע פנים איז באַנייט געווָארען מיט א ערב פסח'דיגע נשמה יתירה, און אויסגעזעהן ווי א נייע ג'כשר'טע כלי. אזוי מוז אויסזעהן אליהו הנביא, ווען ער קומט טרינקען דעם כוס פסח ביי נאכט.

א טאָג פֿאר ערב פסח, האָט ער שוין געמאכט די הכנה, שוין געווען בגילופֿין'דיג, און ווען די באָבע חוה, עליה השלום, האָט ווי א אידענע געזאגט, געמאָהנט, געטענה'ט, צו עם משה, אפֿשר האָסטו נאָך עפעס געלערנט ברויכט נאָך דאָס, מען ברויכט נאָך צו האָבען, עס איז ערב פסח,— וואָרום צו א האלבען פסח האָט שטענדיג מיין זיידען געפֿעלט—פֿלעגט ער איהר ענטפֿערען, און צניעות'דיג רופֿען מיט דעם יום טוב'דיגען נאמען, חיה'לע, היינט בין איך גרעסער ווי דו, איך בין א "מלך". און אויך א "מלכה" דערצו, איך האָב אָבער מעלות פֿון א "באָבע", איך קען באַקען, קנעטען, וועלגערען, איך בין דער גאַנצער "מייסטער" ביי די ערב פסח'דינע מצות באַקען, די חסידים האבען מיך געקרוינט מיט דעם נאמען "קאָמאַנדער פֿון די ערב פסח'דיגע מצות באַקען". די וועלטער האָבען מיין באָבען אביסעל באַפֿרידיגט, און זי האָט באַ'חן'ט מיט איהר צניעות'דיגע לענגליך פנים, צוגעשאָקעלט, געבענטשט, זאָלען מיר דערלעבען איבער א יאהר, זאָלסט זוכה זיין צו דערלעבען איבער א יאָהר צו זיין אין ירושלים, מאָכען דאָס קרבן פסח אין בית המקדש, אויף דער ברכה האָט דער זיידע געענטפֿערט :אמן, צוגעלייגט דעם

וואונש: צוזאמען מיט דיר און כּל ישׂראל מיט געזונד. די ברכה האט איהם שוין באפֿרייט פֿון צו געבען איהר א ממשות'דיגען ענטפֿער. ער האט זי באַרוהיגט און געזאגט, חיה'לע, זיי פֿרעהליך, האָב בטחון, אז מיר לעבען ברוך השם, איז שוין דאָ דער גאנצער פסח, עס וועט זיין א פֿרעהליכער פסח. און דערביי האט ער איהר מפיים געווען,און מטריח געווען אבצוזוכען נייע קלאָרע רייגע זייערס צום מצה וואַסער.

פֿאַרנאַכט, בין השמשות צייט, וועז די חסידים זענען געגאַנגען צו דער בית המדרש ברונען נאך מצה וואַסער, איז דער זיידע געגאַנגען פֿאַרוים, ווי א קאַמאַנדער פֿאר זיין חיל, געטראָגען הויך די פסח'דיגע וואַסער עמערס, מיט פֿאַראַד און געזאַנג, האָבען אלע חסידים געזונגען א פֿרעהליכעם, דעם רבין'ס ניגון, א קאַזאַק'ל, דער זיידע איז געווען דער גלאַוונער „מחותן", דער גאַנצער „קאַפּיל מייסטער".

דאָס גאַנצע שטעדטעל איז געווען אויף די פֿיס, אלע זענען געקומען קוקען, און האָבען א פֿארגעניגען פֿון דער חסידישער שמחה, מיט גרויס דרך ארץ האָבען זיך אלע מיטגעפֿרעהט, אפֿילו די „לאָבוסעם", די וואויל־יונגען פֿון שטעדטעל, וואָס האָבען ניט געלאזט געהן מיט א חופה צום בית המדרש, ביז מען האָט זיי פֿריהער גענעבען זייער רח"ש, א גוטען שנאפּס, זענען אויך איצט געשטאַנען מיט גרויס דרך ארץ, און מיט גרויס יראת הכבוד זיך צוגע־קוקט צו דער חסידישער שמחה, אויך דער רויטער חיים דער שמייסער, וואָס האָט שטענדיג אָנגעפֿאיעט זיין פֿערד ביי דער בית המדרש ברונען, דוקא צו מנחה צייט, און האָט הנאה געהאט צו זעהן, ווי די אלטע אידען שרעקען זיך פֿאר זיינע בריטבייכעדיגע פֿערד וועז זיי דרעהען מיט זייערע לאַנגע האָריגע עקען... האָט אויך דעם בין השמשות מיט א באזונדערע הכנעה־דיגע דרך ארץ געוואַרט, ביז די חסידים זענען מיט דעם מצה וואַסער אוועק פֿון דער ברונען, און מיט גרויס קנאה, איז ער געשטאַנען און געקוקט, צו די רקודים פֿון די חסידים, און זייער אחדות'דיגער שמחה. ער טראכט זיך, אָט דאָס איז אמת'ע גוט־ברודערשאפֿט, אָט אזוי איז גוט צו מאַכען א שנעפּ־סעל... זיי זענען שהנע וואַסער טרעגער...

מיט גרויס התלהבות שעפט דער זיידע דאָס וואַסער פֿון דער ברונען, און גיסט דורך די ריינע זייערס אין די יום טוב'דיגע נייע עמערס, אלע העלפֿען צו, דערנאָך טיילט מען יעדען א כוסה פסח'דיגען בראַנפֿען, מען זאגט זיך א ליבליכען לחיים, מען מאכט א פֿרעהליכען ריקוד, א אמתע שמחת בית השואבה רקידה, „ושאבתם מים בששון", די געזאַנגען און התלהבות'דיגע ריקודים פֿילען אָן די לופֿט, און וועלען פֿארטראגען ווייט, ווייט, גלייך מיט די לעצטע בין השמשות'דיגע שקיעה שטראהלען... אלע פֿון שטעדטעל, אידען און גויים, שטעהען און באַוואונדערען מיט גרויס אכטונג די חסידישע שמחה. דער שטאַדט שוטר שטעהט פֿארקלערט, פֿאַרוואונדערט, מיט די גראָבע

פֿלוישיגע פֿינגער קראַצט ער די לאַנגע קודלעוואַטע האָר פֿון דעם גרויסן יונ'ישן קאָפּ, ער קען נאָר ניט פֿאַרשטעהן דאָס בילד, א קאמפּאניע מאַכן א שנאפּס, מען טאַנצט און דאָך לויגט קיינער ניט אין דער בלאָטע, וועלכע איז צוליב דעם ערב פּסח'דיגן וועטער דאָ בשפּע, ארום דער ברונען, מען שלאָגט זיך ניט, מען איז ניט שיכור, מען שטעכט זיך ניט, עפּעס הערט ער ניט קיין באַוואוסטע גנב'ישע שיכור'ע וועלטער... ווי שטיל, ווי אַרענטלעך. אז ער זאל ניט האָבען קיין שטאָך ארבייט, איז ער ניט געוואוינט צו זעהן. דאָ רעדט מען נאר צו גאָט, מען מאַדליעט זיך... און די חסידים טאַנצען ביז דער שטוב פֿון ר' יעקעל דער שטיבעל־גבאי, אין דער ריין אויסגעקאַלעכטע יום טוב'דיג ברוח'דיגע שטוב, וואו עס שטעהען שוין גרויס גרויסע לאַנגע טישען פֿון ווייסע נייע ברעטער, און ריינע גלאַנציגע קופּערנע בעקענס בלישצען פֿון דעם גרויסען יום טוב'דיגען אויוועז אראָב, דאָ שטעלט מען דאָס מצה וואָסער, דאָ וועט מען מאָרגען באַקען די מצות־מצוה. מיין זיידע זאגט א טיפֿען שמועס וועגען ענין פֿון „חמץ" און „מצה". ער גיט צו פֿאַרשטעהן, אז עצבות, עצלות, מחלוקת איז „חמץ", זוירטייג און גלות'דיג; שמחה, אחדות, זריזות איז „מצה" און גאולה. דאס חמץ מוז מען אויסראַמען פֿון אַלע חדרים, פֿון אַלעווינקעלעך, פֿון טיעפּענישען פֿון מענשען, אינגאַנצען, מען טאָר ניט איבערלאָזען א „משהי", מען מוז אויסראַמען אלע חמץ'ען, תאוות און מידות רעות, און מבטל זיין אלעס „כעפּרא דארעא", און נאכהער קען מען מיט דעם התלהבות'דיגען געטליכען פֿייער אויסבאַקען די „מצות", די שמחה... דער שמועס האָט די חסידים א ביסעל אין א ערנסטקייט אריינגעבראכט, און דאָך כדי ניט אריינצופֿאַלען אין עצבות, האָט דער זיידע געענדיגט מיט א פֿרעהליכען ניגון, מיט א זמר, „אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב", און אָנגעזאגט מיט א באַפֿעהל פֿון א קאָמאנדיר, דאָס מארגען נאך 12 אזייגער זאל יעדער קומען דאָ העלפֿען צו די מצות באקען.

ערב פּסח אין דער פֿריה האָט דער זיידע אין שטיבעל געמאכט א „סיום" אויף דעם חמץ'דיגען בראָנפֿען, און אנגעהויבען די הכנה. ער האָט איינגעהייצט דעם אויוון צו די מצות באקען. נאָך 12 אזייגער זענען אלע חסידים געקומען אין די יום טוב'דיגע מלבושים. דער זיידע קאמאנדעוועט מיט זיי, ווי א נאט־שאלניק, גיט יעדען זיין ארבייט, דער זאל וועלגערען, דער זאל קנעטען. דעם אלטען דיין ר' בערעל האט ער געמאכט פֿאר א וואסער־גיסער, און דער זיידע אליין איז געווען דער וואס האט אלע צוגעהאלפֿען: איז די „מייערע" געווען צו לויז, האָט ער זי צוגעקנאַטען, האָט א חסיד ניט געקענט גוט אויסוועלגערען, האָט ער צוגעהאלפֿען, און אויך האָט ער געהאלפֿען געבען די מצות אין אויוון אריין. ער האָט אלעס געקענט, קנעטען, וועלגערען, באקען, א קוגעל מאכען, און אויך לאקשען וועלגערען, און פֿיש קאכען, דאס איז שוין נעווען זיין התנהגות, ווען ער איז געווען ביים רבי'ן, איז ער געווען דער גאנצער קאכמייסטער. ער

האָט זיך דאָס ניט געלערנט, ער פֿלעגט זאָגן, אז דער עיקר איז „רצון", אז מען וויל קען מען אַלעס, אזוי איז אין „עברות השם" און אזוי איז אין וועלט-ליכע ענינים, דער רצון קען אלעס מאַכן, און ערב פסח האָט ער ארויסגעוויזן זיין גרויס בריה'שקייט, באַזונדערס האָט ער אכטונג געגעבן אויף דעם אַלטן דיין ר' בערעל, וויל ער איז בטבע געווען א מתנגד, און ווי קומט צו א מתנגד ער זאָל קענען וואַסער גיסן, ער איז שטענדיג עוסק אין לערנען, אין די ר' אמות של הלכה, האָט דער זיידע צו איהם געזאגט: ר' בערעל, טראַכט ניט איצט וועגן תשובה, זייט ניט פֿאַר'דאגה'ט, איהר האָט היינט ניט געזאגט „תחנון", און דעם לאַנגן „והוא רחום", זייט בגילופֿין'דיג, מיט אייער קאַלט-קייט קענט איהר נאָך דעם אויוועג אַבקיהלען, און ווייסט אז איהר גיסט וואַסער אין א „מייערע", אין דעם זכות וועט איהר זוכה זיין צו קענען גיסן משקה ביי די חסידים אויף דער מלוה מלכה. אַלע האָבען זיך צוגאַכט, נאָר ר' בערעל איז געבליבען עפעס ווי מבוייש'דיג. דער זיידע האָט געזאגט גאַנץ הלל, מיט א פסח'דיגן פֿרעהליכען ניגון, אַלע האָבען מיטגעזאָגט, מען האָט געזונגען „הודו" און „אנא" מיט דעם ניגון פֿון יום-כפור'דיגן „תתקבל", עס איז געווען א גרויסע שמחה, אז אפֿילו ר' בערעל דיין דער מתנגד איז אויך בגילופֿין'דיג גע-וואָרען, ער האט דאָ געפֿיהלט פֿרעהליכקייט און פֿרייהייט בעסער ווי שמחת תורה אין זיין מתנגדישען שוהלבעל. די היץ פֿון דעם אויוועג, דורכגעמישט מיט דעם התלהבות'דיגן הלל ניגון, איז אדורך דעם אָפֿענעם פֿענסטער, ארויס אויף דעם שטערטעל, און האָט צוגעצויגען פֿיל מענשען. דער אַלטער שררה, וועלכער איז געווען א שטיקעל געלערנטער, האָט געהאַט א שטיקעל ידיעה אין אידישע ענינים, מחמת ביי איהם איז געווען א אידישער איינגעהער, ער איז ניט געווען א שונא ישראל, נאָר דאָך האָט ער מיט א פֿרומען נאָאיוועג גלויבען געגלויבט וואָס מען פֿלעגט דערצעהלען, דאָס אידען ברויכען בלוט אין די מצות, דעריבער האָט ער געבעטען זיינע קינדער ניט צו גיהן ערב פסח וואו די אידען באַקען מצות... איצט וועג ער איז דאָ און קוקט דורך דעם פֿענסטער, און זעהט דאָס פֿרעהליכקייט, און הערט דעם הלל זאָגען, טראַכט ער: ניין, די מענשען זענען ניט פֿעהיג צו נעהמען קיין בלוט, אזעלכע מענשען וואָס טרינקען שנאפס און זענען ניט שיכור, אזא ארציגער דאָוונען, ניין, אזעלכע מענשען קענען ניט דינען גאָט מיט צאָפען בלוט, ניין, עס קען ניט זיין, עס איז געווים א ליגען... און מיט א צופֿרידענע בארוהיגונג איז ער פֿון פֿענסטער אוועק.

פֿון מינוט צו מינוט איז די ארבייט געגאַנגען שנעלער און התלהבות'דיגער, דער זיידע האט אלע ווייל אן אנדערען אויפֿגערופֿען מיט א יום טוב'דיגן „יעמוד", דאָ צום קנעטער, יעמוד ר' אברהם, א ביסל ריהרעוודיגער, לעבעריג, א חסיד דארף קענען ניט בלויז דאָוונען בחיפזון, געשווינד, נאָר אלעס בחיפזון, דאָ שרייט ער צום שיבער, יעמוד ר' פנחס, ניט אכטונג, אז די מצות זאָלען ניט זיין רויהע, און ניט פֿארברענט. יעמוד ר' שמואל, שרייט ער צו א חסיד וואָס

וועלגערט א מצה, און אַנשטאָט א קיילעכריגע מצה, קומט זי ארויס עפעס לאַנג, אויסנעצויגען, איי ר' שמואל, ר' שמואל, אייער מצה קוקט אוים אזוי ווי א פּנים פֿון א דארען בעל תשובה. און אזוי האָט ער די גאנצע צייט יעדען מיט אַן אַנדערען "יעמוד" און "מי שברך" אויפֿגערופֿען, דאָס באַקען האָט געדויערט בערך צוויי שעה. וועז זיי זענען פֿארטיג געוואָרען, חאָט מיין זיידע געואגט: זאָל מען מאכען א "תקיעה גדולה". דאס הייסט א גרויסען "לחיים". מען האָט געטרונקען א כוס, געואגט לחיים, און פֿארביסען מיט א פֿרעהליך ניגון־דעל, ווי א "תתקבל" ראש השנה נאָך שופֿר בלאָזען, און דאָס איז געווען דער אַנזאַג אין שטעדטעל, אז עס איז דער יום טוב פֿון פֿרעהליכקייט און כניחורין, און מיט נשמה'דיגע אחדות'דיגע צופֿרידענהייט האָט יעדער אהיים געגומען א פּאָר פֿריש וואַרימע געבאַקענע מצות צום סדר.

דער סדר ביי״ם זיידען ר׳ משה

הייליגטום, שהנקייט און פֿייערליכקייט, האָט געבראכט דעם בריסטער פֿרעהליכען „גוט יום טוב", וואָס דער זיידע ר׳ משה האָט געזאגט, וועלן ער איז געקומען פסח ביינאכט, פֿון חסידים שטיבעל. ווי גוטע מלאכים, מיט געזאנג און הערצליכע ליבליכקייט, האָבען איהם באגלייט, און דאָס איז געווען די הכנה צום „פראָווען" דעם סדר און הגדה זאגען. אלע, די גאַנצע פֿאַמיליע, אלט און יונג, זיהן, טעכטער, איידעמס, שנירען, אייניקלאך און עטליכע אורחים, זענען געוואָרען צוזאמענגעגאַסטן אין איין החלהבות׳דיגע וואַרימקייט ווי א הבדלה פֿלאַם. יעדער האָט בייגעטראגען זיין „חלק" צום „סדר"; די עלטערע, מיט זייערע קדושה התלהבות׳דיגע, מלכות׳דיגע, מאיעסטעטישע ערנסטקייט, די יונגערע, זייערע יונגע בליהענדע נשמה׳לאך און גלוסט פֿון לעבען און געזאנג.. באזונדער הייליג ריין־שעהן מלכות׳דיג, זענען געווען די צורות פֿון די צוויי עלטסטע זקנים. דער זיידע ר׳ משה, און די באָבע חוה־־ עליהם השלום. ער, דער „מלך" מיט זיין הוד והדר׳דיגען זקנה חן, ווי דאָס „פנים" פֿון דער ליכטיגער לבנה אין א שהנעם פֿריהלינג אבענד, פֿון וועלכען עס פֿינקעלט ארויס צוויי מילדע, ליבע בלישצענדע אויגען, ווי „שני מאורות הגדולים"; דער גרייז גראָער קאָפּ האָר, ווי דינע זילבערנע פֿעדים, וואָס זענען באדעקט מיט א ווייסע זיידענע יארמולקע. ער געהט אין דער יארמולקע צוויי מאל אין יאָהר: יום כפור און פסח. אויך די גרויסע וויים זילבערנע באָרד, וואָס מאכט פאטריאַכאַליש בכבודיג מיט א מזרח חן דעם צלם אלקים. די באָבע חוה, די „מלכה", מיט איהר צניעות׳דיגע אידישע צורה, און בעל בתי׳שע אשת חיל־ דיגע מוטערליכע ערנסטקייט און זאָרג פֿון א „עקרת הבית" איז באַדעקט מיט א פסח׳דיגע יום־טוב צופֿרידענקייט. אלע זיצען ארום דעם סדר טיש, וועלכער איז לכבוד פסח, געוואָרען פֿיל גרעסער און לענגער, דורך ספעציעלע נייע יום טובדיגע פסח ברעטער, און איז באדעקט מיט א נייעם פסח׳דיגען טישטוך, וואס אויף איהם שטעהען פֿארשידענע כלים און כוסות, מכל המינים. יעדע כלי מיט איהר באזונדערען טראדיציאנעלען פסח געשמאק און חן, דערצעהלט אויף „שטום־לשון" פֿילע זכרונות פֿון פֿארגאנגענהייט, פֿאַמיליען גאַנצקייט, פיוט׳עט, בענקשאפֿט, און הייליגע אהבה טראדיציע.

אויבען אָן זיצט דער זיידע אויף א וויים, שהנע הסבה בעט, אָנגעטהון אין יום כפור קיטעל מיט דער יחוס׳דיגע זילבערנע עטרה, וואָס פֿינקעלט פֿון דער שיין פֿון די יום טוב׳דיגע סדר ליכט, וועלכע בלישצען צוזאמען מיט די

פֿיל זילבערנע און מעשענע אַבגעפוצטע רייַנע לייכטער, נעבען איהם שטעהט די „קערה" אויף וועלכע עס לייגען די מכשירים: חרוסת, זרוע, איי, מרור, כורך, כרפס, וואָס דער זיידע איז דאָס „מסדר" מיט א ענווייַ פינקטלעכקייט, און אויסגערעכענטקייט... ער לעגט יעדעס בנעימות'דיג, מיט כוונות, טיפֿע ענינים, ווי א סופֿר שרייבט די אותיות און תגין אין א ספֿר תורה, אויף דער קערה ליגט א מצה־טאַש, ווי א קרוין, א כתר, ס'איז דער זעלבער 60 יעהריגער מצה־טאַש, וואָס די באָבע חוה האָט דאָס געמאכט א מתנה צום זיידען וועז זיי זענען חתן־כלה געווארען, וועז ער איז געווען 18 יאהר אין זי 17, עס איז געהויפֿטען מיט בלומען און ווערטער נעמען וואָס זענען עדות אויף הייליגע צניעות'דיגע ליבלעכקייט און פֿאַמיליען גאַנצקייט. ס'איז א שטיק „שיר השירים", „שלום", אין „שולמית"...

נעבען איהם, רעכטס פֿון טיש, זיצט די באָבע חוה די „מטרנותא", אין איהר וויים זיידענעם חופה קלייד, מיט די ווייסע יום כפור קאפּקע, וואָס איז באציהרט מיט א זילבערנע רייף, באזעצט מיט פֿיל בלישצענדע דיאמענטלאַך. — די מלבושים זענען פֿון דער חתונה, שוין 60 יאהר, געהט זי זיי צוויי מאָל אין יאָהר, יום כפור און פּסח צום סדר, מיט א ערנסטע הייליגע שטילקייט באַגעגענען זיך די בליקען פֿון די צוויי זקנים, אָלע פֿיהלען די וואַרימקייט פֿון די בליקען, ווי זיי זענען דורכגענומען מיט א פֿאַטערלעכע ברכה און תפֿילה, ווי זיי באטראַכטען אָלע ארום דעם טיש, ווי צווייגען ארום א אָלטען שטאַרקען סאָסנע בוים.

דאָס האָט אין אונז אָלע דערוועקט א הייליגע תשוקה, א טיפֿע בענקשאפֿט ווי מיט טויזענדער געהיימע פֿעדים אונז צוגעבונדען מיט אהבה צו די פאטריאַכאָלע זקנים, און אונז געצוואונגען צו קוקען אין די הדרת פנים'דיגע, הייליגע, גוטע, מילדע, ליבליכע מלאכים־צורות פֿון דער זיידע־באָבע.

טיף אונעדליך, האבען מיר אנגעהויבען צו פֿארשטעהען דאָס שליחות פֿון אליהו הנביא — פּסח ביינאכט — צו פֿאראייניגען מיט ליבליכע יראת הכבוד דעם „לב אבות עלֿ בנים ולב בנים עלֿ אבותם".

ביסלעכווייז הערען זיך שטילע, דינע טענער, ווי א קול דממה דקה פֿון א יונג טייבעלע, וואָס שוועבט אין דער רייַנע פֿרישער נאטור רוים, זוכענדיג איהר בן זיווג. עס זענען אַבגעהאקטע טענער און קלאנגען, ווי מען קייקעלט פערלֿ אויף גאָלדענע טאַצען. דאָס זינגט דער זיידע. ס'איז דער אנזאָג אז די עבודה, שירה, הלל, הויבט זיך אָן. ער שוועבט יעצט אין „עולם הניגון", עולם המחשבות, זכר ליציאת מצרים, מיט די צארטע ווייסע פֿינגער גלעט ער דעם פֿיל געקנייטשטען שטערען וואָס האָט זיך שטאַרק באוואויגען. דער מח גרייט צו די טענער צו דער הגדה. עס זעהט אויס ווי אן אבקלאנג פֿון דעם ווי דוד המלך, דער ערשטער געזאַלבטער מלכות'דיגער אונשטערבליכער קעניג, האָט

געשפּילט אויף זיין פֿידעל די געטלעכע מוזיק צום ספֿר תהלים, און הלל הגדול — הללויה.

דער זיידע משה וואַרפֿט א בליק צו דער באָבע חוה און פֿרעגט מיט א צניעות'דיגען הייליגען חן, ווי א חתן וואָס נעהמט רשות פֿון דער כלה. . . — חוה'שע, מיין עקרת הבית, קען מען שוין אָנהויבען? אויף וואָס די באָבע חוה, מיט א באַזונדערע צופֿרידנהייט פֿאר דעם יום טובדיגען טיטול, ענט-פֿערט, אז אַלעס איז שוין צוגעגרייט.

דאן זאָגט ער „קדש", ער מאכט קידוש, מיט דעם פֿייערדיגען ניגון. עס איז דעריין צוואמענגעבונדען, קלאנג, געזאַנג, הייליגקייט, ערנסטקייט, נשמה בענקשאַפֿט. ער מאכט די „שהחיינו", און צוויי דינע טרערען ווי בלישצענדע דיאַמאַנטען פֿאַלען אויף זיין ערנסט פנים, וואָס איז מיט ליכט שטראַהלען באַ-דעקט. זיי פֿאַלען אריין אין דעם קידוש כוס. דאס האָט אונז אַלע אַריינגע-וואַרפֿען אין א כל נדרי שטימונג, מיט א ביסעל חשבון הנפֿש. אָבער באַלד באַמיהט ער זיך צו באַהאַלטען דאס ערנסטקייט, און געהט איבער צו פֿרעהליך-קייט און זאָגט „ורחץ", וואַשט די הענד און עסט „כרפס," ער גיט יעדען א שטיקעל כרפס, מיט א קינדעריש נאַאיווע רוהיגקייט און שמייכעל, גיט ער יעדען, און זאָגט עסט ניט אסך, כדי איהר זאָלט בעסער הנאה האָבען פֿון די הגדה, און „יחץ" טהיילט ער די מצה, און באַהאַלט אונטערן קישען און זאָגט מיט א הלצה צו דער באָבע חוה: חוה'שע, אָט דאס „קניפעל" זאָלסטו מיר ניט אַוועקגענב'ענען. . . אַלע שמייכלען, די יונגע אייניקלאַך זאָגען אָבער: זיידישע, מיר מעגען אַוועקגענב'ענען דעם אפיקומן.

דאן זאָגט ער „מגיד" און דעקט אויף די מצה, און זאָגט „כהא לחמא עניא", מיט אזא ערנסטקייט און מיט אזא הייליגער שטימע. די שטוב איז געוואָרען פֿול מיט מאַגישע געזאַנג טענער, ווי א הייליגקייט האָט ארומ-געשוועבט אין שטוב, און האט אַלע איינגעוויגט אין טרוימען פֿון פֿארגאנגענ-הייט און צוקונפֿט, זכר ליציאת מצרים, און אחרית הימים. אַלעס איז געוואָרען באַדעקט מיט שעהנקייט, אונענדליכע רעוא דרעוין'דיגע הוד שבתפארת. עס האט זיך געפֿיהלט ווי די שכינה הקדושה בתוכנו. דער קלאנג פֿון זיידען איז געוואָרען באַגלייט מיט דעם קלאנג פֿון אַלע מסובים. עס האָט זיך אונז גע-דוכט אז אזוי מוז אויסזעהן וועו די מלאכים זאָגען אַלע פֿריה צום בורא די קדושה.

„כל דכפין ייתי וייכול," אַלע וועלכע זענען הונגעריג זאָלען אַריינקומען עסען. ביי די וועלטער וועלען מיר אַלע דערפֿרישט מיט אהבת ישראל, און רחמנות, ליבע, צו אַלע אַרימע פֿאריתום'דיגע, צובראכענע.

אָט וועלט זיין קול שטארקער, העכער, ווי א פֿאַרוואונדעטער אלטער לייב שרייט ער אויס „השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדא לשנה הבאה בני חורין".—א טיפֿער קרעכץ־ציטער, דורכגענומען פֿון טיפֿען

וועהטאָג געמישט מיט זיסקייט פֿון האַנונג און נחמה פֿיהלט זיך ביי די ווערטער, און עס ציהט צו דעם „חיי נשמות אויר ארצך", צו די זכרונות פֿון „דאָ" פֿון „קנעכטשאַפֿט" ביז די בערג פֿון יהודה, צום טוי פֿון חרמון, צו די אַלטע שטאָלצע אור בערג פֿון לבנון, צו די קלאַנגען און געזאַנגען פֿון דער לופֿט, ווי עס האבען געקלונגען די טענער פֿון דוד המלך'ס פֿידעל און דאָס השתפכות הנפֿש פֿון ספֿר תהלים; אויך צו די גרויסע שטארקע וועהען, ליידען האַנונג, און נחמה פֿון די נביאים פֿון דעם גרויסען וועלטם חרות, וועלטם גאולה, און וועלטם פֿרעהליכען יום טוב סדר. און דאָס איז דער אַנהויב מיט וועלכען מען געהט איבער צו דעם ווייטערדיגען טהייל פֿון סדר, צום צווייטען כוס, צו די קשיות, ענטפערט, מה נשתנה, עבדים היינו און דאָס ספֿר יציאת מצרים, און צום גאַנצען סדר און הגדה.

דער כּוס של אליהו הנביא
ביי׳ם זיידען ר׳ משה

זעהר שעהן, פֿרעהליך, מאיעסטעטיש, מלכות׳דיג מיט פֿיל פֿאַטערליכע ליבשאַפֿט און פֿאַמיליען אייניגקייט איז געווען דאָס אברעכטען פֿונ׳ם סדר ביים זיידען ר׳ משה. א באַזונדער גוט מוטיגער ליבליכער, ערנסטער שמייכעל, וואָס איז מיט א נאַיוועטען ריינעם קינדישען חן באַשאַנקען, האָט זיך באַוויזען אויף זיין אייגעלער צורה, צלם אלקים, וואָס איז געווען וויים־ריין, הוד והדר זקנה שהנקייט, ווי א יריעה פארמעט פֿון א ספֿר תורה. אויף דעם פנים האָט מען נעקענט לייענען א שטיק געשיכטע, מיסטישע היסטאריע פֿון ליידען און שאַפֿען, „יסורים של אהבה", פֿון אונענדליכען „חי וקים", אונשטערבליכען אייביגען איד. אויף יעדען קנייטש האָט מען געזעהן דעם גרויסען קאמף און נעראַנגעל, די נשמה־מלחמה פֿון די גרויסע קשיות, השגות מחשבות פֿון די אונבאַגרייפֿליכע פֿראַגען „מה נשתנה"... מיט דעם ענטפֿער „עבדים היינו"... די גרויסע טרייסט אז „שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו", אז אין אלע דורות וויל מען אונז פֿארלענדען, און מיר ווערען נערעטעט און די פֿאר־חלומ׳טע אוגען, וואס האבען געפֿינקעלט מיט א טיעפֿען ממעמקים פֿייער׳ל וואריימקייט, ליכטיגקייט, וואָס זעהט בריייט און ווייט, פֿון „אור שבעת הימים" די בריאה ליכטיגקייט, ביז דעם גרויסען עתיד „אור של משיח", די גרויסע וועלטס־ליכט. ניט בלויז דאס זאָגען די הגדה, נאר אויך דער „שלחן ערוך" איז נעווארען דורכגעפֿירט מיט אזא פינקטליכקייט אין יעדער זאך, דאָס עסען די מצה, מרור, כורך, דער זכר למקדש כהלל, צפֿון — דער אפיקומן, די פֿיער כוסות מיט זייער גאולה באַדייטונג און פֿיער לשונות־אויסדריקונג, ביז די באַדייטונג פֿון חורבן כוסות, פֿון: בלוט, טערערן, גיפֿט־סם, שוויים. דער גאַנצער טיש איז געווען ווי א הייליגע עבודה אין בית המקדש, מיט פֿארשידענע „כונות ויחודים" מיט א טיפֿער פֿארשטענדליכקייט און דיסציפֿלינירטע פינקט־ליכקייט.

די באָבע חוה, עליה השלום, ווי א „מטרוניתא", ווי א גייסטיגע געקרוינ־טע לאַרדינע, מיט פֿיל צניעות׳דיגען חן, פֿון א אשת חיל ועקרת הבית, האָט אלעם פֿארזארגט צו דער הייליגקייט, פֿרעהליכקייט פֿונ׳ם סדר נאכט און הסבה בעט, „קדושה, אהבה וטהרה", וואס איז א אבקלאנג פֿון יענעם חופה טאג, פֿון הייליגע ריינע פֿאראיניגונג און פֿאַמיליען גאַנצקייט. שיר השירים׳דיגע קודש קדשים פֿון „הרי את מקודשת כדת משה וישראל".

אָבער באַזונדער ערנסט, קודש־קדשים'דיג איז געווען דאס זאָגען „שפוך חמתך" ביים כוס פֿון אליהו הנביא... מיט ציטערדיגע וווייסע פֿינגער ווי א וויים זילבערנע „יד" צו א ספֿר תורה האָט דער זיידע, עליו השלום, אָנגעגאָסען וויין אין א אלט זכרונות'דיגען כוס, וואָס איז געווען באַצירט מיט פֿארשידענע אויפֿשריפֿטען, ווי: „כוס של אליהו הנביא," „לשנה הבאה בירושלים"... דער כוס דערצו‌הלט פֿון עבר, פֿאמיליען אָנדענקונג; עס איז נאָך א ירושה פֿון זיין זיידען און איז גלייכצייטיג א אָנזאָג אויף א אונשטערבליכע גייסטיגע ירושה צו די קומענדע דורות. די באבע חוה, נעהמט אראָב פֿון טיש די כלים פֿון עסען, זי גרייט זיך אויפֿנעהמען א גרויסען בכבודי־גען אורח... און דער זיידע וועגדעט זיך צו אונז מיט ווערטער וואָס זענען א בקשה און א צוואה: קינדער, איצט זייט שטיל, ערנסט, די באבע חוה געהט עפֿענען די טיר לכבוד אליהו הנביא. די לעצטע ווערטער האָבען אונז איינגעווארפֿען אין א טיעפֿע ערנסטע שטימונג. וואָרים אין חדר, און אויך די באבע חוה, פֿלעגט אונז דערצו‌הלען פֿיל מעשיות, ספורים פֿון אליהו הנביא; פֿארשידענע מעשיות, ווי אליהו הנביא אין א לעדערנעם מאנטעל און גארטל האָט געזאָגט נביאות, געמוסר'ט די שלעכטע מלכים, פֿיהרער, מנהיגים, פֿאר־ניכטעט די פֿאַלשע נביאים און איז פֿארשוואונדען אין הימל אריין און לעבט איביג... אויך אז ער באווייזט זיך ביי יעדען ברית פֿון א אידיש קינד, און ווען דאָס קינד וויינט... טרייסט ער, און זאגט, „בדמיך חיי בדמיך היי", באווייזט זיך צו די ל"ו צדיקים, צו די פשוט'ע פראָסטע און עהרליכע מענשען, אמאל זעהט ער אוים ווי א האַלץ העקער, וואָסער טרעגער, שוסטער, שניידער, בעקער, טרעגער, ער גיעהט ארום אויף מארקעט פֿלעצער און ברענגט זיין ברכה, באווייזט זיך צו שלאָפֿע קראנקע און אריימע יתומים ואלמנות און ברענגט זיי א רפואה פֿון גן עדן, א טרייסט וואָרט, וויישט די טרערען פֿון צו־בראָכענע, פֿארשטויסענע און צושיידעטע; ווי ער האַלט א כוס פֿול מיט טרערען פֿון די אידען, אין איין האנד, און א כוס פֿון שמחה „כוס ישועות", פֿון טרייסט אין דער צווייטער האנד; אויך די אגדה; ער וועט שטעהן מיט זיינע פֿיס אויפֿן הר הזיתים דריי טעג אייידער משיח וועט קומען און וועט שרייען און וויינען אויף די אידישע צרות, חבלי משיח, און אויסשרייען די אידישע האָפֿנונג, טרייסט, תקוה, גאולה, בשורה טובה והשיב לב אבות על בנים. דערנעהנטערען די הערצער פֿון עלטערען מיט קינדער... אויך דאס ער שוועבט ארום און קומט פסח ביינאכט אין אַלע אידישע שטובען צו זעהן דעם סדר. דאָס האָבען מיר אַלס קינדער אפֿילו ניט פֿארשטאנען, ווי אזוי קען ער זיין גלייכצייטיג אין אַלע אידישע הייזער. אבער מיר האָבען געפֿיהלט, גע־גלויבט, אז אזוי איז עס. ס'קען אנדערש ניט זיין.

דער זיידע האָט געזאגט, חוה'שע, — אזוי האָט ער זי געפֿלעגט יום־טוב'־דיג — עפֿען די טיר. די באָבע, מיט עהרליכע טריט פֿון א „בת נדיב" — מה

יפֿה פּעמיך בנעלים בת נדיב — איז צוגעגאַנגען צניעות'דיג, בנעימות, האלב כורעים'דיג, קושענדיג די מזוזה, האָט זי געפּעגט די טיר. מיר קינדער האָבען ניט געוואוסט אויף וואָס פֿריהער צו קוקען צי צו דער טיר זעהן אליהו הנביא אָדער צום זיידען, וועלכער איז געוואָרען ווי אַנגעצונדען מיט א הייליגען עקסטאז און התלהבות פֿון אש קודש און איז אין די עולמות עליונים דערהויבען געוואָרען. ער האָט מיט א השגות'דיגען יראת הכבוד געזאגט „ברוך הבא," דערביי האט ער זיך אויפֿגעשטעלט און מיט א יום כפור ניגון געזאָגט „שפוך חמתך", און צוויי וויים־זילבערנע פעריל טערערן זענען ארויס פֿון זיינע פֿאר־טרויסטע אויגען, וועלכע האָבען געפֿינקעלט ווי נשמה ליכט און זענען גערונען אויף צלם אלקים, אויף דער וויים־זילבערנער באָרד... מיט א צאפּעלדיגען קול ווי די טערערן־בקשות פֿון א קליין אונשולדיג יונג קינד, וואָס רופֿט, בענקט נאך וואַרימקייט, צערטליכקייט פֿון דער מוטער. און גלייכצייטיג איז דאָס קול געוואָרען העכער, שטורמישער, ווי א פֿאַרוואונדעטער לייב, וואָס שטורמט און ברומט, וואָס זיין כבוד איז פֿאַרשוועכט, מחלל געוואָרען; ווי א יונג טייבעל, וועלכעם בלאָנדושעט אין דער לופֿט, זוכט זיין נעסט, זיין בן זיווג, וו. א יונג שעפּסעלע, וועלכעם וואשט זיין שעהנע וואָל אין מארגען טוי און בענקט צו דער סטאָדע, צו די שעפּעלעך, אזוי ערנסט קלינגען די ווערטער „כי אכלו את יעקב ואת נוהו השמו"... זיי האבען פֿאַרזאָרבען יעקב און זיינע ואוינונגען האָבען זיי פֿאַרוויסט... ביי די ווערטער גיט זיין גוף א ציטער, ווערט איינגעבויגען, ווי ער טראגט א גרויסע שוועָרע משא, א עול גלות, דער טיש גיט זיך א שאקעל, דער כוס באַווגט זיך, עפעס ווי איינער וואָלט אַנגעריהרט דעם כוס און אויסגעטוישט דעם ווייַן אויף טרערן. דאן ענדערט זיך זיין שטימע. —יונג, שטאַרק און ער זאגט „תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ד' ", דערביי ווערט ער אויסגעגליכט ווי א יונגער ריטער פֿון לעבען און בעט די אידישע הייליגע נעטליכע נקמה געגען שלעכטס און זינד. די בקשה וואָס ער האָט צו אליהו הנביא... עס ווערט שטיל, א הייליגע שטילקייט. די באָבע פֿאַרמאַכט די טיר. עס איז ליל שמורים. דער זיידע זעצט זיך אויפֿן הסבה בעט און גרייט זיך זאגען די צווייטע העלפֿט הגדה, הלל הגדול, נשמת, ואמרתם זבח פסח — ויהי בחצי הלילה, אחד מי יודע, חד גדיא ביז לשנה הבאה בירושלים!...

ווי דער זיידע ר׳ משה האָט געזאָגט שיר השירים פסח ביינאַכט

שעהן און פֿרעהליך, דורכגענומען מיט א התלהבות׳דיגען יראת הכבוד און א רוחניות׳דיגע אהבה תענוג, איז געווען דאס אָברעכטען דעם „סדר" מיט דער „הגדה" זאָגען פֿון מיין זיידע ר׳ משה. א באזונדערען ערנסטען גע־שמאק, הוד והדר׳דיגען זקנה חן האָט איהם געגעבען דער וויים רייניר קיטעל מיט דער יחוס׳דיג זילבערנער עטרה, וואָס האָט געפֿינקעלט ווי בלישטשענדע שטערען ביי דעם שיין פֿון די גרויסע יום טוב ליכט, און די וויים־שנעע יאר־מעלקע, וואָס האָט באדעקט דעם גרייז־גרויען קאָפּ האָר, פֿון וואַנען עס האָבען זיך ארויסגעזוהען צניעות׳דיג די צוויי לאַנגע געקרייזעלטע וויים־זיידענע לאָ־קען־פֿאות, וואָס זענען געווען ווי צוויי ערות אויף הייליגקייט און ריינקייט. ווי אויך די וויים־זילבערנע באָרד, פֿון וועלכער יעדע האָר באצירט מיט א פאטריאַרכאַלישען מזרח־חן דעם צלם אלקים. עס האָבען אויך ארויסגעפֿינקעלט צוויי גוטע מילדע ריינע טויבען אויגען, וואָס יעדער בליק פֿון זיי איז ווי א התגלות, ווי א ענטדעקונג פֿון טיפֿע סודות פֿון מח און נשמה. דאס פנים ווי מלאך׳יש, ווי א מיסטישע קבלה׳שע פֿיגור, דאָס ריינע וויסע מילך פנים, וואָס איז געווען ווי א ריינער פארמעט צו שרייבען א ספר תורה יריעה, איז אָפּט דורכגענומען געוואָרען מיט דער ליכטיגקייט פֿון דער הייליגער יום טוב שטימונג, וואָס האָט זיך רוהיג, הייליג, מנוחה׳דיג צוגאָסען. תפארת, מנוחה וקדושה. די האלטונג האָט זיך אָפּט געביטען. אָט איז אויף זיין פנים אויסגע־גאָסען א שפֿע פֿון רחמנות, קינדישע גוטסקייט, אהבה, פֿול מיט „רעוא דרעוין" ווי א „זקן מלא רחמים" וואָס וויל די גאַנצע וועלט באשענקען מיט ליבליכע קושען און געזאַנג פֿון גאולה און אייביגען שלום, און באלד ענדערט ער זיך, און ער ווערט דורכגענומען מיט א טיפֿע מאיעסטעטישע ערנסטקייט, פֿול מיט התחייבות׳דיגע חשבונות, חשבון הנפש, ווי א ריטער פֿון נצחון, א „גבור עושה מלחמה"... א מלחמה געגען שלעכטס און זינד...

דער סדר־טיש איז געווען באדעקט מיט א נייעם פסח׳דיג טישטוך, וואָס אויף איהם זענען געשטאַנען פֿארשידענע כלים און כוסות מכל המינים. יעדע כלי מיט איהר באזונדערען טראַדיציאָנעלען געשמאק און חן. יעדע כלי האָט מיט איהר שטום־לשון דערצעהלט פֿיל זכרונות פֿון דער פֿארגאַנגענהייט פֿון צניעות׳דיגען אידישען יחוס און הייליגען מקור אבשטאַם, און גלייכצייטיג

געווען א מין צוואה אויף דעם עתיד, אויף דער צוקונפֿט. דאָס אלעס האָט זיך אויסגעמישט אין א אונעדליכען ים פֿון וואַרימקייט, שעהנקייט און ליבטיג־קייט.

דאָס האָט ביי אונז יונגע קינדער דערוועקט א תשוקה, א טיפֿע גלוסטען אין בענקשאַפֿט אין אונז ווי מיט פֿיל טויזענדער פֿערדים צוגעבונדען צום זיידען, און אונז געצוואונגען צו קוקען אין דער הדרת־פּנים־ד'גער מלאך־צורה זיינע. אָט אזוי האָט געווירם אויסגעזוכט דער כהן גדול אין יום כפור, וועו ער איז אריין אין קדשי קדשים. מיט גרויס תענוג האָבען מיר אויפֿגענומען די שעהנע הארציגע תנועות און ניגונים פֿון דער הגדה־זאָגען.

אָבער באזונדערס אין א רביקות'דיגע התלהבות שטימונג, צו דער העכ־סטער מדרגה „לעילא ולעילא," איז דערגאַנגען, וועו מען האָט געענדיגט די הגדה, און מיין זיידע האָט זיך געגרייט צו זאָגען „שיר השירים." דער זיידע פֿלעגט זאָגען, אז די הגדה־זאָגען איז קודש און דער שיר השירים איז קודש קדשים. דער גאַנצער סדר איז ביי חסידים ווי א הכנה צו שיר השירים. דאָס זאָגען שיר השירים איז אויסגעקומען שוין פֿאַרטאָג, און ניט קוקענדיג וואָס מיר זענען געווען פֿיל אנגעשטרענגט פֿון די כוסות טרינקען און די הגדה־זאָגען, זענען מיר דערפֿרישט געוואָרען, און מיט א נייער הכנה זיך געגרייט צו הערען דעם שיר השירים, ריכטיג „אני ישנה ולבי ער..."

די באָבע חוה עליה השלום, וואָס איז אויך געווען מיעד, וואָס האָט זיך א גאַנצען פֿאר־פּסח געפּאַרעט מיט צוגרייטען דעם פּסח, איז די גאַנצע צייט פֿון סדר געזעסען צניעות'דיג אין איהרע יום טוב מלבושים מיט איהרע יחסנ'יש ירושה'דיג ציהרונג ווי א „מטרניתא", א „מלכה", און מיט א ריינע ליבליכע אהבה האָט זי געקוקט מיט יום־טוב'דיגע בליקען אויף דעם זיידען דעם „מלך". און האָט יעדען וואָרט נאכגעזאָגט אפֿט באגלייט מיט א ברכה: „הלואי ביז 120 יאהר, און אויך אין גן עדן זאָלען מיר ניט צושיידט ווערען", אויף וועלכען דער זיידע פֿלעגט איהר הלצה'דיג ענטפֿערען: „יא, חוה'שע — אזוי האָט עס איהר געפֿעלן מיט'ן יום־טוב'דיגען נאָמען — נאָר זאָלסט מיר אין גן עדן ניט רעדען פֿון קיין געלד." די באָבע חוה האָט אויך מיט א באזונדער פֿרישקייט זיך געשטאַרקט צו הערען דעם זיידען זאָגען שיר השירים. עס איז שוין געווען פֿאַרטאָג. אויפֿ'ן מזרח האָט זיך שוין באוויזען א דינינקע רויט־בלויע שיין, וואָס האָט אויסגעקוקט ווי א גייסטיג־אויג, וואָס ווי אויך אריינקוקען אין דעם עולם השפל און הערען די „שירה" פֿון די מענשען. א שטיקעל שיין פֿון „אור שבעת הימים", א קיהל ריין פֿריהלינג וויטעלע האָט באוואויגען די פֿרישע יונגע ניסן בליהענדע צוויייגעלעך, און געווען די צוריק־געקומענע פֿויגעלעך, וואָס זענען פֿון מרחקים געקומען און האָבען מיטגע־בראַכט א מתנה פֿון אונפֿארשטענדליכע הארציגע טענער און קלאנגען. מיט א גרויסע פֿרייד פֿליהען זיי פֿון דער נעסט, און זינגען זייער פרק שירה. דער

זומער טוי האָט באַדעקט די גרעזעלעך, און עס האָט זיך געראַכט, ווי די גאַנצע „בריאה" איז לכבוד דעם „בורא" טבילה געגאַנגען, כדי צו קענען הייליג און ריין זאָגען די מאָרגען שירה־קדושה. דער זיידע איז צום פֿענסטער צוגעגאַנגען און האָט נענומען באַטראַכטען דעם „יופי של מעלה". דער הויך־געקנייטשטער שטערען האָט זיך שנעל באַוואויגען, ווי דער מח ארבייט אויס נאָטען און קלאַנגען צו דער געטליכער פרק שירה מוזיק. די אויגען האָבען מיט א באזונדער פֿייער פֿון קנאה געקוקט, ווי זיי זענען מקנא די ריינע פֿויגעלעך. עס באַפֿאַלט איהם א הייליגע תאוה צו באקומען פֿליגעל, און צו פֿליהען אין דעם אונענדליכען „עלות השחר" רוים... ער האָט זיך בנעימות־דיג באַוואויגען ווי א יונגער סאָסנע בוים. דאָס האָט אויף אונז געוואַרפֿען אזא יראת הכבוד'יגע אימה, וואָס האָט אונז אריינגעפֿיהרט אין א עולם המחשבה, וואָס איז גלייכצייטיג פֿול מיט אהבה און קדושה'דיגע שמחה...

אָט דערהערען זיך פֿארשידענע תנועות און קלאַנגען, א נשמה שפּראַך, ווי א „שיח סוד שרפי קודש," א מלאכים־שפּראַך, ווי געהיימע סודות'דיגע סטרונעס פֿון דוד המלך'ס פֿידעלע, וואָס געבען ארוים טענער און געזאַנגען פֿון דער טיפֿעניש פֿון מסתרים און מעמקים... פֿון חביון הנשמה... פֿון דער נשמה פֿארבאַרגענש, וואָס דערוועקען הייליגע בענקשאַפֿט און נשמה דורשט... טיף דביקות'דיג מיט שמחה און רוחניות'דיגע הייליגע אהבה שטימונג פֿון „יחוד קדשא בריך הוא ושכנתיה"... און באלד געהט דער זיידע איבער צו וועלטער. ווי עס גיסט זיך פֿרישער זיסער האַניג, אזוי זים און ריין זענען די וועלטער „שיר השירים" אשר לשלמה." אין דעם איז שוין דער שליסעל, דער פירוש פֿון די וועלטער. מיר דערפֿילען שוין אין דער טיפֿעניש פֿון דער נשמה, ווי די וועלטער ווערען באגליווט מיט דעם קלאַנג וואָס באדייט: א געזאַנג איבער אלע געזאַנגען. יעדער געזאַנג איז א נביא, דער געזאַנג איז א נביא בן נביא, א מלך בן מלך, א חכם בן חכם; אלע שירים זענען קודש, דער שיר איז קודש קדשים... א געזאַנג פֿון שלום און פֿרידען, טהרה, אהבה, קדושה, „ישקנו מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין, לריח שמניך טובים..." „עס גלוסט זיך צו קושען אין א סודות'דיגע הייליגע אהבה די וועלטס שעפּפֿונג און פֿאר'שיכור'ט צו ווערען פֿון דער שהנקייט פֿון דער בריאה און בגילופּונ־דיגע שטימונג פֿון דעם גייסטיגען יין המשומר, און צו זיין ריין ווי דער בוימעל פֿון שמן המשחה...

אָט דערהערען זיך די דינינקע דביקות'דיגע קלאַנגען, וואָס זענען ווי טען קייקלט פערייל אויף גאַלדענע טאַצען. א „קול דממה דקה," וואָס דערוועקט אין דער טיפֿעניש פֿון דער נשמה א מיתת נשיקה'דיגע בענקשאַפֿט, ער כלות הנפש, דורכגעמישט מיט אהבה און שמחה און דאָס ווערט באגליווט מיט די וועלטער „משכני אחריך נרוצה... הביאנו המלך חדריו נגילה ונשמחה בך"...

ציה מיך, נאך דיר וועל איך לויפֿן... ברענג מיך, מלך, אין דיינע אינערלעכע חדרים, איך וועל מיך פֿרעהען מיט שמחה אין דיר...

באַלד הערט זיך אַ שטאַרקער קרעכץ ווי פֿון אַ פֿאַרוואונדעטן אלטן לייב, וואָס איז דורכגעדרונגען מיט וועהטאָג און גבורה, צער און שטאָלץ, און ער זאגט: „שחורה אני ונאוה... שמני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי...“ שוואַרץ בין איך און דאָך שעהן... פֿרעמדע געריטנער האָב איך געהיט, מיין גארטען האָב איך ניט געהיט... ביי די וועלטער האָט דער זיידע אַ שטיקעל הפסקה געמאַכט, ווי איינער האָט עפּעס אַ שווערען חשבון צו ערלעדיגן...

עס הערט זיך אַ שטימע ווי פֿון אַ רחמנות'דיגן גוטן פֿאַסטוך, וועָן ער צעהלט מיט אַ וויבל מילדע ליבע די יונגע וואַרימע ריינע אומשולדיגע נאַיוועט שעפּעלעך און מיט אַ פֿאַטערליכע ליבע כרחם אב על בנים, אנגעפֿילט מיט אַ נשמה'דיגע וואַרימע הערצליכע אהבת ישראל מאכט ער דעם חשבון ריכטיג און זאָגט מיט זיכערען טאָן „כלך יפה רעיתי ומום אין בך... אין גאַנצען ביזטו שעהן — כנסת ישראל — קיין מום ניט אין דיר...

אבער באַלד דערהערט זיך אַ יונג רחמנות'דיג קול ווי פֿון אַ יונג טייבעלע וואָס בלאַנדזשעט אין דער ריינער לופֿט רוים, און זוכט איהר נעפּט און איהר בן זיווג... און ער זאָגט די וועלטער „הנך יפה רעיתי, הנך יפה עניך יונים“... שעהן ביזטו מיין פֿרייַנדין, שעהן ביזטו מיט די טויבען אויגען...

און זינגט צו „וואַלד וואַלד, ווי גרוים ביזטו, כלה כלה ווי שעהן ביזטו, אז דער וואַלר וועט וועלן צוגענומען וועלען מיר זיך ביידע צוזאמענקומען... אוי גלות גלות ווי גרוים ביזטו, שכינה שכינה, ווי שעהן ביזטו וועָן דאס גלות וועט וועלן אוועקגענומען וועלען מיר די כנסת ישראל מיט דיר צוזאמענקומען“. דערביי וועלט די שטימע העכער, און שרייט אוים „בשושנה, בין ההוחים, כתפות בעצו היער כן דודי בין הבנים“ וויא רויז צווישען דערנער, ווי א שעהן עפּעלע — אתרוג — צווישען די וואַלד בוימער, אזוי ביזטו און ענדיגט מיט א בקשה רחמים תפֿילה „אני לדודי ודודי לי,“ לאמיר זיך ביידע צוזאמענקומען... שעהנע רויזען...

און אזוי געהט ער איבער ממדרגה למדרגה ביז ער געהט אריין אין עולם הרוחני, און ווערט אין א שטיק שיר השירים פֿאַרוואַנדעלט. ביסלעכווייז ווערען שוין די טענער העכער און שטאַרקער מיט פֿאַרשידענע קולות וברקים, ווי ער געהט אריין אין צווייטען עולם. ער גיט א געשרייַ „כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו, הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיע... קומי לך רעיתי יפתי, ולכי לך... „דער קאלטער ווינטער מיט די גרויסע נעכט זענען פֿארבייַ, דער רעגען ווערט פֿאַרשוואונדען... דאס בליהען זעהט זיך ארוים, די צייט פֿון שפּילען, דער הזמיר איז דא... „קום מיין פֿרייַנדין... און וועלען מיר שפּאַצירען געהן...“ ביי די וועלטער האָט זיך געראַכט ווי ער ווערט

עפּעס אין א שטיק יוגענד פֿאַרוואַנדעלט, א „בריה חדשה", ווערט פֿול מיט לעבען און יוגענד... פֿרייד, אהבה געזאַנג און קלאַנג. מיר האבען געמיינט, אז אָט פֿליהט ער ארויס פֿון פֿענסטער גלייך צו די פֿויגלען אין דער נעסט...

באלד ווערט ער א ביסעל בארוהיגט, עס הערט זיך דער געשריי: „השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררי את האהבה עד שתחפץ"... ווי דאס בארוהיגט איהם. מען טאָר ניט צופּיעל אריין אין התעוררות, אין התפשטות הגשמיות, דער מענש איז א בשר ודם... די חושים מוזען זיין באהעפֿט מיט'ן גוף... און א רוהיגע שטימע האט זיך געהערט, ווי ער זאגט „לרעות בגנים וללקוט שושנים," עס גלוסט זיך איהם צו געהן אין גאָרטען רויזען קלויבען... און אזוי שפּאציירט דער זיידע מיט זיין השגה אין די עולמות העליונים, ארום דעם כסא הכבוד, ביז ער דערהערט דעם פּרק שירה פֿון די הימלישע מלאכים, און דער רעש פֿון די גלגלים ארום דעם כסא הכבוד.

אָט פֿאלט א אָנגעשטרענגטער ווייטער בליק פֿון זיידען אויף יענער זייט פֿון רוישענדיגען ריין קוואל טייכעל, ביי דעם יונגען סאָסנאָוון וועלטל, וואו עס ציהט זיך בנעימות מנוחה'דיג א ריינער לויטערער טוי וואָלקען, א „עמוד הענן", באַצירט מיט פֿארשידענע קאָלירען פֿון דער פֿריהלינג'מאָרגען זונען שטראהלען, און ברענגט מיט פֿארשידענע געשמאקע בשמים ריחות, ריח־ניחוח'דיגע קטורת, א קרבן א מתנה מאָרגען שירה פֿאר'ן בורא. עס הערהערט זיך א דביקות יחודים'דיגע שטימע, ווי דינע גלעקלעך פֿון א ספֿר תורה כתר, און זאגט: „מי זאת עולה מן המדבר... מקטרת מור ולבונה" וועט געהט אויף פֿון דער מדבר א זייל רויך און א טייטעל־בוים מיט קטורת פֿון פֿארשידענע גוטע בשמים... צוזאמען מיט די ווערטער פֿיהלט זיך זיין הייליג דורשטיגער רצון, ווי ער וויל טובל'ן זיין נשמה אין דעם „מים טהורים" פֿון דעם ריינעם קוואל, און דאן אריין אין דעם יונגען פֿרישען וועלדל, וואו די צווייגען וועלען זיין ווי א „חופה" און דאָרט האבען סודות'דיגע רזי דרזונ'דיגע יחודים... מיט „אחותי כלה" די „שכונה מטרניתא" און צוזאמען אהבה'דיג שוועבען איבער פֿעלדער, גערטנער, בערג, טהאל, על הרי בתר... עס הער־הערט זיך א אונפֿארשטענדליך בקשה'דיגער רוף, ווי ער זאגט: „לכה דודי נצא השדה... גלינה בכפרים... נשכימה לכרמים"... זאָלען מיר געהן, מיין פֿרייַנד, אין פֿעלד, נעכטיגען אין די דערפֿער... און דער פֿריה אין די גערט־נער... ווייט ווייט פֿון די מענשליכע גשמיות'דיגע פֿארלאַנגען, און פֿאר־שיכור'טע קלאַנגען, זאָלען מיר געהן אין די נאַיוויוע תמימות'דיגע צניעות'דיגע דערפֿער, „שם אתן את דודי לך", דאָרט וועל איך דיר געבען מיין פֿרייַנד־שאפֿט... דאָרט וועלען מיר זינגען דעם שיר השירים פֿון לעבען, אין דעם יידש קדשים פֿון חכמה, נביאה, אין דעם ריינעם מאיעסטעטישען מלוכה שעהנ־קייט, „תפֿארת שבמלכות", „שובו שובו השולמית"...

שביעי של פסח ביי חסידים

אַלע יום טוב איז געווען פֿרעהלעך ביי מיין זיידען ר' משה אין שטוב. די חסידים זענען זיך צוזאַמענגעקומען, און וועז חסידים קומען זיך צוזאַמען איז שוין ממילא א זמן שמחתנו. אבער א באזונדער פֿרעהלעכקייט מיט א הייליגע התלהבות'דיגע בגילופֿין־שטימונג איז געווען שביעי של פסח ביי נאכט. יצחק'ל קונדאס פֿלעגט זאָגען, אז די אידען זענען יא אריבער דעם קריעת ים סוף בשלום, ברויכט מען טאקע נעהמען א ביסעל משקה און צו זאָגען א לחיים, און דאס וועט זיין דער בעסטער „תיקון ליל שביעי של פסח." מעג ר' אברהם, דער שטאדט מגיד, דורכזאָגען דעם גאַנצען תיקון ליל שביעי של פסח, מיט אלע שירות ותשבחות, איז דאס א התלהבות פֿון קאלט פֿייער, פֿון „קרח הנורא". און אויב ניט דאס ביסעלע אש מתלקחת, דאס פֿלאַמענדיגע הייסע פֿייער, וואָס איז דורך רצון און אהבה'דיגע התחברות שמחה, בלייבט דאָך די קשיא „מה העבודה הזאת לכם"... איז דאך א „רחמנות" אויף דעם „אינדיק" און אן „עבירה" אויף די „קניידלעך", וואָס ער האט אויפֿגעגעסען.

אזוי איז שוין דער מנהג. אלע יאָהר צו זיך צוזאַמענקומען צו דעם זיידען ר' משה שביעי של פסח, און צו פֿארברענגען אין שמחה געזאַנג, און רקידים ביז מען האָט געהערט רופֿען אין שוהל אריין, דעם זיידענס שטוב איז געווען אויסגעקאַלעכט, ריין וויים, כשר לפסח און האט געשמעקט מיט א באזונדערע פֿריהלינג פֿרישקייט, וואָס האט מיטגעברענגט די ניסן ווינטלאך. יעדער וויינ־קעלע איז באצירט מיט א באַ'חן'טע יום טוב שהנקייט און פסח געשמאק, ווי א צניעות'דיגע אידישע טאכטער, כלה, אין דעם חופה טאג. דער אבגעריבענער מעשענער לייכטער האט געהאַנגען אין מיטען סופיט, און מיט די אָכט לייכט, וואָס האָבען אראָבגעפֿינקעלט מיט א ענייות'דיגע באשיידענע ליכטינקייט און האָבען עדות געזאָגט, אז אין די וועלט פֿון דער שטוב איז די מנוחה פֿון הייליג־טום און ריינקייט. „קדושה וטהרה"...

די התחלה צו דער שמחה האָט געמאכט יצחק'ל קונדאס מיט א ריקודיל און א פֿרעהלעך זמריל צוגעזונגען „ובכן צדיקים יראו וישמחו... וחסידים ברינה יגילו". דאָס איז געווען דער אריינפֿאָהר אין שמחה, נאך איהם, זענען נאך די גאַנצע חברה, א פֿרעהלעך רקידה קאָזאַקל. אלט און יונג צוזאַמענגע־פֿלאָכטען געאָרימט. הויך לעבעדיג געהויבען די פֿיס. קאָפּ אויף אקסל, האַנד אויף האַנד, ווי הבדלות געפֿלאָכטען, מיט א התלהבות'דיגע וואָרימקייט.

נאך דעם ערשטען טענציל האָט יצחק'ל אויסגעשריגען „אָט דאָס איז געווען לכבוד דעם מחותן ר' משה און די מחותנת'טע די באָבע חוה; און איצט בין איך גוזר — ענדיגט יצחק'ל — און זאג, אז אויב די ערשטע פסח טעג ביזטו משה געווען „מלך" און די אלטע א „מלכה", איז היינט ביינאכט נעהם איך איבער די מלוכה, און בין גוזר, איך גיב א „פריקאז", אז מען מוז מיר איבערגעבען דאָס גאַנצע שמאלץ, אייער, ווישניק, וויין י"ש, און בכלל אלע שליסלען פון די שענקלאך; און איך וועל שוין „בודק" זיין, עס זאל ניט בלייבען חס ושלום קיין „משהו" וואס עס זאל ניט איצט באלאַנגען צו אונז, לכבוד די שמחה. גלייכצייטיג, וועל איך איבערנעהמען דאס צוגרייטען מאכען די קנייד־לאך, חרעמזלאך. איך, יצחק'ל, וועל ווייזען, אז וועז איך וויל קען איך זיין אויך א „אידענע", א „צדקית"... אוך תוך כדי דיבור איז שוין אלעס אונטער יצחק'לס ממשלה...

יצחק'ל האָט לשם פֿרעהליכקייט געשטעלט א גרויסען בעקען וואָסער אין מיטען דער שטוב, און אלע חסידים האָבען געמוזט געהן א ריקוד ארום, און אריבערגעשפרונגען איבער דעם וואָסער, א „זכר" פון דעם קריעת ים סוף; דערביי האט מען געזונגען א פֿרעהלך ניגון'דעל „שירה חדשה שבחו גאולים". מען איז אין גאַנצען אריין אין עולם השמחה, דערביי האט יצחק'ל געכאפט אויף די פלייצעם דעם אלטען ר' אברהם דעם מגיד, וואס איז געווען בטבע א קאַלטע נשמה, א שטיקעל חלוש. עס האט ניט געהאלפֿען קיין רחמים ותחנונים, כאטש געה שריי „חי וקים". יצחק'ל איז מיט איהם א ריקוד געגאנגען און דעם וואָסער אויבערגעשפרונגען. ארום האבען זיך א גאַנצע חברה שטיבעל בחורים, קונדסים, נאכגעכאפט, און אלע צוזאמען האבען ארום דעם בעקען וואָסער געטאַנצט. דערביי גיט ר' מאיר'ל גבאי צו פֿארשטעהן, אז וועז איידען זענען בהתחברות אחדות'דיג בשמחה, קען מען קומען צו דער מדרגה פון גילוי שכינה און זיין העכער, אפילו פון די מלאכים... און משיג זיין דאס היילִיגטום און שעהנקייט וואס די איידען האבען געהאט, וועז זיי האבען געזונגען די שירה פון קריעת ים סוף.

יצחק'ל קונדעס שרייט אוים: חברה, לאמיר ניט פֿארשלאפֿען די נאכט. נעמט א ביסעל משקה זאלען מיר זאגען לחיים, וועט זיין א אמת'ע ליל שמורים... ווי דער „עמוד הענן" מיט'ן „עמוד האש" וועלען זיך צוזאמענטרעפֿען...

דער גרויסער ר' אהרן, וועלכער איז געשטאַנען די גאַנצע צייט און ערענסט בנעימות'דיג געטראכט, און האָט אין זיך אריינגעשעפט דאס פֿרעהליכקייט און וואַרימקייט פון דער התלהבות'דיגער שמחה, האָט געמוען א ביסעל משקה און, געזאגט לחיים, און געוואונשען: עס זאל נתגלה ווערען דער אור העליון, די הויכע גאולה ליכטיגקייט, די גאַנצע וועלט די בריאה זאל ווערען איינס. מיט איין רצון, „אחדות הבורא והנברא," א פֿאַלקאַמע שלימות־

דיגע איינהייט, אויס גלות. דאס גלות נעהמט זיך פֿון שנאה קנאה, מחלוקת, און אז חסידים טרינקען משקה מיט א אמת'דיגע אהבה, און דריקען זיך ברי־ דערלאַך די הענד, די צעהן פֿינגער, מאכט מען א התחברות פֿון דער בריאה, פֿון די „עשר ספירות," די צעהן העכערע גייסטיגע כחות פֿון ענטוויקלונג און כסא־הכבוד'יגען וועלטס שעפֿונג, וואס האט נאר א קיום דורך סודותדיגע אחדות אהבה דאס הייסט גאולת ישראל און גאולת השכינה...

יצחק'ל קונדעס זאגט לחיים, מיר זאלען דערלעבען די אמתע גאולה, אקעגען טאַנצען דעם מלך־המשיח בשמחה. דערביי הויבט זיך אָן א שמועס וועגען דער גאולה לעתיד, און הבלי משיח. דער גרויסער ר' אהרן גיט צו פֿארשטעהן אז יעדער הויכער רעיון און דביקות איז א ענין גאולה. יעדער פֿרעה־ ליך ניגון'דעל איז א קול פֿון שופֿר של משיח. יעדער ריקוד'ל זענען די פעמיו של משיח, די טריט פֿון גואל צדק. יעדער רגע עצבות איז גלות השכינה. די תשוקה, די בענקשאפֿט, די הויבע השגות זענען הבלי משיח, יסורים של אהבה. יעדע שמחה איז א שיר לעתיד לבוא. יעדער מינוט פֿון אהבה און שמחה איז א שטיק פֿון אחרית הימים. אזוי איז מען איבערגעאַנגען ממדרגה למדרגה, פֿון רעיונות צו שירה, פֿון שירה צו זמירות, פֿון זמירות צו רקודים, „מחיל אל חיל". אַלעס האָט זיך צוזאמען געפֿלאָכטען ווי א פרוכת צו דעם כסא הכבוד, ביז דער ערשטער מאַרגען שטראַהל פֿון נץ החמה האָט זיך באַוויזען מיט א חסד'יגע שעהנקייט, חסד־שבתפארת, און האט געברענגט א באַגריסונג פֿון דער „אין סוף" ליכטיגקייט. עס האט זיך דערהערט דער רוף פֿון דעם שטאַדט שמש אין שוהל אַריין, דאס איז געווען א רמז, אז מען מוז מאכען א שטיקעל הפסקה, צו דערפֿרישען דעם מח, האבען א ביסעל מנוחה דאס מען זאל קענען אויפֿנעהמען די ליכטיגקייט, די שמחה פֿרעהליכקייט פֿון בייטאג, שמחת יום טוב, און הערען לייענען די שירה... און האבען א השגה אין אז ישיר משה.... ה' ימלוך לעולם ועד...

„פּרעהליכקייט און ערנסטקייט"

ל"ג בעומר ביי חסידים

דער טאג ל"ג בעומר, איז תמיד ביי חסידים געווען א „יומא דפגרא", וואָס האָט פֿאראייניגט „פּרעהליכקייט און ערנסטקייט" און איז געווען א הכנה צו שבועות—קבלת התורה. עס האָט געהערשט א יום טוב שטימונג וואָס האָט ארומגענומען אלע, פֿון די חדר אינגלאך, שטיבעל בחורים, יונגע לייט, שטיפֿערס, קונדסים מיט זייערע הילצערנע ביקסלאך, שווערדלאך מכל המינים, ביז די מיושב'דיגע זקנים, שארפֿע חסידים, וואס זענען פֿארטומ'ט אין קבלה התבודדות, חסידות יחודים, פֿארטיפֿטע אין זוהר...

דער זיידע, ר' משה, פֿלעגט זאגן, אז, כידוע, איז דאָ א רמז „פ.ל.ג." פורים — ל"ג בעומר — אז דעם טאג וואָס איז פורים קומט אויך אויס ל"ג בעומר — ניט אומזיסט רופֿט מען דעם טאג ביי אונז חסידים „הילולא דר' שמעון בן יוחאי", די „חתונה" פֿון ר' שמעון בן יוחאי. דעם טאג איז ער נפֿטר געוואָרען דער מחבר פֿון „זוהר", דער יסוד פֿון קבלה. דער טאג איז דער חתונה טאג, ווען עס באהעפֿט זיך די נשמה אין איהר שורש בן זיוג דשבינה... לעילא ולעילא. דעריבער איז דער טאג א יום טוב טאג, אָ הילולא, בגילופֿינריג. און אלע יאהר איז געפֿראווט געוואָרען א סעודה ביי מיין זיידען אין שטוב, אויף דעם האט ער שוין געהאט א „חזקה", צו געבען אַ מילכיגע סעודה, מיט קעז־קרעפֿלאך און יום טובדיגען בראנפֿען, וואס איז נאך געבליבן שיריים פֿון פסח.

א באזונדערע מתנה האָט געגעבען די באָבע חוה עליה השלום, גלע גע־פֿאַרבטע אייער מיט ספעציעל געבאקענע אייער בייגל און פסח־ווישניק, וואָס איז איהר גלונגען מציל צו זיין פסח פֿון יצחק'ל קונדס הענד, און זי האט עס באהאלטען אויף ל"ג בעומר.

די התחלה האָט געמאכט ר' מאיר'ל גבאי, ער איז געווען דער משמש, געגעבען יעדען א גלעזעלע י"ש, און א איי צו פֿארבייסען. און דערביי געגעבען צו פֿארשטעהן, אז אהן א ביסעל י"ש פֿעהלט דאס התלהבות, איז מען ווי א זעקעל דארע ביינער, עצמות היבישות, די גאנצע השגה, איז ווי די באָבע אין דייטש חומש, אין דאָס גאנצע ענין פֿון יאהר צייט, נפטר, נשמה, איז די השגה פֿון די אלטע בית עולם גבאי'טע מיט איהר טרויעריגען גראשידיגען ניגון

פֿון אל מלא רחמים ביי די קאַלטע מצבות... נעמט מען אבער א ביסעל י"ש. קריגט מען אין זיך א רוח חיים, מען ווערט לעבעריג. „נכנס יין יצא סוד"... דורך דעם כח פֿון התחברות, אהבת רעים בשמחה, ווערט נתגלה דאס געהיימ־ניס פֿון דער אינערליכע נקידה, דער סוד פֿון לעבען און שאַפֿען, ווילט איהר פֿארשטעהן — שרייט ער אויס— האלב ערנסט, האלב בגילופֿינדיג — די „הילולא," דעם זוהר, ווילט איהר אריין אין „פרדס," דאן מאכט א שהכל, בשמחה און געלעבט מיט די ביינער,דער טאג שטעהט ניט, מען ברויכט נאך צו נעהן שפּאַצירען אין וואַלד. צו פֿארשטעהן דעם רעזיון פֿון כתפוח העצי היער חקל תפיחין קדושין... זעיר אנפין... עתיקא קדישא... דאס הייליג־קייט פֿון די יונגע קינדערליך מיט זייער „הבל פיו של תינוקת של בית רבן" —ביז דאס ערנעסטקייט הויבט השגות פֿון די אלטע גרויסע חסידים... וואס איז אזוי פֿאראייניגט אין די ל"ג בעומר מנהגים... אלע האבען מקיים נעווען זיין באפֿעהל. מען האט געווינשען לחיים, און מיר זאַלען דערלעבען מקבל צו זיין די תורה בשמחה...

מען האָט זיך געוואשען צו דער סעודה, די סעודה אליין איז צוגענאַנגען אביסעל בחיפזון'דיג, דערווייל האט מען זיך געגרייט צו געהן אין וואלד שפּא־צירען, און די גאנצע סעודה איז נאָר געווען א מין „הכנה" צו דעם שפּאציר „טיול בפרדס"... א הקדמה לספר „הזוהר"... דער גרויסער ר' אהרן, דער זקן „שבחבורה", איז געזעסען, און מיט אנגעשטרענגטע ערנסטע נשמה יתירה־דיגע בליקען — אויף וועלכע עם האט ערות געזאגט די באווענונג, תניעות פֿון די שטערען קנייטשען פֿארמוח'ט אין הויכע הייליגע השגות, רזין־דרזין־דיגע רעיונות—בליקט הורך דעם אפֿענעם פֿענסטער אין דער ריינער לויטערער פֿריהלינג לופֿט, די וועלט חלל וואס איז איבערגעדעקט מיט א תכלת'דיגע חופה־פֿרוכת, דער בלאָהער הימעל, דער „זוהר הרקיע"... הוד שבהוד", דער־ביי זינגט ער צו א התעוררות ניגון'דעל, דער ל"ג בעומר שיר „בר יוחאי, בר יוחאי", יעדער האט שטיל מנוחה'דיג מיט א קול דממה דקה, ווי יונגע פֿויגע־לאך, וועו זיי זינגען נאך דער מוטער, צוגעהאלפֿען זינגען דעם זמר.. יעדער איז ווי אין א באזונדער מדור און א מערה פֿון מסתרים אריין, און אויף א קורצע צייט א שטיקעל הפּסקה געמאכט, א הייליגע ליבליכע שטילקייט, ווי אין א פֿריהלינג, וועו עם באווייזט זיך דער ערשטער מזרח שטראהל, און עם באווענט זיך אלעם, וואס איז מיט דעם מארגען־טל באדעקט, וועו אלעם איז פֿארהילט, רויג, מנוחה'דיג און אהבת שלום, ווי די בריאה איז געווען בעפֿאָר דער שטורם און רעש האָט די וועלט מגושם'דיג געמאכט.

דערביי האט זיך אנגהויבען א שמועס וועגען זוהר קבלה, ר' שמעון בן יוחאי און אנדערע בעלי מקובלים, און קבלה ספרים, זייער לעבען, זייער שטאַרבען און זייער גילגול הנשמות, סבא קדישא, ינוקא, שבינה, מטרונותא, רעיא מהימנא, די פֿארשידענע מיסטישע קבלה געשטאלטען און באגריפֿען

סודות'דיגע ווערטער און רמזים... „אדם קדמאה, פרצוף" וכדומה, אלעס וואס איז פֿאַרבונדען און ווערט דערמאָהנט אין ספר הזוהר; און ר' אהרן גיט צו פֿאַרשטעהן אז צו די אלע השגות קומט מען דורך אהבה און שמחה, דורך התלהבות און התחברות, ביי די ווערטער באמערקט זיך אויף זיין פנים א העלע רויטלעכקייט, ווי א יונג, פֿרישע ראָזע בלום, א פֿרעהלעכקייט באדעקט זיין פנים, וואס איז יעצט פלוצלונג ווי יונגער געוואָרען, א אנדערע צורה באקומען, א צורה פון א „יניקה", א „סבא קדישא", ווי א נאָאיווע ריין יונג קינד און א אלטער ערנסטער דענקער, בעל מחשבות, געוואָרען פון מיט לוסט און לעבען, און ענדיגט מיט א פֿרעהלעכע קנאקעריגע ניגון'דעל „רננו צדיקים." וואס אמאל שטארקער און העכער, לעבעדיגער. דאס וואריאַנטקייט האט מיט א התלהבות ארומגענומען אלע. מען איז איבערגענאַנגען ממדרגה למדרגה ביז מען האט א ריקוד דעם שלחן געמאכט, אלע צוזאמען אלט און יונג געארעמט ברידערליך, התלהבות'דיג. מיין זיידע שרייט אויס, חברה, איין רגע שמחה איז א שטיק פון אייביגקייט פון אחרית הימים; פֿאַרגעסט ניט אז היינט, איז ל"ג בעומר, הולולא דר' שמעון בן יוחאי, דעריבער לעבעדיגער, העכער, פֿרעהליכער, שכינה הקדושה בתוכנו, ר' שמעון בן יוחאי איז אויך מיט אונז, רננו צדיקים, אזוי האט מען געטאַנצט ביז ר' מאיר'ל גבאי האט דערמאהנט און געזאגט, חברה, שוין גענוג די הכנה, לאָזען מיר בענשען, און דערנאך וועלען מיר געהען שפאַצירען אין וואלד, מאכען א טיול בפרדס... און דענקען וועגען דער „מערת רבי שמעון בן יוחאי" מיט די „זאמד" „באקסער בוים" „ברונען וואסער" פֿארשטעהן די סודות'דיגע מסתרים לעבען פון מחבר פון ספר הזוהר.... דארט וועט זיין די נעילה פון ל"ג בעומר...

מיט חסידים צום רבי'ן אויף שבועות

אזא תענוג, ווי איך האב געהאַט מיטצופֿאהרען מיט חסידים אויף שבועות צום רבי'ן, און בפֿרט פֿון די „הכנות" צום פֿאהרען, האב איך קיין מאָל ניט געהאַט, ממש א גן עדן תענוג. אמת איז, אז עס איז ניט געווען קיין תענוג פֿון עסען שור הבר, לויתן, און נאָך אזעלכע גשמיות'דיגע פֿאַרגעניגענס, מיר זענען געווען צופֿרידען, אז מיר האָבען געהאַט ביי אונזער געזעגנונגס־סעודה ברויט מיט א הערינג און א דאַרע גרגרתל, און וועל שמועסט אז עס איז געווען א ביסעל י"ש ברוח, האָבען מיר געזאָגט מיט דער אמת'דיגער כונה „דיינו", און עס איז געווען „ליהודים". דאָן איז מען שוין געווען בגילופֿין'דיג. דער זיידע ר' משה, עליו השלום, האט דערצעהלט חסידישע מעשות, וועלכע פֿון צדיקים און חסידישע תורות, און אזוי איז מען איבערגעגאַנגען מענין לענין, ביז מען איז אריין אין שער השמחה, און מען איז געווארען ארומגעכאפט פֿון א הייליגע פֿרעהליכע ברידערליכע אחדות. מיר האבען דאָן שוין ניט געדאַרפֿט עסען און טרינקען. מיר האבען שוין משיג געווען דעם טייטש פֿון „צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה", אז צדיקים זיצען מיט קרוינען אויף די קעפ און האבען פֿארגעניגען פֿון דער שכינה לויטער קייט... ביז מיר זענען אריין אין „עולם הניגון", און א הערצליכע פֿרעהליכע נשמה ניגונ'דעל פֿון „קול דממה דקה". וואָס איז איבערגעגאַנגען בילעכווייז אין א התלהבות'דיגען „קולות וברקים," און א פֿרעהליכע רקודה'לע, א „חינגא לבהדי דשכינתא", אין א הייליגען שכינה־טאַנץ, א טאַנץ פֿון העכערע וועלטן, וואו עס זענען אָבגעווישט די גרעניצען פֿון רייך און אָרים, אַלט און יונג, גרויס און קליין, גוט און שלעכט, נאָר אלעס וועלט אנגעצונדען מיט א ליכטיגקייט פֿון א נשמה־יתירה'דיגע הייליגקייט, און טובל'ט זיך אין לויטערקייט פֿון „אין סוף", ווי די בריאה איז געווען איידער די וועלט זינד האָט זי מגושם'דיג געמאכט. ווי צו קבלת התורה ביים באַרג „סיני"...

א באזונדערער תענוג איז געווען די „הכנה" צום פֿאהרען צום רבי'ן אויף שבועות. דאָן האָט מיין זיידע ר' משה ממש געשיינט פֿון שמחה. א באַזונדערער חן איז געווען אויף זיין הערליכע גייסטיגע מלכות'דיגע צורה. דער גרויסער רייניגער געקנייטשטער שטערען, ווי א יריעה פֿון א ספר תורה, די צוויי שפּהנע בלישטשענדע אויגען, ווי נשמה ליכט פֿאקלען, און זאָגען אז אויף דעם שטערען איז געשריבען סודות'דיגע הייליגקייט פֿארווויקעלט אין ליכטיגע שמחה, וואָס איז דער סוד פֿון די צוויי באגריפֿען, השגות, מלאכי השרת וועל־

טער, „נעשה ונשמע"... די וויים זיך בערנע באָרד וואו יערע האָר באַצירט מיט א געטלעכען מזרח־חן דעם פאטריארכאַלישען צלם אלקים. ער פֿלעגט זאָגען אז די נסיעה איז ניט די נסיעה אויף שבועות איז ניט די נסיעה אויף ראש השנה. ער איז ראש השנה אויך ניט עצבות'דיג, ער איז אויך בשמחה, אבער פֿאַרט ראש השנה'דיג. די פֿעלדער זענען פוסט און לעהר, ווי א גוף אהן א נשמה. די בלעטער פֿון די בוימער גען, אלע פֿארקנייטשטע פנים'ער ווי פֿון א אלטער מתנגדישער בעל תשובה. די נעסטען פוסט פֿאַרלאָזט, א קאַלטער נאַסער רעגען. דער הימעל ווי שוועכט שטיקער בלוי, גרוי ארום מרה־שחורה, חושך'דיג א שטיק פֿון „קהלת." וואס ברענגט צו „וויידי" און מורא פֿאר'ן טויט. יום המיתה... אבער פֿאר שבועות, ווען אלעס איז פֿול מיט לעבען: בליהען, וואקסען, צערטליכע בשמים שמעקענדיגע בלומען, פֿרישע גרינע שעהנע בלעטער, מיט לעבענס־קלאַנגען לויכטיגע זונען שטראַהלען, איז מיין זיידע באזונדער געוואָרען בגילופֿין'דיג. די נאַכט פֿון ראש חדש סיון האָט ער אלע יאהר געמאכט א „געזעגענונגס סעודה. ער פֿלעגט זאָגען, אז דאס איז די ערש־טע הכנה צו קבלת התורה, אז מקבל זיין די תורה מוז מען מתוך שמחה של מצוה, און ווי איז נאך דאָ א גרעסערע מצוה, ווי צו זיין בשמחה. ווי מען האָט גענומען די סעודה, וויים איך אליין ניט, נאָר ביי חסידים איז דאס ניט קיין פֿראַגע. יעדער האָט עפעס געבראכט, דער א חלה, דער א העריג, דער די וועטשערע, דער דעם מיטאָג, א אויסמיש מכל המינים, א מין תיקון ליל שבועות, און עס איז געווען ממש כסעודת שלמה, מכל טוב. ביי חסידים, פֿלעגט מיין זיידע זאָגען, איז יעדע זאַך „אומר ועושה," אז מען זאגט איז שוין דאָ, נעשה ונשמע, עס ווערט געטון נאך איידער מען זאָגט. א ביספל י"ש איז ביי מיין זיידען שטענדיג געווען. ער פֿלעגט זאָגען אז משקה איז ביי איהם שטענדיג דאָ, יין המשומר, עס שטעהט גרייט, ער בעט זיך נאָר אז חסידים זאלען קומען און איהם מאכען א תיקון. די סעודה האָט זיך אנגע־הויבען חצות צייט. דער זיידע פֿלעגט זאָגען, אויב ר' בערעל דער דיין פֿאר־שטעהט אז חצות צייט איז זיך צו זעצען ביי דער טיר, איינגעבויגען הכנעה־דיג ווי א זעקעל דאַרע ביינער, עצמות היבשות; ער האט געקרעכצט און גע־ווינט מיט א איכה ניגון, און ווי מיט געפֿרוירענע רעדער אויף א גליטשיגען אייז וועג אין א קאַלטער גרויער ווינטער נאכט האָבען זיך געצויגען זיינע טענער און בכיות אויף דעם, וואָס ס'איז ניטא קיין בית המקדש און עס איז בטל די קרבנות, קדשים, קדשי קדשים א.ז.ו. אבער מיר חסידים זאָגען, אז יעדע אידישע האַרץ איז א בית המקדש, דאס פינטעלע איד איז דער קדשי קדשים, א סעודה של מצוה בשמחה איז ווי קרבנות, א חסידישער פֿרעהליכער זמר איז דער שיר וואס די לויים האבען געזונגען, און גלייכצייטיג א שיר לעתיד לבוא. און ווען מיר חסידים זענען בשמחה און אחדות, דאס איז א שטיק בנין בית המקדש, און ווי קען מען טרויערן, זיין בעצבות'דיג, אז „שבינה

הקדושה בתוכינו," אז די שכינה איז מיט'אונז און אין אונז. ברויכען מיר זיין בשמחה, און טרייסט, אז "עמו אנכי בצרה"...

די 'ווערטער האָט ער ארויסגעזאָגט אזוי התלהבות'דיג, אז מיר זענען אַלע אריין אין הייליגע פֿרעהליכקייט. מיר האבען געהאַט "גילוי שכינה." מיר האָבען דערזעהן א אור פֿון לפני ולפנים, 'א ליכטיגקייט פֿון אור שבעת הימים. מיר האבען נעהערט דעם נעטליכען קלאַנג אין דער טיפֿענישפֿון אונזער נשמה. דאָס ווארט "אנכי". מיר האבען'געזעהן ווי 'די גייסטיגקייט געציהרט אין הייליגע לבושים מיט דעם כתר עליון" געהט אראָב פֿון'דעם כסא הכבוד פֿון דער הימלישער מלוכה און דרינגט'אריין טיעף'אין אונזערע הערצער, אונזערע הערצער זענען געווארען א "הימל", טאקע, "בוער באש עד לב השמים"... און מיר האָבען געפֿיהלט און געאַטעמט דעם "קבלת התורה", די תורת החיים, פֿון שמחה, לעבען און חדות החיים, ר' מאירל דער שטיבעלגבאי, האָט אויסגעזונגען פֿרעהליך "שושו ושמחו בשמחת תורה," אלע חסידים האָבען דאס אונטערגעכאפט, אזוי האָט מען פֿאַרבראכט ביז דער ערשטער מזרח שיין האָט זיך באַווייזען אויפֿן הימל, און האָט אויפֿגעוועקט די גאנצע שלאָפֿענדיג פֿאר'חלומטע וועלט, און די גאנצע בריאה האט געזונגען דעם פֿרק שירה צום בורא...

מיר האָבען דאָן געזעהן בחוש ווי א געטליכע סודות'דיגע האנד שרייבט אין דעם גרויסען אונענדליכען וועלט רוים מיט פֿייערדיגע אותיות דעם "בראשית," "יהי אור," עס זאָל זיין ליכטיג... באלד האָט זיך דערהערט דאָס זינגען פֿון די יונגע פֿויגעלעך דורכגעמישט מיט הערליכע דבקות, און פֿון גרויס התלהבות זענען מיר מיט רקודה און געזאנג ארוים אויפֿן שטעדטעל, מיר האבען אלע 'אויפֿגעוועקט מיט אונזער פֿרעהליכען זינגען. תחילת האבען זיי זיך דערשראקען, זיי האָבען געמיינט אז עס ברענט, וואָס איז קיין נייעס ניט נעווען ביי אונז אין שטעדטעל, און אלע, גרויס און קליין, יונג און אלט, אידען און גוים, זענען ארוים האלב נאקעט, ווער אין די תחתונים מיט דער האנד צוגעהאלטען, וואָס האָט פֿון גרויס שרעק ניט אוספּעיעט צו פֿארקנעפּלען, א פֿרוי איז ארוים איינגעהילט אין מאנ'ס כאלאט, אן אלטער איד אין א ווייבערשען שאל. עס איז געווארען א בהלה, דער האלב פֿאַרשלאָפֿענער שוטר איז מיט א גרויסען ענניץ געבליבען שטעהן און געקוקט, צי עס ברענט. דער שטאדט שומר איז געקומען צולויפֿען בייז, מלא רציחה, אבער ווי זיי האבען דערזעהן די גרויסע שמחה און די רקודים פֿון די חסידים האָבען זיי זיך באַרוהינט, און שמייכלענדיג צוגעשאָקלט מיט די קעפ און זיי געווינשען א גליקליכע רייזע. אזוי זענען מיר ארוים אונטער'ן שטעדטעל און מיר זענען געפֿאהרען צום רבי'ן, עס זאָגט זיך "געפֿאהרען". מיר זענען מעהר געגאַנגען ווי געפֿאהרען. מיר האָבען באמת "עולה רגל" געווען, ווארום מיין זיידע פֿלעגט זאָגען, אז ווען ער גיהט צום רבי'ן, איז ער משיג דעם טעם פֿון דעם עולה רגל זיין אין בית המקדש, און דאס איז די הכנה, צום שבועות, צום אקדמות, צו רות, און קבלת התורה.

אקדמות — זמן מתן תרתנו

„פּאָעזיע, הייליגטום און התלהבות"

פֿון פּסח אָן האָבען זיך די חסידים „מוכן" געווענען צו די טעג, וועו עס וועט זיין שבועות, דער יום טוב פֿון „זמן מתן תורתנו." ר' מאיר'ל גבאי פֿלעגט אפֿילו זאגען, אז ביי אונז חסידים, איז ניטא א באזונדערע צייט פֿון „מתן תורה"; אין דער תורה איז ניט באצייכענט דער טאג וועו מען האט געגעבען די תורה, ווייל ביי אונז חסידים איז יעדער רגע אין לעבען, יעדער „דקה מן הדקה" א זמן מתן תורה, וואָס איז צוזאמענגעבונדען מיט די אונאויפֿהערליכע „השתלשלות" ענטוויקלונג פֿון דער וועלטס שעפֿונג. אין יעדער שטראָל ליכטיגקייט זעהען מיר דעם „אור הנעלם," דעם גרויסען „אין סוף," די אונענדליכע געטליכע ליכטיגקייט. דער לויטערער הימעל איז ווי א גרויסע הייליגע פּארמוט, אויף וועלכען די שטערען זענען ווי אותיות, תגין, נקדות, מיט וועלכע עס איז געשריבען די נשמה־תורה, אין יעדען גרעזעלע און אין יעדער פֿויגעל געזאַנג, אין יעדער קול דממה דקה, אין יעדער טיפֿער מסתרים'דיגע וועלטס שטילקייט זעהען מיר און הערען מיר ווי דער וועלטס בורא, געציערט אין זיין הייליגען תפארת תכלת'דיגען טלית, מיט דעם כתר־מלכות, איינגעפאַסט מיט אונצעהליגע ספֿיר שטיינער פֿון חושן ואפֿד פֿון רעיונות השגות פֿון די מענשליכע נשמות, בקשות, תפילות, אויסגעשמידט דורך דעם כח פֿון אהבה התלהבות, קדושה, טהרה, — מאכט שטורמען דעם גאנצען „עולם ומלואה"... די הויכע הימלען, די טיפֿע וואָסערען, די דיקע שטארקע טענענבוימער, די מעכטיגע בערג, די פֿעלזען זאָגען „אנכי"... און דערביי קלינגט אָב די גאַנצע יצירה, די גאנצע בריאה פֿון די „שרפֿים חיות ואופֿני הקודש". די סודות'דיגע וועזענס ביז די נידריגסטע וועלטס באשעפֿענישען אלע מיט איין ליבליך שירה קול ענטפֿערן „בראשית ברא אלקים"... מיר האבען שטענדיג דעם הייליגען ציטער, און מיר זענען מקבל די רוחניות'דיגע פֿייערדיגע לוחות, וואָס קענען ניט צובראָכען וועדען...

פֿונדעסטוועגען איז די הכנה צו שבועות געווען מיט א באזונדערע התלהבות, צוליב דעם וואָס מען מאכט א נסיעה צום רבי'ן, מען איז „עולה רגל", און וואָס נעהענטער עס איז געווארען צו שבועות, אלץ שטארקער און התלהבות'דיגער איז געווארען די הכנה...

צום עולה רגל זיין צום רבי'ן איז מען זיך צוזאמענגעקומען פֿון פֿארשידענע שטעדט און שטעדטלאך. מען איז פֿארוואַנדעלט געווארען אין איין גרויסע משפחה, קרובים, ווייטע און נאהענטע, אלט און יונג, רייך און אָרים,

לומדים און פשוטע אידען, זענען געווארען „אנשי שלומינו". חברים כּל ישראל. עס זענען געווארען אבגעווישט די גרעניצען פֿון „דו", „איהר", „רב", פֿון „מיינס" און „דיינס". עס האט זיך געפֿיהלט א ווארימע ליבליכע ברודער־ליכקייט, א הערצליכע אייניגקייט. דער אמת'ער טייטש פֿון „שלי שלך ושלך שלך חסיד." אלע זענען געווארען ווי א גרויסער שטארקער בוים מיט פֿארשי־דענע צווייגען, א איין מיט „ענפים", אלע האָבען באקומען א „אחיזה", א אינהאלט אין איין גרויסען אייביגען נשמה וואָרצעל, „נצח שביסוד" פֿון אין סוף. אלע האָבען געצויגען „יניקה" פֿון א קוועלעדיגען ריינעם לויטערן ברונעם „באר מים חיים", אלע האָבען געאָטהעמט ווארימקייט, לופֿטיגקייט פֿון הייליגען התלהבות'דיגען פֿייער, פֿון דעם פֿארבאָרגענעם ליכטיגקייט פֿון „אור שבעת הימים"...

מיר חסידים האבען געפֿיהלט אין דעם פֿריהלינג מיט זיין שפראָצען און בליהען געהיימע סטרונעס פֿון דוד המלך'ס פֿידעלע. די אונשטערבליכע נשמה קלאָנגען און געזאָנגען פֿון לעבען און בליהען, יוגענד און פֿרישקייט, דער פֿידעלע פֿון „חי וקים... זינגען און שפילען די נשמה פֿרייגדליכע „ידיד נפש" שירה, הדר נאה זיו העולם. נפשי חולת אהבתך". שעהן, באחנ'ט איז די וועלטס שעהנקייט, מיין נפש איז קרענקליך פֿארליבט... דאס איז געווען דער „אקדמות", דער „אלף בית", וואָס מיר האבען געלערנט און געפֿיהלט, און מיט דעם האָט מען זיך מכין געווען צו דעם יום טוב שבועות — צו דער נסיעה...

באלד ראש חודש סיון איז מען שוין געווען פֿארטיג צום עולה רגל זיין, יעדער האט מיטגענומען אין וועג עפעם „צידה לדרך". די באבע חוה עליה השלום, האָט מיטגעגעבען פֿריש געבאקענע מילכיגע חלות מיט קעז, און נאָך פֿארשידענע „שאר ירקות" און מיט א צניעות'דיגע רות שטיימע וואָס איז דורכגענומען געווארען מיט הייליגטום, ליבליכקייט און טהרה, האט זי אנגע־וואונשען אלע א פֿרעהליכע געזונטע נסיעה.

יצחק'ל קונדאס איז געווען דער „אויפֿזעהער", דער „משגיח" און אונטער זיין האנד, איז געווען דער גאנצער פראָוויאַנט, דער „צידה לדרך" וואָס יעדער האט מיטגענומען פֿון דער היים, א ביסעל בראנפֿען האָט—פֿארשטענדליך— ניט געפֿעהלט, וואָרום, ווי פֿלעגט זאָגען מיין זיידע ר' משה, א איד א חסיד טאָר ניט זיין אָהן אביסעל בראָנפֿען, וויל טאָמער גיט מען א זאָג די גוטע בשורה, אז משיח איז געקומען, וועט דאך זיין א חרפה און בושה, אז מ'וועט ערשט דארפֿען ארומלויפֿען איבערן שטעדטעל, זוכען אביסעל בראָנפֿען. און ממילא אז עס איז געווען א ביסעל יי"ש האט מען דאך שוין געהאט מיט וואָס צו זאָגען „תפילת הדרך", אזוי באלד ווי מען איז נאָר ארויסגעפֿאָהרען פֿון שטעדטעל.

עס רעדט זיך נאָר אזוי, געפֿאהרען. מען איז באמת געגאַנגען מעהר ווי געפֿאהרען. מען האָט שוֹלה רגל געווען. די פֿוהר איז געווען א מין זכר לחורבן... —האָט יצחק'ל קונדאס געגעבען יערען א ביסעל יי"ש, און דערבי הלצה'דיג געזאָגט:—חברה מאכט א "שהכל" און זאָגט א "לחיים", וואָרום ווי קען מען זיך פֿאַרשטעלען מקבל זיין די תורה בשמחה אהן א לחיים...

פֿאַרביסען האָט מען מיט א חסידיש פֿרעהליך קנאַקעריג זמר'ל "שישו ושמחו בשמחת תורה", אזוי האָט מען אנגעהויבען צו לערנען די סדרה, "אלה מסעי בני ישראל", און "ויהי בנסוע הארון"... און אזוי איז מען צוגלייך מיט דעם מאַרגען שטראָהל, דער נץ החמה, ארויס פֿון דעם שטעדטעל. עם איז שוין פֿארשוואונדען געוואָרען דאָם גאַנצע שטעדטעל, מיט איהר נשמיות־דיגען חלל, וואו מענשען שלאָפֿען און חלום'ען, מיט דברים בטלים'דיגע תאות און קרעמעריש קלאַנגען און פֿאַרלאַנגען, און מען האָט עולה רגל געווען, שפאַציירט צווישען פֿיעל פֿאַרביגע פֿעלדער מיט די פֿארשידענע מינים זאַנגען און גרעזעלאַך, וואָס זענען מיט פֿריהלינג טוי באצירט, ווי זיי זענען יעצט לכבוד דעם מאַרגען שירה "תפילת השחר" פֿאר דעם וועלט'ס בורא, טבילה געגאַנגען; און מנוחה'דיג, מיט א צניעות'דיגע מתינות'דיגקייט, געבלאָזען פֿון א פֿריש קיהל מזרח־ווינטעלע, בויגען זיי באחנ'ט די קעפעלאך, ווי א יונג קינד וואָס וועט געלעט צערטליך פֿון וואַרים ליבליכע מוטער הענט, און א דינע נץ־החמה, מאַרגען שטראָהל וועבט זיך דורך ווי דינינקע גאָלד און תכלת פֿעדים אין א שהען זיידענעם פֿרוכט... די גאנצע מנוחה'דיגע ריינע לופֿט, הימלישע לויטערקייט, "זוהר הרקיע", וועט אָפּטער איבערגעריסען פֿון פישטשען און שוועבען פֿון פֿארשידענע פֿליגעלעך און פֿויגעל, וואס שפילען זייערע אונענדליכע האַרציג מתיקות'דיגע פערעלדיג טענער און זאָגען דער וועלט דעם טוב ומטיב'דיגען "גוט מאַרגען", און מיט דעם אויג נעמט מען ארום דעם "אור המקוה", די ליכטיגקייט פֿון וועלכע עם איז די וועלט באשאפֿען געוואָרען. גאָט האָט זיך א מלבוש פֿון ליכטיגקייט אָנגעטהון און האָט די וועלט באשאפֿען... "הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה".

מען האָט אין זיך אריינגעאָטהעמט דעם טל־ריח, ווי ריינע הייליגע קטורת וואָס טראָגט זיך פֿון די פֿעלדער אין וועלדער. און וואָס נעהענטער מיר זענען צום אלטען גרייז גרויען וואלד צוגעקומען ,אלץ מעהר האָט זיך גע־שטארקט דער התלהבות'דיגער גייסטיגער דורשט, דער רוחניות'דיגער צמאון צום פֿאראיניגען זיך און פֿיהלען די געטליכע "אנכי" קלאַנג, מיט דעם "בראשית"דיגען תורה שאפֿונג, די טבע שעהנקייט מיט דער הייליגער חוץ לדרך הטבע'דיגע "היה הוה ויהיה'דיגע אני מאמין".

דער וואלד מיט די הויכע דיקע דעמבעם, מיט די ווייטע, גרויסע צוויגען, ווי גבורים באוואפֿענט, א גבורה פֿון לעבען און שטאַלץ "חסד שבגבורה". נעבען זיי די דינע הויכע יונגע סאָסנעם מיט זייער אריסטאקראַטישען אויסזעהן

ווי די „מטרניתא", אַ בת מלכה מיט איהר יחסן'יש ירושה'דיגע כלה מתנות, ווי אַ לעגענדאַרישע פֿאַרקערפערונג פֿון א צניעות'דיגע נאַיוועטע שטיל באַשיידענע צערטליכע יונג־פֿרוי רות...

אַזוי פֿאַרטראַגען פֿאַרמוח'ט אין טיפֿע געדאַנקען און חקירה השגות, רעיונות, השקפות, טראַכטען און דענקען, זענען מיר אין וואַלד אַריין, און מיר האָבען זיך אויסגעמישט מיט די בוימער, וועלכע זענען געשטאַנען, און זיך מאיעסטעטיש מלכות'דיג באַוויזען איינגעהילט אין ריינעם הימלישען לויטערקייט. ווי אין טלית האָבען זיי מיט די צווייגען, ווי מיט אויסגעשטרעקטע הענט אָון פֿינגער מתפלל געווען און געזונגען א שירה צום בורא. מיר האָבען געפֿיהלט דעם קלאַנג, „אז ירננו כל עצי יער"...

די בוימער פֿון וואַלד זינגען... און א הארציגע השתפכות הנפש, א התעוררות פֿון חשמל פֿייער, האט זיך צונויפֿגעגאַסען און מיר האבען א רקידה געמאכט, א „חיננא לבהדא דשכנתיא"... א הילליגע שכינה טאַנצט ארום און ארום. אָפֿט האט זיך געדאכט, ווי די בוימער זענען אין מיטען און מאכען אויך א רקידה. מיר האבען געזונגען וואָס מעהר התלהבות'דיגער, הערצליכער, נשמה'דיגער. פֿון ר' מאיר'ל גבאי האט זיך ארויסגעריסען די תפֿילה „תאיר ארץ מכבודיך... מהר אהוב כי בא מועד"... זאל די וועלט דערלייכט ווערען פֿון דיין כבוד, אוי, עס איז שוין צייט...

דערבי איז יעדער פֿון די חסידים פֿון גרוים דביקות און התלהבות ווי אין א באזונדערען היכל און מסתרים אריין, באזונדער איז דאָס געווען צו דער־קענען אין דעם גרויסען ר' אהרן, וועלכער האָט זיך געזעצט אָברוהען, — דער־פֿרישען די כחות, — אויף א אָבגעהאקטען בוים, וואָס עפעס א אכזריות־דיגע האַנד פֿון א מגושם'דיגען בשר ודם האט אזוי אונרחמנות'דיג פֿריה־צייטיג אונטערגעהאקט. ער, ר' אהרן, איז געזעסען פֿארקלערט, דאס האָט איהם א טיפֿער וועהטאג און צער ארומגענומען. ער האָט געזעהן, אז אין דער שעהנער מנוחה'דיגער שלום'דיגער יצירה, איז דאָ א מערדערישע האַנד, וואָס שטעכט, צוברעכט, שאפֿט צער און רופֿט ארויס צאָרן... ער האָט א קרעכץ געגעבען, ווי א מעסער האָט זיין הארץ א שטאָך געטון. ער זינגט „מנן ומאן הוא רחימך, שפירך בריותא, ארום בגיניה ספית מדור אריותא"... פֿון וואַנען און ווער איז דיין שעהנער, וואָס פֿאר איהם געהסטו אין לייבען־גרוב... אָבער באַלד באַווייזט זיך א רויטער שיין אויף זיין וויים ריינע יריעה'דיג פֿנים, עפעס א שטראַהל פֿון האַפֿנונג און ער זאגט: "גויל אלו רקיע קני כל חרשתא"... וועז דער גאַנצער הימעל זאל זיין פארמוט, און שרייב־פֿעדער אלע וועלדער, וואלט מען ניט געקאנט באשרייבען די שעהנקייט, געזאַנג־קלאַנג פֿון דער וועלטס שירה און וועלטס סוד... און ביי די וועלטער האָט ער זיך אויפֿגעשטעלט ווי א גבור א ריטער פֿון לעבען און געזאגט:

—התלהבות'דיג, חברה ארויס פֿון מסתרים, פֿון שטילקייט, אריין אין עולם הניגון, קיין חשבונות, קיין קלעהרען. דאס שלעכטע און אכזריות'דיגע וועט דורך דער געטליכער האנד פֿארטיליגט ווערען, דער „שיר הבור" און „לויתן", די אכזריות, קנאה, שנאה, וואס נעהמט זיך פֿון די גשמיות'דיגע תאוה'דינע גוף פֿארלאַנגען וועלען דורך די פֿייערדיגע שוועבל פֿון בורא פֿון „רחום וחנון" אבגעמעקט ווערען. די וועלט וועט פֿון הייליגען שמן המשחה געזאַלבט ווערען, זאַלען מיר ווערען אנגעטרונקען מיט התלהבות בגילופֿינדיג הייליגטהום, „יין המשומר", מיט וועלכען דער „בורא" וועט „קידוש" מאכען, און דאן וועלען נתגלה ווערען די סודות התורה וואס זענען פֿיל מיט לעבען תורת החיים. מען האט געזונגען „עליונים ששו ותחתונים עלזו"—און מיט דעם כח פֿון התלהבות'דיגע שמחה אהבה איז מען געגאַנגען ווייטער. אזוי האט מען פֿארברענגט די נסיעה ביז דעם ערשטען טאג פֿון די „שלשת ימי הגבלה" זענען מיר אין דעם שטעדטעל ביי דעם רבי'ן געווען און געפראַווען ✡ שבועות, אָבער א שבועות, מלכות שבמלכות — אנכי. . .

טויט און פּרעהליכקייט

1. ווי אזוי ר׳ משה חסיד איז געשטאַרבען.

אלע אין שטעדטעל האבען געוואוסט, אז מיין זיידע, ר׳ משה חסיד, האלט שלעכט, דער דאָקטאָר האָט געזאגט, אז די שלאָפֿקייט איז שוין די עלטער, און די טעג זענען געצעהלטע. קיין יונגער מענש איז שוין דער זיידע נישט געווען, אין שטעדטעל האט מען געזאָגט אז ער איז שוין א בן תשעים. נאָר ריכטיג האָט קיינער ניט געוואוסט, ער פֿלעגט זאָגען, אדער מען ווערט געבוירען א 90-יעהריגע, א „עבר ובטל״, אָדער מען שטאַרבט צו 120 יאָהר יונג פֿרישׁ, פֿרעהליך מיט אלע 5 חושים... אז ר׳ מאיר׳ל, דער שטיבעל גבאי, האט געפֿרעגט ר׳ משה׳ן: ווי אלט זענט איהר? פֿלעגט ער הלצה׳דיג ענטפֿערען: איך בין שוין ברוך השם „בר מצוה״. און וואָס עלטער ער איז געוואָרען, אלץ שעהנער איז זיין פנים געוואָרען, א אונשולדיגע ליבליכע יוגענד רייניקייט, אין אייגעם מיט א טיעפֿע, דענקענדע הדרת קודש׳דיגע ערענסטקייט, האט מיט א באַזונדערען פאטריאַרכאַלישען יראת הכבוד׳יגען זקנה־חן, דעם „זעיר־אנפין׳דיגען״ צלם אלקים באדעקט. פֿון טאָג צו טאג איז ער מעהר בשמחה געוואָרען, מעהר בגילופֿין׳דיג. ער פֿלעגט זאגען: „איך האב מיך שוין אויסגעלערענט שטאַרבען. איך וויים שוין ווי אזוי א איד שטאַרבט, און איך פֿרעה מיך, אז איך וועל אוועקגעהן פֿון דער וועלט ווי א איד, און איך האָב דערלעבט צו שטאַרבען ווי א איד... דאס איז שוין א שטיק עולם הבא—א טעם גן ערן״...

א באזונדערע הייליגע, העכערע תשובה בענקשאפֿט—תשובה עילאה—האט ארויסגערופֿען דער לעצטער טאָג, וועו דער זיידע איז געלעגען אין דעם ריינעם, ווייס־איבערגעצויגענעם בעט, מיט א וויים ווי שנעע, קאלדרע באדעקט, דאָן האָט זיין פנים, וואָס איז געווען מיט קאַלטען שוויים באדעקט, אויפֿגעשיינט געוואָרען מיט א העל רויטען קאָליר, ווי א ווייסע צערטליכע בלום, מיט וואָס דער מארגען שיין באפֿונקעלט די טוי טראָפען. די קנייטשען אויף זיין גרויסען תורה שטערן האָבען זיך שנעל באוואויגען. קענטיג, אז ער דענקט איצט טיעפֿע רעיונות, הויכע השגות, העכערע וועלטען, און דער מח ארבייט אויס תכלית׳דיגע פרוכט׳ן צום כסא הכבוד... און מלבושי כבוד, תכריכים

פֿאַר דער נשמה. די רייניע פֿארחלומ'טע אויגען פֿינקלען ווי צוויי נשמה ליכט אין די „היכלות" אין „אין סוף" ליכטיגקייט, פֿון דעם עבר און עתיד. מיר האבען געזעהן, ווי ער מאכט די לעצטע „הכנות" מקבל זיין די „שכינה", און די אייביגע „מנוחה". אָט באלד וועט זיך אויפֿהויבען דאָס „פרוכת" וואָס טהיילט פֿון „קודש" און „קדשי־קדשים", פֿון צוויי פֿארשידענע וועלטען „עולם הזה" און „עולם הבא". און איז דעם גרויסען אונענדליכען „אין סוף" וועט דאָס פֿאראייביגט ווערען.

עס איז שוין געווען די לעצטע שעה פֿאר'ן טויט, די חברה קדישא, מיט'ן גבאי, דער רויטער דניאל, זענען געקומען ווי מלאכי חבלה, זיין גרייט ביי יציאת נשמה און מעשה תקיף, ווי א מיליטער נאטשאלניק, מיט א קול פֿון א קאלטען גזלן, האָט ער דעם זיידען, ר' משה'ן, געהייסען וואשען די הענד, צו זאָגען ודוי, און א צוואה איבערלאָזען. דער זיידע, וואָס האָט זיך געפֿיהלט שטארק מבויש'דיג פֿון זייער פקידה, האָט א וואונק געגעבען צו ר' מאיר'ל דעם שטיבעל גבאי, וועלכער איז געזעסען נעבען זיידען'ס בעט, שוין א לענ־גערע צייט, און געשמועסט א רעזין אין פסוק „וזרח השמש ובא השמש". עס שיינט אויף די זון, „אל מקומו שואף זורח הוא שם", צו איהר אָרט שוועבט זי... און דאָרט שיינט זי..., און הלצה'דיג זאָגט ער צו ר' מאיר'ל: „מאיר'ל ברודער! ענטפֿער זיי!

ר' מאיר'ל זאגט צו דעם חברה קדישא גבאי, דעם רויטען דניאל: „וואָס מיינט איהר, אז ר' משה שרעקט זיך פֿאר א חברה קדישא מיט א „מעבור יבוק", א חסיד האָט ניט קיין מורא, ניט אזוי פֿאר'ן רויטען דניאל, וואס איז ווי א אונטערהעלפֿער פֿון מלאך המות, נאָר אפֿילו פֿאר'ן מלאך המות אליין שרעקט ער זיך אויך ניט, א חסיד שטארבט ניט, נאָר מיט „מיתת נשיקה"... איהר, אז איהר זאָגט דעם נוסח פֿון „צדוק הדין" און „מנחם אבל", און ענדיגט מיט די ווערטער „בלע המות לנצח" מען זאל שוין באַהיט ווערען פֿון צער, און בשעת מעשה טראכט איהר זיך, וואָס וועל איך, דניאל, טהון מיט מיין גבאות, איך פֿיהר דאָך א „מלוכה" אין שטעדטעל, אלע ציטערען פֿאר מיר, אפֿילו די גרעסטע וואויל יונגען, און בעריל דער טויבען באַפֿער; זיי ווייסען אז פֿון מיינע הענד קען מען זיך ניט ארויסדרעהען. און ווען איהר זעהט דעם גראָבען איציק, וואָס האלט די מיהל ביי דעם שרה, און איז זעהר רייך, טראכט איהר זיך, „גוט, פֿאשעט אייך, ר' איציק, זעהט, אז איהר זאלט האָבען א גראָבען בויך, נשקשה, איהר וועט שוין פֿאר דעם אלעם באַצאָהלען, מיר חברה קדישא, וועלען שוין ביי אייך מאכען א „חשבון צדק"...

און ניט איין מאל, האָט איהר שוין געגעסען „געזאלאָך" מיט „פיפעק־לאָך" און געמאכט א „שנאפֿס" פֿון די „שטארבענדיגע סחורה"... אייער בראָנפֿען טרינקען איז דורכגעמישט מיט בלוטיגע טרעהרען פֿון צובראכענע הערצער פֿון יתומים ואלמנות, אייער „מלוכה" איז נאָר וואו ס'איז טרויער

און טויט, חשך און שוואַרצקייט, אבער, ניט ביי אונז חסידים! שטאַרבען איז נאָר שרעקלעך און טרויעריג פֿאַר דעם וואָס מען נעהמט מיט אין „קבר" דעם „סוד" פֿון לעבען, דאָס בענקשאַפֿט נאָך דער יוגענד און לעבען און ווערט אויף אייביג באַגראָבען, און קנאה וואָס „אַנדערע" בלייבען לעבען... ביי חסידים, דורך דעם כח פֿון „אהבת רעים" און „התחברות", גיט מען איבער די גוטע ברידער, דעם סוד פֿון לעבען, און מען לעבט ווייטער, ווי די זון פֿאַרגעהט, דאָס הייסט ביי אונז „מגולגל" געוואָרען. די נשמה גענהט ארויס פֿון איין גוף און מוח, און איז זיך מתלבש אין אַלע חברים, געהט אריין אין מח און אין כח פֿון אונז אלע, ווי די זון פֿאַר דעם אונטערגאַנג צוגיסט איהרע שטראַהלען אויפֿן גאַנצען מעריב"... און ר' מאיר'ל ענדיגט הלצה'דיג: „איהר, ר' דניאל. איהר זענט דאך ניט קיין נאַר. איך פֿארשטעה, אז א גבאי פֿון דער חברה קדישא מוז זיין א איד א גרויסער חכם... האט איהר געברויכט פֿארשטאַנען, און זיך זוכען אַנדערע „מסחרים", ניט קומען מיט אייער „גוואַרדיע" דאָ צו אונז חסידים. וועלן מיר געהען זיך „געזעגענען" מיט אונזערן טייערען חבר, ברויכט דאָס צו זיין טאַקע בשמחה... ווי שטעהט דאָרט „ותשחק ליום אחרון", זי וועט זיך פֿרעהען אין דעם לעצטען טאג", טראגט אייך אַב און בענטשט „גומל", אז מען האָט אייך נישט געמאכט א „משכנתא" און איהר געהט אוועק מיט גאנצע ביינער...

די גאנצע צייט האט דער זיידע ר' משה געקוקט אויף ר' מאיר'לן, און געשאַקעלט מיט'ן קאפ, ווי ער איז אלעם מודה, און זאגט: „מאירל ברודער! מן הסתם ביזטו געקומען צו זיין ביי מיין יציאת נשמה, נישט לזיידיג, געווים האָסטו מיטגעברענגט א ביסעל י"ש „אויף תיקון הנשמה" בעט איך דיך טהו מיר א „חסד של אמת" א ריכטיגען חסד און גיב מיר צו מאכען „שהכול".

דער רויטער דניאל איז געבליבען שטעהן, ווי א פֿאַרלוירענער, אונבאַוועגלעך. ער האָט יעצט אויסגעקוקט ווי א שטיינערנע סטאטוע, ווי די „צורה" אויף דעם אפטייקער'ס הויז, בלאָס וויים, ווי א דערשראָקענער, א „ווייסער דניאל", און איז האלב מבויש'דיג האלב ברוגז'דיג ווי אפגעשמיסען ארויס־געגאַנגען, נאָך איהם, איינציגווייז, דורך דער הינטער טהיר די יוצר משרתים פֿון דער חברה קדישא, און זענען נעלם געוואָרען.

ר' מאיר'ל האָט מקיים געווען זעגען דעם זיידען ר' משה'ס רצון, איהם דערלאַנגט דאָס פֿלעשעל, י"ש, מיר אלע חסידים האָבען זיך געגרייט צו דעם לעצטען „געזעגענען"... א באזונדערע וואַרימע אהבה און אינערליכע טיפֿע נשמה'דיגע בענקשאַפֿט, האט אונז אלע צוזאמענגעפֿאַכטען ווי א „הבדלה" פֿלאקער, א התחברות'דיגער גייסטיגער אונשטערבליכער קשר, בינדט אונז צוזאמען, ווי „נשמות קושען" זיך אין א סודות'דיגע אהבה. דער זיידע האָט זיך געוואשען די הענד, אָנגעגאַסען א בעכערל י"ש, געמאכט א „שהכול", גע־

טרונקען צו די חסידים „לחיים", געדריקט ברידערלעך פֿרעהלעך די הענד ר' מאיר'לען, און געזאגט: „מאיר'ל ברודער, גלוי וידוע, דער רבונו של עולם ווייסט אז איך משה חסיד האָב געהאַט „אהבת ישראל"", און איך האָב עפעס צו זאָגען, איז, ווי זינגט מען ביי אונז חסידים „ניט געדאַוועט און ניט געלעהרנט; גאָט און מענשען האָב איך ניט דערצערנט... „און שמייכלענדיג וווייטער געזאָגט: אתה עדי, דו מאיר'ל ביזט מיין עדות, אז וואָס עס איז געווען ביז היינט איז פֿאַרפֿאַלען, נאָר מהיום והלאה וועל איך ניט זינדיגען מעהר...—אז מען האט אהבת ישראל קען מען ניט זינדיגען". און צו די חסידים וועגדעט ער זיך און זאגט: „לחיים, לחיים, ברידער און קינדער! הערט כל ימי, אלע מיינע יאהרען, האָב איך „משתוקק" געווען, און געהאָפֿט, דאָס מיין נשמה זאל אויסגעהן צוויישען אידען, בשמחה, דאָס דער סוד פֿון לעבען אהבה, שמחה, זאָל נישט באגראָבען ווערען מיט'ן גוף, און איך בין זעהר צופֿרידען, וואָס דאס ווערט מקוים". ער וועגדעט זיך ווידער צו ר' מאיר'לען און זאגט: „וואָס זאגסטו מאיר'ל צום ענין חיבוט הקבר, שבעה מדורי גהינם, און מלאך דומה? דו קלערסט, אז א חסיד שרעקט זיך עפעס פֿאר די אלע זאכען, דו ווייסט דאָך, אז א חסיד איז מבטל און מפקיר אלעס כעפֿרא דארעא, איין מינוט עצבות, איין רגע אָהן אהבת ישראל און שמחה, איז א גרעסערע וועהטאָג, ווי דאס ערגסטע גהינם. עצבות איז דער מלאך המות פֿון דער נשמה"...

„חברה זאָרגט ניט—שרייט ער אויס התלהבות'דיג, און אַנשטרענגענדיג די לעצטע כחות, מיט א אמת'דיג מסירות נפש, און שמחה, רופֿט ער אויס: „חברה זיצט נישט פֿאַרזארגט, עצבות'דיג, זייט ניט מרה שחורה, ווי אבלים רחמנא לצלן. איך בין אייך „מנחם אבל" און בין אויף אייך גוזר, אז איהר זאָלט זיין בשמחה. איך משה בין געווען מיט אייך און וועל וווייטער זיין מיט אייך... און זאָג אייך „בצואה", אז די גאנצע שבעה זאָלט איהר בבקר ובערב, בין מנחה למעריב־צייט, טרינקען בראַנפֿען, גלויבט מיר, אז מיין גאנצע עגמת נפש באשטעהט נאָר אין דעם, וואָס איך וועל ניט קענען זיין ביי אייער משקה טרינקען... מיינע ביידע פֿאָר תפילין גיב איך אייך בירושה, אויף דעם תכלית, ביי דעם טרינקען זאָלט איהר אין זינען האָבען — וועז איהר וועט מאכען א „שהכל" — צו זאָגען קדיש, אמת'דיגען קדיש — יתגדל ויתקדש שמיה רבא — טאקע לעילא, ולעילא... מכל ברכתא ושירתא... תשבחתא ונחמתא"... און כדי מקיים זיין דעם ענין „עברו את ה' בשמחה", די לעצטע מינוט פֿון לעבען, זאגט ר' משה די וידוי: רבונא דעלמא כולא, איך האב טאקע געגען דיר געזינדיגט, אבער, איך האָב פֿון דיר אויך קיין האַניג ניט געלעקט... זיי דו מיר מוחל, און איך בין דיר מוחל, און דו מאיר'ל בחדרה, גיב מיר א „מעבור יבוק'ל" דאָס איז א גלעזעלע יי"ש, וועל איך זאָגען, צום בורא עולם, א „שהכול נהיה בדברו" און ער זאָל מיר ווינשען „לחיים, לחיי עולם הבא."

ביי די וואַרטער, האָט זיך ביי אִיהם באַוויזען א פֿרידלִיכע, לִיבלִיך קינדישע מילדער שמייכעל אויף דעם רוחניות'דיגען פנים, ווי ער האָט די רעכטע האַנד אויף דעם ארץ געלעגט — קענטיג, אז ער נעהמט דאָס ארץ פֿאַר א עדות, און דענקט דעם שיר „שימו לב אל הנשמה — מכסא כבוד חצבה"... די אויגען האָבען א שטאַרקען שטרענג־ערנסטען בליק געגעבען ווי עס איז אִיהם שוואַר געווען צו קוקען אין דער אייביגקייט... די ליפען האָבען זיך בניעמות'דיג באַוואַויגען, ווי ער האָט עפעס א קוש געגעבען... ווי ער זאָגט עפעס, אודאי א ברכה פֿאַר דער וועלט... און איז שטיל מנוחה'דיג, בשמחה ווי פֿאַר'חלוט'ט געוואָרען... מיתת נשיקה...

— אָט דאָס הייסט געשטאַרבען ווי א חסיד, רופֿט אויס ר' מאיר'ל גבאי. אין שטוב איז ניט געוועזען צו באַמערקען קיין פחד, גלייך ווי עס וואָלט נאָר ניט נעווען קיין מת אין שטוב. עפעס א „היילא", א שטיק „חתונה", א באַהעפֿטיגען, א דביקות פֿון דער נשמה מיט איהר שורש, מיט איהר בן זוג די שכינה, וועלכע זיצט אויפֿן כסא רחמים, איבער'ן אוצר הנשמות...

די לויה איז געווען ווי מען פֿיהרט א חתן צו דער חופה. א שהנער פֿרייער, הערליכער זומער טאָג. די פֿיעל פֿאַרביגע פֿעלדער גיבען ארויס א גן־ערן ריח. אַלעס איז מיט נאַטירליכע צירונג באַצירט, ווי די וועלט איז די „שושבינין" „אונטערפֿיהרערס". דער הימעל לויטער קריסטאַל ריין, בלאָה, אין די ברענעס וויים זילבערנע וואָלקענעס ווי א תכלית'דיגע פרוכת־חופה מיט וויים זילבערנע זוימען ארום. די זון ווי א כתר אין מיטען, די פֿויגעל שוועבען אין דער לופֿט און זינגען, שפילען ווי כלי זמרים די אונענדליכע הערצליכע טענער, וועלכע בלאָנדזשען אין הויכען וויטען וועלט רוים... אין „עולם הנשמות"... די חסידים האָבען ביי דער לויה פֿאַרשידענע תורות נעשמועסט, וועגען לעבען און טויט, גוף ונשמה, נשמה יתירה, א רעזין און פסוק „ויומת שם משה לא כהתה עינו... לעיני כל ישראל"... וועגען „שבעה" און „שבע ברכות"... און גלייכע וועלטלאָך, מילתא דבדיחתא. מאיר'ל גבאי איז ווי א אמת"דיגער מחותן געוועזען, און ווי אַן ברחן הלצה געזאָגט: „ווי שעהן און גוט איז צו שטאַרבען אין אזא טאָג, ווען אלעס איז לעבעדיג פֿריי.. שמחה'דיג, ווי דערלעב איך, אזוי"...

וועז יחיאל קברן האָט דאָס קבר פֿאַרשיט, און אריינגעשריגען: „ר' משה, מיר בעטען אייך מחילה, איהר זאָלט לויפֿען און בעטען" — האָט ר' מאיר'ל מיט א שמייכעל געזאָגט: „שרי ניט אזוי, דו קברן, וויסטו דען נישט, אז ביים לעבען איז ר' משה ניט געלאָפֿען, זאָל ער יעצט לויפֿען. הערסט דאָך, וועז דו בעטסט מיך מחילה, וואָלט איך יא געוואוסט, וואָס דיר צו ענטפֿערען..."

דער קברן איז ברוגז'דיג אוועק, גלייך ווי מען וואָלט איהם פֿון דער „מלוכה" אראָפגעוואָרפֿען.

מיר חסידים האבען אהיים שפאַצירט, גלייך צו ר' שמואל'ן אין שטוב דעם ערשטען „לחיים" צו זאגען, ווי נאָך א „קבלת פנים", א באַדעקענס פֿון א חתן. איך וועל שוין אזא תענוג קיינמאָל ניט פֿיהלען. מיר האָבען דאָן געהאַט א אמת'דיגע „עלית נשמה" און גן ערן תענוג. מיר האָבען דאָן געפֿיהלט דאָס מגולגל ווערען פֿון ר' משה חסיד'ס נשמה. די אהבת רעים און שמחה, איז ביי אונז דאָפּעלט שטאַרקער, און גרעסער געוואָרען... און מיט א שטאַרקערע התלהבות'דיגקייט האָבען מיר זיך גענומען צום „עבדות", צו קענען שטאַרבען ווי א איד, ריין, הייליג, פֿריי, בשמחה'דיג.

יעדען טאג פֿון דער שבעה, בבוקר ובערב, זענען אלע חסידים געקומען אין דער שטוב פֿון ר' משה חסיד, „מנחם אבל" זיין. דערביי האָט מען געטומען א ביסעל משקה, מען האָט געשמועסט פֿון פֿאַרשידענע ענינים, חסידישע תורות. באזונדערס ערנסט פֿייערלעך, בשמחה'דיג, איז געווען דער לעצטער טאָג פֿון דער שבעה. יצחק'ל קונדאס האָט אין חסידים־שטיבעל אויסגערופֿען אז אלע חסידים זענען מחויב היינט בייטאכט צו קומען אויף די לעצטע „שבע־ברכות" פֿון ר' משה חסיד, דערביי האט ער געגעבען צו פֿאַרשטעהן, אז עס איז א גרויסע מצוה פֿון משמח זיין „חתן וכלה", ווען ר' משה דער „חתן" וועט זיך באהעפֿטען מיט זיין „בן־זוג דשכינה", די נשמה וועט זיך באהעפֿטען צום אמת'ן שורש פֿון „אין־סוף", אייביגע אונענדליכקייט. דעריבער מוז יעדער קומען, געבען „דרשה־נעשאנק" און ווינשען, אז עס זאָל זיין א „בנין עדי עד"... אלע חסידים האָבען געפֿיהלט א חבר'שען חוב צו קומען, כמעט קיינער האָט ניט געפֿעלט, יעדער האָט דערצעהלט זכרונות, התנהגות פֿון ר' משה חסיד, זיינע תורות, זיינע גלייכווערטלעך, שיחות־חולין, ווי ער פֿלעגט פֿרעהלעך, בגילופֿין'דיג מאכען אויף דעם וועג פֿון דער נסיעה צום רבי'ן קיין קאָצק, זיין התלהבות'דיגע שמחה אין פורים, שמחת תורה, סעודת ראש חודש און בכלל אין יעדען יומא דפגרא. דערביי האָט ר' מאיר'ל, דער שטיבעל־גבאי, געטומען א ביסעל משקה און אויסגעשריגען הויך: לחיים ברידער, לחיים ר' משה. די וועטער זענען־ארויסגעזאגט געוואָרען אזוי ערנסט און התלהבות־דיג, אז עס האָט זיך געדאכט, דאס ר' משה איז דאָ איצט אין שטוב, און ר' מאיר'ל גיט צו פֿאַרשטעהן: חברה, מיינט ניט, אז איך וויים ניט וואָס איך רעד, אז אים האָב מיך אננע'שיכור'ט, שיכור איז א גוי, א חסיד איז בגילופֿין־דיג, איהר ברויכט דאָך צו וויסען אז „נכנס יין יצא סוד", אז ווען א חסיד נעהמט א ביסעל משקה ווי א איד, און פֿאַרטרייבט די מרה־שחורה, דאס עצבות, קען ער דאָן משיג זיין די גרעסטע ענינים, און קומען צו הויכע מדרגות ביז עלית הנשמה... ר' משה, דער חלק בשר ודם, דעם ווייב און קינדער'ס חלק, איז ניטא, נעשטארבען, אבער ר' משה, דער צלם אלקים, דער חלק ממעל, איז דאָ מיט אונז, און אין אונז, ער לעבט.

אלע חסידים האבען מיט גרויס שמחה געענטפֿערט לחיים, לחיים, זאלען מיר לעבען, און דערלעבען צו שטארבען ווי א איד, א חסיד, בשמחה, און דערביי האט זיך צופֿלאקערט דאָס התלהבות, ווי א הבדלה פֿלאקער, און מיט הארציגע נשמה בענקשאפֿט האָבען אלע געזונגען פֿרעהליך „רננו צדיקים"...

אט עפֿענט זיך די טיר און עס באווייזט זיך די וויים־דערשראקענע פֿאר קלערטע צורה פֿון ר' בערל דער שטאדט־דיין, וועלכער איז געקומען מנחם אבל זיין. ער איז געבליבען שטעהן ווי פֿאַרשטיינערט, ווי א געפֿרוירענער אייז־מענש. קענטיג, אז ער רעכענט, דאָ איז גאָר א שמחה, ניט קיין ניחום אבלים. אפֿשה, טראכט ער זיך איז עס א צווייטע שטוב, פֿארבלאנזשעט. נאָר ר' מאיר'ל שרייט אויס: ברוך הבא ,ר' בערל, דער דיין איז דאָ, קומט אריין ר' בערל, דאָס איז די שטוב, איהר האט ניט פֿאַרבלאנזשעט, דאָ איז טאקע די „לעצטע שבע ברכות"... די ווערטער האבען ר' בערל'ן נאָך מעהר צוטומלט, און זיין לענגליך וויים־בלוי דערשראָקען פנים, מיט די אייז־קאלטע אויגען, וואָס האבען דורך זיינע לאנגע ברעמען מרה־שחורה'דיג דורכגעקוקט, און די שיטערע האָר פֿון די פאות און בארד, ווי הארטע דראָט, האָבען א באזונ־דער עצבות'דיגען אויסקוק צוגעגעבען. ער האט אויסגעקוקט ווי א אבל, ווי א האלבער מת, דער גאנצער נוף איז עפעס געוואָרען ווי איינגעשרומפען, קורץ, פֿארשטומט, ווי א געפֿאלענער לייב... ער טראכט זיך, ער איז געקומען מנחם אבל זיין, און נעגרייט זיך צו זאגען א רעיון און מוסר וחשבון הנפש אין ענין „דע מאין באת ולאן אתה הולך"... פֿון וואַנען דער מענש קומט, און ווהו ער גהט... „אדם יסודו מעפר וסופו לעפר"... ער קומט פֿון דער ערד און נעהט צו דער ערד... און לסוף איז גאר דאָ ליכטיג, פֿרעהליך, פֿריי...

ר' מאיר'ל נעהמט איהם אָן ביי דער אייז־קאלטער, וויים־ביינערדיגער האנד און בעט איהם זיצען, און דערביי זאגט ער: ר' בערל, קודם כל נעמט א ביסעל משקה, וועט איהר זיך דערוואָרימען און וועט באקומען א נשמה־יתירה, א וואָרימע נשמה. איצט זעה איך, אז אייער נשמה איז פֿון „עולם־הקרח", פֿון אייז־קאלטען צפֿון. וועז איהר וועט נעהמען א ביסעל בראַנפֿען, וועט איהר פֿארשטעהן, אז דער מענש איז טאקע א „עובר אורח", א רייזענדער, אונטערוועגענס. אבער ווי זאגט חיים'קע דער בעל עגלה, אז פֿאַר דער קרעטשמע מוז מען אויך נעהמען א ביסעל בראַנפֿען, דאָן פֿאהרט זיך בעסער.. ווי זיננט מען ביי אונז חסידים:

„עס איז אוועק דער נעכטען,
עס איז נאך ניטאָ דער מאָרגען,
ווי לאַנג עס איז דאָ א פיצעלע היינט,
פֿארברענגט איהם ניט אין זאָרגען."

—עצבות איז דער מלאך־המות פֿון דער נשמה, ר' בערל! — שרייט אויס מאיר'ל גבאי — דער מענש קומט פֿון מקור הנשמות און נעהט צוריק צום

אוצר הנשמות. ווילט איהר האבען א נשמה יתירה, ווילט איהר ניט שטאַרבען פֿון דער שוועדד פֿון מלאך המות, זייט בשמחה, בגילופֿינ'דיג, איהר האט שוין געגוג געקרעכצט, געווען עצבות'דיג. עס איז שוין צייט, דאָס אזא איד ווי איהר, א דיין, זאל תשובה טון, און אריין אין עולם־השמחה, עולם הניגון, וואָס איז דער אמת'ער עולם הנשמה, און דער מקור פֿון דער וועלט /שאפֿונג, עולם הבריאה. נעהמט א ביסעל משקה, זאגט לחיים, העלפֿט זינגען „רננו צדיקים", פֿארזיכער איך אייך, אז איהר וועט פֿיהלען דעם תענוג און וויסען וואָס עס מיינט שטאַרבען ווי א איד א חסיד...—ביי די ווערטער האט ר' מאיר'ל מיט דעם נאַנצען חסידישען ברען און נשמה'דיגע דביקות הויך און התלהבות'דיג געגומען זינגען „וטהר לבנו לעבדך באמת", און די חסידים האָבען דאָס באלד הערליך אונטערגעכאפט. די לופֿט איז געווארען וואַרימער, ליכטיגער, זיסער, עפעס א „אור שבעת הימים", א גן ערן וואַרימקייט, עס איז געווארען א אחדות'קייט ,עס האט זיך געפֿיהלט ביי דעם זינגען ווי נשמות קושען זיך, הערצער פֿילען זיך, ווי א רוחניות'דיגער קשר בינדט אלע צוזאמען, ווי די נשמה פֿון ר' משה חסיד מיט אלע חסידים האלזען זיך פֿריינדליך, ווי דער טויט מיט דעם לעבען פֿאַרבינדען זיך מיט א ליכטיגע ליבשאפֿט, אין א „אין סוף אור האהבה". א ניי לעבען, א נייע בריאה וועלט באשאפֿען, ווי מען וועט פֿארשטעהן דעם געראַנק פֿון „בלע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים..."

דאס האָט אזוי געווירקט, אז דער אלטער שטאדט שרה, דער שכן, וואס איז די נאַנצע צייט געשטאַנען פֿארטראכט און אריינגעקוקט דורכ'ן פֿענסטער, און זיך ערנסט צוגעהערט צו אלעם וואָס דא קומט פֿאָר (ער האט פֿארשטאַנען גוט אידיש, ווייל ער האָט אלע יאָהרען געהאַנדלט מיט אידען, און באזונדערס ווייסט מען אז ער שטאַמט פֿון אידען) איז איצט אריין אין שטוב און זיך געבעטען, הכנעה'דיג, ביי ר' מאיר'לן, אז ער זאל איהם מכבד זיין מיט א כוסה, ר' מאיר'ל האָט זיין בקשה ערפֿילט. דער שרה האָט אויסגעטרונקען די כוסה, געבעטען א צווייטע, געזאגט אויף אידיש: לחיים חסידים, און זיך אבגעווישט די לאַנגע ווייסע פריצישע וואַנסען, האָט זיך הארציג געשוואוירען ביי ווייב און קינדער, דאס ער האָט ליב אידען, און צוגעזאגט, דאס געהענדיג אהיים וועט ער זאָגען זיינע באקאנטע, און גוטע פֿרייגד דאָס זיי זאָלען שטאַרבען ווי אידען... ער האט זיך פֿארנייגט, געזאגט א גוטע נאכט און ווי מבויש'דיג נעלם געווארען...

דאָס האָט שטיל געמאַכט דאָס זינגען, און יעדער פֿון די חסידים איז א ביסעל ערנסט פֿארטראכט געווארען, א חשבון הנפש געמאכט... זיי האבען געפֿיהלט, אז זיי האָבען עפעס א פֿאַרבלאַנדזשעטע נשמה פֿון דער בלאָטע, פֿון שואל תחתית ארויסגעצויגען, אז דעם שרה'ס ווערטער וועלען ניט נעהן לבטלה... עס וועט איהם שוין ניט לאָזען רוהען, ער וועט שוין ביי זיין

לעבן קיין מנוחה ניט האָבן... דער דיין ר' בערל איז אויך געבליבן זיצן פֿאַרטראַכט, ערנסט, זיין מח דענקט איצט, ווי א פֿרוכט וואלט זיך פֿאר איהם געפֿאַנט, און דערזעהן א נייע ליכטיגקייט, נייע „דרכים" האָבן זיך ענטדעקט אין זיין נשמה, ער האָט דערזעהן ווי א פֿאַרבלאַנזשעטע נשמה בענקט צוריק צו איהר שורש... און אלעם דורכ'ן כח פֿון שמחה, א געטליך הייליג פֿייערל פֿון אור שבעת הימים האָט זיך אָנגעצונדען אין א זעהר חושך'דיג ווינקעלע... טראַכטענדיג זאגט ער ארוים פֿון מויל די אָבגעהאקטע ווערטער „שררה, שררה". דאָן זאגט ר' מאיר'ל צו איהם: זעהט איהר, דיין ר' בערל, איהר זאלט וויסען, אז אויב דאָס לעבן איז א „קיצור שלחן ערוך", איז דאָס שטארבן א „חיי אדם". א איד א חסיד דארף זעהן, אז ניט בלויז דאָס לעבן זאל ניט זיין א מין „ברכה לבטלה", נאָר אויך דאס שטארבן זאל ניט זיין „לבטלה", דאָס „עברות" פֿון א חסיד איז ניט בלויז, אז ער זאל קענען זיצן רוהיג אין גן עדן... נאָר אויך אז ער זאל קענען דורכגעהן אלע „שבעה מדורי גיהנום". און מיטנעהמען מיט דביקות והתחברות אלע „זינדיגע נשמות", וועלכע טרויערן אין „עצבות" און חושך מצרים פֿינסטערניש, און זיי דערהויבן צום מקור פֿון אייביגע ליכטיגקייט און עולם השמחה ואור הגנוז, צום חלק אלקי ממעל... ויום שכלו טוב... איך גלויב — זאגט ר' מאיר'ל גבאי — אז פֿון היינט אָן וועט איהר שוין ניט זיין קיין מקטרג אויף חסידים, איהר וועט פֿאַרשטעהן דעם טעם פֿון שמחה של מצוה, און איך האָף, דאָס איהר וועט אלע מאָל קומען צו אונז, און אויף דעם פורים וועט איהר זיין ביי אונז חסידים דער „פורים־רב"...

די חסידים האָבן זיך צולאַכט. ר' בערל דיין האָט אויך א ווארימען ליכ־ליכען שמייכעל געטון, זיין פנים איז רויטער און ליכטיגער געוואָרן. ער האָט זיך פֿריינדליך געזעגענט מיט ר' מאיר'לן און מיט די חסידים, און געוואונשען מען זאל זיך טרעפֿען אויף שמחות. מיט פֿרייד און געזאַנג האָבן איהם די חסידים באַגלייט, און געשמועסט ווי גוט עס איז צו שטאַרבן בשמחה ווי א איד א חסיד...

יצחק'ל קונדאס שרייט אוים בגילופֿין'דיג, חסידים זייט בשמחה, נעהמט א כוסא, אויב מען האָט אָדם הראשון ארויסגעטריבען פֿון גן עדן וועט ער האט געגעסען פֿון עץ־הדעת, קען מען דורך אהבת רעים צוריק אריין אין גן עדן. א שמחה של מצוה איז די פירות פֿון עץ־החיים דורך דעם קומט צו דער אייביגער חיונה... די אונשטערבליכקייט.

יצחק'ל שרייט צו חיים בער'ן: אלץ האסטו דערצעהלט, נאָר דעם עיקר האָסטו פֿאַרגעסען. עס פאַסט גאָר נישט פֿאר דיר צו האָבן שכחה. דו געדענקסט וועו דו ביזט געקומען זאָגען, אז דער חברה קדישא גבאי, דער רויטער דניאל, וועו ער איז ארוים פֿון שמואל'ן בבושת פנים, ווי אבגעשמיסע־

נער, האָט ער צוזאַמענגערופֿן א גרויסע אסיפֿה, אז היות, אזוי ווי ר׳ שמואל חסיד האט חזק געמאכט פֿון דער חברה קדישא, וואס בכל תפוצות ישראל האט נאָך קיינער נישט געהאַט די העזה פּוגע צו זיין אין כבוד פֿון א חברה קדישא און גבאי — איך מיין נישט חס ושלום מיין כבוד, נאָר דעם כבוד פֿון דער חברה — און צו זיין אזא מורד אין דער לעצטער מינוט פֿאַר׳ן טויט נישט צו וועלען תשובה טון, על כן איז מיין עצה, און דער פסק דין איז: נישט צו געבען די קהל׳שע מטה צום טראָגען, און נישט צו געבען קיין ארץ ישראל ערד, און איהם לייגען נעבען פֿלויט, נעבען אלע מורדים געגען קהל, למען ישמעו ויראו, נישט צו זיין קיין חכם, צו וויסען אז מען ברויכט צו האבען דרך ארץ פֿאַר א חברה קדישא.

ר׳ שמואל איז אזוי געלעגען אויפֿ׳ן בעט און שמייכלענדיג געהאָרכט וואס ר׳ חיים בער דערצעהלט, איך יצחק׳ל האב פֿארשטאַנען וואס דאָס שמייכלען באַדייטעט, אז ר׳ שמואל וועט ווייזען וואס א חסיד קען, וואָרום אויב א איד פֿארשטעהט, אז מיט׳ן לעבען ברויכט מען עפעס אויפֿטון, און ווייזען א דרך, ברויכט א חסיד צו זעהען אז אויך דאָס שטאַרבען זאָל נישט זיין לבטלה... דאס שטאַרבען זאָל זיין א מין השקפֿה, וועלט־אנשויאונג. דער וועלטס שעפֿונג באגריף פֿון „בונה עולמות ומחרובן...״ וועלטען ווערען חרוב און אויפֿגעבויט, באַנייט... די טיעפֿע סודות׳דיגע נצחיות אייביגקייט פֿון וועלטס שעפֿונג און „אין סוף״ אונענדליכקייט... איך האב געפֿיהלט אז ר׳ שמואל וועט די חברה קדישא איבערלאָזען אזא ירושה, אז זיי וועלען שוין פֿארזאָגען לדור דורות, אז קעגען וועמען זיי זענען קדושים אבער חסידים זענען גבורים, וועלכע זענען שטארקער פֿון אלץ. און ר׳ שמואל שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ און מיט א שטרענגען בליק האָט ער געזאגט:

חברה! איך זאָג אייך בצואה און בין אויף אייך גוזר, אז מען זאָל מיך נישט טראגען אויף דער קהל׳שע מטה, נאָר אויף פֿראָסטע ברעטער און נישט צו שיטען קיין ארץ ישראל ערד צו קאָפּענס, און לייגען נעבען פֿלויט. און דערביי געגעבען צו פֿארשטעהן, אז איידער צו לייגען שכנות מיט א איציק פֿראָפּינאַטער וכדומה א בעל תשובה... איז גלייכער צו זיין שכנות מיט א גדלי קאָזאָק דער טויבען כאפער, וואָרום ווי זאָגען חסידים אז מקום שבעלי תשובה עומדים... וואו א בעל תשובה שטעהט קען קיין חסיד נישט זיין.

וואָס זאָל איך אייך זאָגען ענדיגט יצחק׳ל, אז דער רויטער דניאל מיט דער חברה קדישא האבען נאך אזא פאטש אין פנים נישט געקראָגען. זיי וואָלטען שוין אויך אלם מוחל געווען אבי ר׳ שמואל זאָל זיין צואה צוריק נעהמען, זיי וואָלטען שוין געמאכט די לויה בכבוד גדול. נאָר פֿארפֿאַלען, מצוה לקיים דברי המת, מען מוז מקיים זיין וואָס ר׳ שמואל האט באַפֿוילען, און איך יצחק׳ל האָב ארויסגענומען ביי קהל׳ די פסח׳דיגע ברעטער וואָס מען וועלגערט

די מצות און אויף די ברעטער האָט מען ר' שמואל'ן געטראָגען, קהל האט שוין מורא געהאַט צו שרייען. ביי אונז איז געוועזען ששון ושמחה, די חברה קדישא זענען געוועזען טאקע אבל וחפוי ראש. מיר האבען דאן פֿאַרשטאַנען דעם רעיון פֿון גדולים... במיתתם יותר מבחייהם, אז א חסיד ברויכט צו זעהען אז מיט'ן טויט זאָל ער ברענגען א קרבן, א באשאַפֿונג פֿון א גבורה־טהאַט, א מין מסירת נפש פֿאַר קידוש השם, צו ברעכען דעם פחד און עצבות, און די נשמה זאָל ווערען א עמוד האש צו די שערים פֿון אהבה, שמחה, עולם הבא... און א גן עדן עולם הבא תענוג אין לעבען עולם הזה...

טרויער און טרייסט

תשעה באב ביי דעם זיידען ר׳ משה חסיד

א גאַנצען ערב תשעה באב האָב איך געהאט די „הכנה" צום תשעה באב, צוועלף ביז טאג, אזוי ווי איך בין באפֿרייט געווארען פֿון חדר, בין איך מיט א גאַנצע חברה יונגווארג געגאַנגען צום בית הקברות, רייסען שטעכעדיגע „בערעלאך", צי ווארפֿען ביי נאכט נאך די קינות, דאס איז געווען „בהסכמת" מיין זיידען ר׳ משה, ער פֿלעגט זאָגען צו מיר הלצה׳דיג, זאלסט נאָר ניט „מכבד" זיין מיין „בארד" מיט אלע בערעלאך, זאלסט האבען אין דיר „יושר" און טיילען מיט דעם „כיבוד" אלע. . . . נאך אזא „הקרמה" האב איך זיך געפֿיהלט פֿרויי, הפקר, בן חורין, איבער תשעה באב—אז שוין פֿון ראש חודש האָט אפֿילו דער בייזער מלמד ר׳ יחיאל אוועקגעלעגט דעם „קאַנטשיק", ער ווייסט אז די ניין טעג טאָר מען נישט שלאָגען. . .—האָב איך געפֿהלט אמת׳דיג בן חורין, און מיך „מכין" געווען, וואס מעהר „הנאה" צו האבען, פֿון דער פֿרייהייט. . . פֿארנאכט צו, ווען די זון האט אנגעהויבען אונטערצוגעהן, בין איך צוריק געקומען מיט׳ן גאנצען „צירה לדרך", דעם באַגאַזש „שטעכענדיגע בערעלאך," און האב שוין געטראפֿען דעם זיידען ר׳ משה׳ן שטעהען פֿאר׳מוחט, טראכטענדיג, איין האנד אין דער בריטער גארטעל פֿארשטעקט, און די צווייטע, דעם בריט פֿארקנייטשטען שטערן אונטערגעהאלטען אנגעלעהנט, האלב איינגעבויגען ביי דעם מעריב פֿענסטער, און האָט ערנסט באַטראַכט דעם מעריב הימעל, ווי די זון גיהט עניוות׳דיג, בלאס, האלב מבויש׳דיג, האלב-ברוגז׳דיג, אין איהר נאכט-היכל, אונטער די נאכט שאטענס, וואס פֿארשפרייטען זיך ווי שווארצע פֿליגעל, מיט רויט-זוניגע פֿייער-פֿאַסען, ווי צייכען פֿון בלוט,—א פנים,—אז זי גיהט אריין אין „מסתרים", אין מעמקים. . . דעם „איכה" און „תיקון חצות" זאָגען, דער זיידע איז זיך געשטאנען אזוי רוהיג שטיל, נאר די גוטמוטיגע ווייכע שווארצע סאמעטענע אויגען, האבען זיך אומרוהיג באוואויגען, ווי איינער רעכענט זיהר א שווערען „חשבון". . . וואס א מאל, איז זיין „צורה" ערענס-טער און פחד׳יגער געווארען, טיילווייז האט ער זיך באוועגט, אָט דאָ שטעהט ער איינגעבויגען און שאַקעלט מיט׳ן קאפ גלייך, ווי איינער שטעהט, פֿאר-שטימט, ביי א איבערגעלייבענע וואַנט, נאך א שרפֿה, און באטראַכט, וואס פֿון זיין נאַנץ „עשירות" איז געווארען א תל, א בארג אש. . . אט דאָ גלייכט ער אויס זיין גוף, זיין צורה ווערט עפעס העלער, פֿרייער, מיט האַפֿנונג, שטאלץ

—אויך ברומט ער אונטער אזעלכע „תניעות" און „טענער", עהנליך צו א קול פֿון א יונג טייבעלע, וואס בלאנדזשעט, ווייט, וויט, פֿון דער מוטער'ס נעפּטן... וואָס וועקט רחמנות, צערטליכקייט, בענקשאפֿט... ריינע הייליגע אהבה, און א טרייסט „בשורה", צו גענפֿינען די מוטער און די נעפּט... ער איז געווען אזוי פֿארטראכט, אזוי „דביקות'דיג"... אז ער האט גאָר ניט געהערט דאָס איך בין אריינגעקומען. דאָס האָט מיך אביסעל מרה שחורה'דיג געמאכט, עס האָט מיך דערמאהנט אז עס איז תשעה באב.

אָט געהט פֿארבי דעם פֿענצטער חיים דער שוהל־שמש איינגעהילט אין אַלטן בריוטען וואָכעדיגען כאַלאַט, וואָס איז צוזאמענגעשטעלט פֿון לאַטעם און לעכער, מיט האַלבע אויסגעריסענע ארבעל. דאס מלבוש, ווייזט אויס, איז ספּעציעל לכבוד תשעה באב, אין שוואַרצע פֿארצערעוועטע זאָקען, דאס פנים האַלב פֿארריסט, חשך'דיג, צאַרנדיג, זויער, לאנג, גרינליך, ווי א זויערע אוגערקע. די גרויע לאנגע פֿארקאַלטענע באָרד און פּאות, וואָס זענען גרייט מקבל באהבה צו זיין די „שטעכעדיגע בערעלעך", א שלים־מזל'דיגע עצבות'דיגקייט איז אויף זיין „אידענע־פנים" אויסגעגאָסען... מיט די פֿאַרגלעזערטע האַלב פֿאַרווויינטע אויגען קוקט ער אין אַלע זייטען, ווי עס ציהען זיך פאמעלעך, טריט־ווייז, אידען און אידענעס, איינגעהילט אין עצבות און וואכעדיגקייט, ווי מען גהט צוריק פון א אלט פֿארצייטיש בית הקברות, עס הערשט א מרה שחורה'דיגע שטילקייט, וואָס וועט טיילווייז איבערגעריסען פֿון געשריי פֿון יונגווארג, וואָס האבען שוין געמאכט א „התחלה," וועמען מכבד צו זיין מיט די „שטעכעדיגע בערעלעך"... ער, דער שמש, באַטראַכט זיי, און פֿיהלט זיך גאוה'דיג. ער וויסט, דאס ער איז דער היינטיגער „חתן־בחור", ער וועט אומווארפֿען אין בית המדרש די בענק, די טישען, ארָאבנעהמען דאָס פרוכת פֿון ארון קודש, ער וועט זיין דער, וואָס וועט מאכען די „איבערקעהרעניש" אין שוהל... מיט די מחשבות גיט ער א קוק אין פֿענסטער און זעהענדיג דעם זיידען ר' משה, איז איהם ניט געפֿעלען, וואס ער שטעהט אזוי, נישט תשעה באב'דיג, אזוי זאָל א איד שטעהן ערב תשעה באב, קען זיין קלוינקעפּעלדיגע השגה ניט פֿארשטעהן, און מיט א תשעה־באב ניגון זאגט ער צום זיידען: ר' משה, ר' משה, איהר האָט גענוים פֿארגעסען, אז עס איז איצט תשעה באב, מען דארף געהן צו קינות און קלאגען, וויינען... נאר איידער ער „פאקט" אוים זיין גאַנץ פעקעל ידיעות און „תורה" וועגען דער מצוה פֿון טרויערען אין תשעה באב, שלאגט איהם דער זיידע איבער הלצה'דיג: חם ושלום! איך האב ניט פֿארגעסען אז עס איז תשעה באב, איך וויים, אז דעם זעלבען טאג וואָס איז פסח איז תשעה באב, וועלכער איד פֿארגעסט דען, אז עס גהט דער „מועד" תשעה באב, דער טאג, וואָס עס וועט געבוירען משיח... דער טאג פֿון וועלכען מיר חסידים ציהען חיונה, טרייסט, אויף א גאַנץ יאהר... ר' חיים איך זאג אייך, אז מיט עצבות מאכט מען מעהר חורבן, מען קען חרוב מאכען

דאָס וואָס איז נאָך געבליבען, מען קען חרוב מאַכען דאס פֿייערדיגע בית המקדש, וואָס איז דאָ אין יעדען אידישען האַרץ, און פֿאַרטרייבען די שכינה אין אמת'ן גלות ... שמחה, פֿרעהליכקייט, איז דער טרייסט פֿון דער שכינה, אין נשמה'דיגער שמחה, וועלט ענטדעקט דאָס הייליגע געטליכע פֿייער פֿון „מזבח". וואָס איז נגנז, באַהאַלטען געוואָרען ביים חורבן. הויבט טיפֿע הסידישע השגות און רעיונות זענען ווי קרבנות, קדשי קדשים. חסידישע וועלט־לעך, שיחות חולין זענען ווי קדשים כלים... אונזער „רוחניות'דיגע בית המקדש" איז ניט פֿאַרברענט געוואָרען.

ר' חיים איז געבליבען שטאַהן ווי א „אבגעצוואַנגענער"... זיין גוף איז געוואָרען נאָך מאַהר קורץ און קליין, אין דעם בריטען גרויסען כאַאַט, און פֿאַר גרויס בושה איז ער געשווינד נעלם געוואָרען. דער זיידע איז איצט געווען באַרוהיגט. שמייכלענדיג האָט ער מיך דערזעהן, און געזאגט הלצה'דיג: דו ביזט נאָך דאָ, חיים דער שמש איז שוין געגאַנגען, און דו ביזט נאָך אין שטוב. ווער ווייסט צי דו וועסט זיין פֿון די „עשרה ראשונים", וואָס וועלען מכבד זיין דעם גבאי מיט דעם שמש מיט די בערעלעך. דערהערענדיג די ווער־טער, בין איך תוך כדי דיבור אַוועק אין בית המדרש מיט די קינות אין איין האַנד און די פּאָק בערעלעך אין דער צווייטער.

וועו איך בין שפּעט ביינאכט צוריקגעקומען, האָב איך שוין געטראַפֿען דעם זיידען זיצען אין זיין יחידים שטיבעל, מיט א ליעכטיכע טרייסט שטימונג געזאגט אזעלכע אבגעהאקטע וועלטער, און טענער, אז איך האָב ניט געקענט פֿאַרשטאַהן וואָס ער זאגט, אט זאגט ער מיט א הערצליכען בענקענדיגען, רחמנות'דיגען מוטער ניגון „איכה ישבה בדד", און אט געהט ער איבער צו א פֿרעהליכען ליעבליכען פֿריהלינג קלאַנג, וואָס איז עהנליך צו דעם „הגדה" ניגון פֿון פּסח און זאגט „כשושנה בין החוחים, ווי א רויז צווישען דערנער, כן רעיתי בין הכנות, איז מיין פֿריינדין צווישען אלע טעכטער"... ביי די ווער־טער האט זיין פּנים אזוי געלויכטען, מיט אזוי פֿיל געטליכען חן באצירט, מיט אזוי פֿיעל ליעבליכע קנייטשען, וואָס האָבען געלויכטען ווי שטראַהלען פֿון האַפֿנונג, נחמה, טרייסט, ער איז געווען ווי א „מטרניתא" וואָס איז באַצירט אין איהר אלטמאָדישען ירושה ציהרונג, וואָס גיט איהר צו א ערנסט יוגענד־ליכקייט, און באַשטעטיגט דאס רעכט אויף א לאַנג לעבען און עס הערט זיך די נחמה תפילה „השיבינו ה' ונשובה, חדש ימינו כקדם..." אויף דעם טיש האָט זיך געברענט א ליכט, וואָס האָט געוואָרפֿען שוואַכע ליכטיגע שטראַהלען אויף דער גאנצער שטוב און האט אנגעזאגט שטילקייט, ניט צו שטערען די סודות'דיגע נאכט בענקשאפֿט. פֿון אחדות'דיגע אהבה, פֿון „יחוד קדשא בריך ושכנתוה", פֿון איבערגאַנג פֿון טרויער צו טרייסט... פֿון די קנות־איכה ישבה בדד—בכה תבכה בלילה ביז די שבעה דנחמתא נביאישע נחמה, דער יום שכלו שבת—שבת נחמו, נחמו עמי — והיה לעת ערב יהיה אור...

אלול! — שלוש סעודות און מלוה מלכה ביי חסידים

צוואנציג יאהר איז חיים בער דאמאלט אלט געווען, דעם זומער ווען ער האָט חתונה געהאט. נאָך לאנג, בחור'ווייז האָט ער משתוקק (געגלוסט) געווען צו זיין ביים רבי'ן בבחינת יונגערמאן. דעם גאנצען זומער האט ער שוין געמאכט הכנות צו דער נסיעה. פֿאַרנאַכט בין השמשות, ווען ר' מאיר'ל, דער גבאי פֿון שטיבעל, איז נאָך'ן שלאָף, מיט'ן לולקע־ציבעק און שלאָף־ראָק, געגאנגען שפאצירן צום וואלה, איז חיים בער מיט איהם מיטגעגאנגען. דעם גאנצען וועג האט ר' מאיר'ל געקוקט אויף די פֿילפֿארביגע פֿעלדער מיט די פֿאַרשידענע מינים זאנגען און גרעזעלעך, אין וועלכע עס ענטדעקט זיך די גדלות פֿון דער בריאה, די וועלט־שאפֿונג, און די שעהנקייט פֿון דער אונענדליכע רוה און ליבע. ער האט זיך געקוויקט מיט דער טל־ריח, וואָס טראָגען די צפֿון ווינטעלעך. ער האָט זיך געקוויקט מיט דער ליבלכיער וואַרימקייט פֿון די לעצטע מערב־שטראהלען. דאמאלט האָט ער געפֿילט א חוב אין דער טיפֿענישׂ, ממעמקים, פֿון זיין נשמה, צו זאגען מה נאה ניר זה... ווי שעהן איז דאָס פֿעלד! הדר נאה זיו העולם, נפשי חולת אהבתך... שעהן און הערליך איז די וועלט איהר גלאנץ, מיין נשמה איז קרענקליך פֿאַרליבט... דאָס פֿילען די יצירה שאפֿונגס שעהנקייט מיט א טיעפֿע בענקשאפֿט און שמערץ צו דער נאטור — אהבה, האָט אין זיין מוח און הארץ א טיפֿע הויבע תפילה געפֿלאָכטען, און האָט מיט א ריין נאָאיוו תמימות'דיג קינדיש בענקען, צוואמענגענאָסען מיט א מיושב'דיגע חכמה, זעהר באַ'חנ'ט, אויסגערופֿען: „אל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיווך" דערבאַרעמדיגער באַשעפֿער, הייל איהר, באוויזענדיג די פֿראַכט זיסע שעהנקייט פֿון דיין הערליכקייט, זאָל די נשמה זיין געשטאַרקט און געניסען די אייביגע שמחה...

די הערליכע וועלטער האָבען דערהויבען און דערוועקט אין איהם א חיי־לינג, ליבליכע בענקשאפֿט נאָך געטליכע צניעות'דיגע אינערליכע שעהנקייט, זיין הארץ האָט געגלוסט צו פֿילען די סודות'דיגע אהבה און שמחה, און וואָס טונקעלער עס איז געוואָרען, אין די זונען שקיעה מאָמענטען, וואָס נענטער זיי זענען צום גרייז־גרויען וואלד געקומען, אלץ מעהר האָט זיך געשטאַרקט דער „צמאון", דער גייסטיגער דורשט, די בענקשאפֿט נאָך שעהנקייט, דער וואלד מיט די הויכע דיקע דעמבעם מיט די וויייט פֿאַרשפֿרייטע צווייגען, ווי גבורים באַוואָפֿענט, א גבורה פֿון לעבען און שטאַלץ, נעבען זיי די דינערע הוי־

בע סאָסנעס, מיט זייער אריסטאָקראַטישען אויסזעהן, ווי די מטרנותא, די בת מלכה מיט איהר יחסן'יש־ירושה'דיגער ציהרונג...

און וואָס טיפֿער זיי זענען אין וואַלד אַרײַן, אַלץ מעהר האָט זיך געשפירט די חסד'יגע, צערטליכע גענאָד, דער גרויסער נאַטור־סוד, די התחברות, באַהעפֿטונג, פֿון מיסטעריע מיט אונענדליכקייט, שעהנקייט און פֿילאָזאָפֿישע דענקען, הייליגקייט און רוה, שאַפֿונג און ענטוויקלונג, יחוד קדשא בריך הוא ושכנתיה... די אייביגקייט פֿאַרוויקעלט אין א פֿאַרבאַרגענע ליכט, „שכל הנעלם מכל רעיון"... חיים בער האָט דאָן פֿאַרשאַטנען, פֿאַרוואָס אַלע שירים זענען הייליג און שיר השירים איז קודש קדשים, וואוהין עס האָט נאָר געקענט אריינגעהן דער כהן גדול איין מאל אין יאָהר. אָבער אין די „היכלות" פֿון שיר השירים, גענישען די הערליכע געטליכע יצירה שעהנקייט, קען יעדער, וואָס איז באַשאָנקען מיט'ן שטראַהל פֿון כתר עליון, מלכות'דיגע גלאַנץ און פראַכט אריינגעהן דורך שמחה און אהבה.

אין א הארציגער השתפכות הנפש, מיט א התלהבות'דיגע התעוררות פֿון חשמל־פֿייער, האבען מאיר'ל גבאי און חיים בער אבגעריכט א שמחה נשמה־דיגע תיקון חצות, און די שירה האט זיך צונויפֿגענאָסען מיט דער תפילה „תאיר ארץ מכבודך... מהר, כי בא מועד", זאל די וועלט באַלויכטען וועהרען מיט דיין כבוד, אוי, עס איז שוין צייט...

אזוי האבען זיי שפאַצירט ביז עס האט זיך באַוויזען דער ערשטער שטראַהל אויפֿ'ן מזרח. מענשליכע תפילות, נשמיות'דיגע פרנסה'דיגע בקשות, מיט טרערען און קרעכצען האָבען אָנגעפֿילט די לופֿט... און מחלל געווען די פרק־שירה'דיגע מוזיק...

אונבאמערקט זענען זיי צוריק אין שטעדטעל געווען.

אזוי האָט עס אָנגעהאַלטען א גאַנצען זומער. דאָס שפאַצירען האָט חיים בער'ן פֿאַר אַן אמת'ן חסיד געמאכט. ער האָט געקראַנען א גרויסען רצון צו האָבען התחברות מיט חסידים, מאכען א נסיעה צום רבי'ן. דאָס איז געווען שבת ראש חודש אלול. חיים בער האט געפֿילט, אז די נשמה יתירה וואס ער באקומט דעם שבת, וועט זיך שוין ניט פֿון איהם אָבטון, עס קומען הייליגע טעג, ימים נוראים, פֿון הייליגע ארבייט און רוה, תפארת מנוחה וקדושה, נשמה שעהנקייט, פֿרעהליכקייט פֿון שירה ותפילה, בשמחה.

דעם שבת צו שלוש סעודות, וועו די טונקעלקייט פֿון די חסידישע שטיבעל־וועגט האבען אין זיך, ווי אן אינערליכען סוד, באַהאַלטען א קבלה סוד, און וואָס טונקעלער עס איז געווארען, אַלץ מעהר האָט זיך געפֿילט די בענק־שאפֿט נאך ליכטיגקייט פֿון אור שבעת הימים, מעהר האט מען באגריפֿען דעם זינען פֿון „ישת חשך סתרו," און צניעות'דיג, שטיל פֿון טיפֿעניש, ווי ריין וואסער, „מים טהורים", פֿון א שטילען קוואל, מתיקות'דיג מיט א התלהבות'דיגע דביקות, האבען די שטיבעל יונגע לייט געזונגען דעם רבינ'ס

ניגון „בני היכלא דכסיפין", דאס בענקשאפֿט איז דערגאנגען עד כלות הנפש, די חושים, געדאַנקען און דער שכל זענען געוואָרען העכער פֿון דעם גוף פֿון בשר ודם השגה'דיגע באגריפֿען, און דורך די „טויערען" שערים פֿון בינה אַריין אין העכסטען היכל פֿון קדושה'דיגע שמחה דבי מלכא בגילופֿין...

דאָן איז חיים בער פשוט ארויס פֿון די „כלים," און בגילופֿין'דיג א געשריי געגעבען: זאָגט נאָר, חסידים, איך, חיים בער, הקטן שבחבורה, דער קלענסטער פֿון דער חברה, בין אויף אייך גוזר, אז נאָך הבדלה זאָל קיינער ניט אהיים גיין, נישט גורם זיין א פיזור הנשמה, א חילול הקודש, מיר האבען מיט אונזער תשוקה דערגרייכט צו דערזעהן א שטיקעל „אור" פֿון „לפני ולפנים"; מיט אונזער זמר'ל שירה האָבען מיר געהערט דעם רעש פֿון כסא הכבוד... מיר האבען משיג געווען א פתרון צו דער גרויסער וועלט רעטענישׂ, צו דער חידה פֿון לעבען... האב איך מורא, אז געהענדיג אהיים און מאַכען די וואכעדיגע חשבונות פֿון „זרענו וכספנו ירבה כחול" זאָל אונז ניט פֿון די מדרגות און השגות אראָבווארפֿען, און מיר זאָלען ניט פוגם זיין, חס ושלום, עפעס, ניט זיין א „קוצץ בנטיעות", אדער א מחשבה זרה אין זינען האָבען. מען קען נאָך ווערען א „מכנים צלם החיכל," א פסול אין די פֿייער־דיגע אותיות — על כן איז מיין עצה, אז מיר זאָלען דא פראָווען א מלוה־מלכה, דער הבדלה־פֿלאָקער זאָל ניט פֿאַרלאָשען ווערען, און מיט דער „המשכת" גלייך צום רבי'ן.

חיים בער'ס עצה, וועלכע איז ארויסגעזאגט געוואָרען מעימקא דליבא, פֿון טיפֿענישׂ פֿון הארץ, איז די חסידים שטאַרק געפֿעלען, נאָר יוסיל פשטן, ווי זיין שטייגער איז געווען שטענדיג מיט זיינע שאלות און ספיקות, פֿיל מאָל האָט ער די יונגע לייט מיט זיין מתנגדישען קאָלטען ניגון שיעור ווי פֿון די „מדרגות" אראָבגעווארפֿען און שיעור אין א שטיקעל עצבות אריינגע־בראכט, חסידים פֿלעגען אויף איהם זאָגען, אז עס לעבט נאָך אין איהם אָן אָדער פֿון א מתנגד, זיין פֿאָטער איז געווען א שטארקער מקטרג אויף חסידים — יוסיל פשטן האט שיעור דא דעם גאנצען ענין נישט קאָליע געמאכט, מיט זיין שאלה „וואו וועט מען נעהמען א מלוה מלכה", מיר זענען דאָך שבת'דיג, וואו וועט מען נעהמען אויף הוצאות צום רבי'ן? נאָר חיים בער שטעלט איהם אָב און שרייט אוים: „געה שוין געה, דו מתנגד'ישע נשמה, מיט דיינע נארישע שאלות. וואָס הייסט וואו מען וועט נעהמען? ביי חסידים איז דאָס גאָר קיין שאלה ניט, ווייסטו, פשטן, דען ניט, אז דער רצון פֿון חסידים קען זיין בונה עולמות ומחריב, שאפֿען און חרוב מאכען וועלטען... מען דארף נאָר וועלען און דער רצון מאכט שוין א „יש מאין", עס איז שוין אלעס דא, דו וועסט באלד זעהן, אז מיר וועלען אלעס האָבען, און מיט גרויס פֿרעהליך־קייט און עכטע חסידישע שמחה וועלען מיר פראָווען די מלוה מלכה, עס וועט זיין ליהודים'דיג. און ביי די וועלטער האט מען געענדיגט די שלוש סעודות

מיט'ן חסידישען זמר „אל מסתתר שכל הנעלם מכל רעיון". מען האט געבענשט, און חיים בער דערצעהלענדיג זכרונות, וועגדעט זיך צו יוסיל פּשטן:

געדענק נאָר דו פּשט'ן, ווען משה אליעזר מלמד איז שלאָף געוועזען, און דער רופֿא האט פֿארשריבען, מען זאָל איהם געבען אלע טאָג פֿרישע יוך פֿון בשר־עוף, וועט ער געזונד ווערען און וועט ווייטער קענען זיין מלמד, דאַכט זיך אז דו יוסיל געדענקסט גוט די מעשה, די חסידים האָבען שוין געהאט גענוג געטון, יעדער האָט שוין געהאט גענעבען מעהר ווי זיין כח איז, און עס איז נישט געוועזען קיין אַנדערע ברירה, נאָר אלע נאכט חצות־צייט וועז דיין טאַטע משה כהן איז געזעסען ביי דער טיר, געזאגט חצות, געווויינט אויף דעם, וואָס עס איז נישטאָ קיין בית־המקדש, עס איז בטל דאָס מזבח, קרבנות, חזה ושוק, תרומה, מעשר, (דערביי האט ער עמיינט א שטאָך צו געבען יוסיל פּשט'ן) אין דער זעלבער צייט האָבען עטליכע יונגע לייט געברענגט עופות, פֿון וואַנען עס האָט זיך נאָר גענאָזט, אמאל פֿון איצעק פּראָפּינאטער'ס קאמער, אמאל פֿון זלמן מילכיגער'ס בוידעם, אדער גלאט עפעס פֿון א בוידעם, עס איז געוועזען א געשריי, א געוואלד אין שטעדטל, אז ציגיינער גנב'ענען היהנער נאָר גערה שריי צום „ונתנה תוקף" מען האָט אזוי קינסטליך געאַרבייט, אז בערעלע גנב מעג זיך קומען צו זיי לערנען, און אזוי במשך עטליכע וואָכען האָט מען אלע טאָג געגעבען משה אליעזר'ן פֿרישע עופֿות־יוך, און ער איז געזונד געוואָרען און דערביי איז חיים בער אזוי נתפעל געווארען און א געשריי געגעבען צו די שטיבעל־בחורים.

בחורים! ווער וויל מיטגעהן מיט די יונגע לייט קיין קאָצק? און ווער באמת האט דען נישט געוואלט? איז דען באמת געוועזען א בעסער פֿארגעניגען ווי מיטצומאכען מיט חסידים א נסיעה צום רבי'ן. און נאך דערצו מיט קאָצקער חסידים, אסור אויב עס איז נאך פֿאראן אזא תענוג, א אמת'ער תענוג־רוחנו, א גייסטיגער פֿארגעניגען, א טעם גן־עדן, בעסער ווי א ראשית־חכמה גן־עדן...

אלע בחורים „בריבר אחד" מיט איין וואָרט, נישט געקלערט האָבען געענטפֿערט: נעשה ונשמע, וואָס דו חיים בער ביזט גוזר וועלען מיר מקיים זיין באמונה, און חיים בער, מיט א זיעכרען נצחון האָט געזאגט: בחורים! מיר יונגע לייט ווילען היינט פֿראָווען דאָ א סעודה מלוה מלכה פֿאר דער נסיעה, אז עס זאל זיין לעבעדיג, כדבעו, והשתיה כדת א מין לעצטע שבע־ברכות. מיר וועלען שוין נישט אהיים געהן, זאלט איהר זעהן, אז עס זאל זיין א מלוה מלכה מיט אלע דינים, און דאָס איז אויף אייך מוטל, דאָס איז דער נסיון, וואָס מיר וועלען אייך פֿרובען, צו איהר זענט באמת חסידישע בחורים: וואָרום צו הייסען דעם נאמען „חסיד" מוז מען אויך שוועדע פֿארשיידענע נסיונות דורכגעהן. אויב א מתנגד מוז קענען מפקיר זיין דעם עולם הזה מיט דעם גוף פֿאר דער נשמה מיט עולם הבא, און האבען מסירות נפש פֿאר א מצוה, מוז

אבער א חסיד קענען מפקיר זיין אויך דעם גן־עדן מיט עולם הבא און נשמה און האבען א מסירות נפש פֿאר א חסידישע עבירה... איידער צו זיין מיט מתנגדים אין גן־עדן איז גלייכער און בעסער מיט חסידים אין גהינם—פֿלעגט זאָגען ר' מאיר'ל גבאי, על כן נעהט מיט דעם כח פֿון שמחה של מצוה... און לערנט אייך, וואס מען מיינט גדולה עבירה לשמה. אויב יוסי'ל פֿשט'ן פֿאר־שטעהט, אז די וועלט שטעהט נאָר אויף תורה, עבודה, גמילת־חסדים, זאָג איך אייך, אז דאָס איז פֿראָסט גשמי'דיג, דאָס איז ווייל דער מענש איז נידריג, קליין, קטנות דמוחין, קלייגע השגות. דער אמת איז, אז די וועלט האט א אחוזה, א קיום, דאס גאַנצע לעבען צייהט אויך חיונה פֿון „עבירה לשמה"... וואָס וועט נעטון מיט'ן הייליגען התלהבות פֿון דער נשמה.

און דערביי האט חיים בער א וואונק נעטון צו א יונגענמאן, יצחק'ל קונדס, אז ער זאָל אנפֿיהרען מיט דער גאַנצער חברה. תוך כדי דיבור איז יצחק'ל קונדס מיט דער גאַנצער חברה בחורים ארוים אויפֿ'ן שטעדטעל, און במשך א קורצע צייט האבען זיי געברענגט א מלוה מלכה פֿון כל טוב, כסעודת שלמה בשעתה...

חברה בחורים מיט יצחק'ל קונדאס האבען דערצעהלט גאנצע מעשיות, אותות ומופתים ווי אזוי עס איז פֿאָרגעקומען די עבודה, דערביי גיט יצחק'ל קונדאס צו פֿארשטעהן יוסי'ל פשט'ן, אז ער גלויבט דאס עס איז באמת נישט גניבה, קיין עבירה, וואָרום לה' הארץ ומלואה, צו גאָט נעהערט די גאַנצע וועלט, איז דען די משקה איציק פּראָפּינאטער'ס? און אז ער מאכט שוין א שהכול איבער דעם בראָנפֿען, איז וואָס? איך גלויב, אז נאך איציק'ס א שהכול קען נאָך פֿון דער משקה ווערען וואסער, א מין מים אחרונים וואסער, אט ביי אונז חסידים וועט פֿון דער משקה מיט דעם בשר וועדען א מין יין המשומר, א שור הבור.

יצחק'ל האָט די גאַנצע סעודה אריינגעשטעלט אין שענקעל פֿון ארון־קודש און מיט א דאָפּעלטע שמחה האבען זיך די חסידים ארום דעם שלחן גשטעלט און געשמועסט חידושי תורה. יצחק'ל קונדאס האט געזאגט מילתא דבדיחתא, גלייכע וועדטלעך, שיחות חולין פֿון חסידים, און דער גרויסער ר' אהרן האָט געזאגט הויכע ענינים, חסידישע תורות, ער האט געגעבען צו פֿארשטעהן דעם פסוק „ויחזו את האלקים ויאכלו וישתו", אז ווען חסידים זיצען אין א סעודה של מצוה, קומט מען צו דער מדרגה פֿון „גילוי שכינה", אז ביים ארויסנעהמען דאָס לעפֿעל מיט דעם „פֿייערפֿאָן" קטורת," האט אויך דער כהן געמוזט זיין נעהייליגט און עס איז נעווען א עבודה לפני ולפנים ביום כפור.

אזוי איז מען איבערגעגאנגען פֿון איין שמועס צום צווייטען, ממדריגה למדריגה ביז מען איז אריין אין עולם הניגון, אין א הערצליכער ליעבליך

ניגונ'דעל פֿון קול דממה דקה, האָט זיך געהערט מיט אַזעלכע אָבגעהאקטע טענער און ווערטער, אז לֵיבא לפּימא לא גליא, עפּעס אַ אונענדליכע פּרק שירה, וועלכעס איז גלייכצייטיג א אינערליכע הרגשה אין דביקות פֿון דער נשמה און די בריאה אין דער וועלטס־שעפֿונג.

דאָס התלהבות איז געווֹאָרען אלץ פֿייערדיגער און העכער, ביז התפשטיות הגשמיות, מען האט א ריקודל ארום דעם שלחן געמאכט, מיט אַזא תשוקה און אהבה ווי די הימלישע נלגלים און שרפים ארום דעם כסא הכבוד בבחינת „רצוי ושוב" ארום און ארום, אין אַ התחברות ווי א קשר של תפילין צוזאמען געבונדען, מאיר'ל גבאי מיט די שטיבעל־בחורים, דער גרויסער ר' אהרן מיט יצחק'ל קונדאס פֿעסט געאָרעמט, פֿארמאכט די אויגען, צושאָקלענדיג מיט די קעפ און געהויבען קינדיש חנו'דיג די פֿיס אויסדריקענדיג דאָס שטרענגע, ערנסטע, הערליכע בליק פֿון דער גייסטיגקייט מיט א יוגענד ליעב־ליכען תענוג טאַנץ.

דאָן האָט חיים בער געזאגט: תא חזי, זעהט, ווי גרויס עס איז דער כח פֿון א שמחה של מצוה, עס איז ממתיק די דינים, און מבטל די קלִיפה, יצחק'ל גיט דערצו צו פֿארשטעהן יוסי'ל פשט'ן, אז א חסיד וועט ער קומט אריין אין דביקות פֿון שמחה, דאַרף ער נישט מורא האָבען נישט פֿאַר אַ שוטה, נישט פֿאר'ן ראש חודש אלול. עס האָלט אפילו נישט אויס על פי דין אָבער על פי חסידות איז עס אזוי, ווייסטו ווי אזוי אלול מאכט? אני לדודי ודודי לי, איך צו דיר און דו צו מיר... דאָס איז די אמת'דיגע כונה פֿון ראש חודש אלול, התחברות, אהבה'דיג, מען זאל מקיים זיין ואהבת לרעך כמוך, די אהבת רעים ברויכט צו זיין אזוי ערליך און שטארק, מיט א אמת'דיגע מסירות נפש, אז עס פֿארטרייבט די שרעק, דעם פחד און מורא.

דו געדענקסט ניט דאָס יאָהר פֿון דער פֿאַווסטאניע, אין פורים, עס איז געווען א גזירה אַז מען טאָר נישט געהן שפּעט ביי נאכט, איז על פי סיבה א יונגערמאַן משלנו, געגאַנגען און מען האָט איהם אריינגעפֿיהרט אין קאָזע, (טורמע). מיר חברה זענען טאקע פורים'דיג, נאָר מיר האבען געהאָט עגמת נפש, אז דער יונגערמאן זאל זיין פורים ביי נאכט אין קאָזע אליין, האָט ר' שמואל חסיד געזאגט: חברה! אזוי ווי עס פֿעהלט א אות אין די תפילין זענען זיי פסול, אזוי איז, אז עס פֿעהלט איינער פֿון דער חברה, צו דער שמחה של מצוה. על כן האָט ער געגעבען אַ עצה, אז אלע זאָלען ארויסגעהן אין נאַס, מען זאל אלע פֿאַרנעהמען אין קאָזע; מען זאל מיטנעהמען די סעודת פורים און דאָרט וועט זיין א אמת'ע ליל שמורים.

וואָס זאל איך דיר דערצעהלען יוסי'ל, אז מי שלא ראה שמחה זאת, וועה עס האָט נישט געזעהען די שמחה, וואָס מיר האבען געהאָט אין קאָזע, האָט קיין שמחה ביי זיין לעבען נישט געפֿיהלט, דער שומר האָט געכאפט א כוסה און אז עשו נעהמט א כוסה וועט ער דעם טאַטען מיט דער מאמען פֿארקויפֿען,

איז נישט געווען זיין דאגה. מיר האבן זיך געפֿיהלט פֿריי, מען האָט געמאכט רקידום ביז דעם גרויסן טאָג. וען מיר זענען ארויסגעגאנגן, האבן מיר געפֿיהלט ווי מען טרייבט אונז פֿון גן־עדן ארויס.

אָט דאָס הייסט מסירות נפש פֿאר אַ גוטן ברודער! אַ חסיד בדויכט צו זיין דורכאויס מיט אהבה, נישט מיט מורא נישט פֿאר'ן מלך עליון—נישט פֿאר'ן מלך אביון,—נישט פֿאר'ן גהינם, נישט פֿאר'ן שאול תחתיות, נישט פֿאַר א מצוה ,און נישט פֿאַר א עבירה,—ווייל א חסיד טוט נישט קיין עבירה. אלעס איז עבדות השם, הערסט דו פשט'ן! איך פֿרעה מיך וואס איך האָב היינט א שטיקל עבירה געטון, זאָל זיין גנבות, אבי א מצוה הבאה בעבירה—וואָרום א מצוה דורך א עבירה דאָס הייסט א עבירה לשמה,— עס איז ווי אַ שהנע פרי מיט א שהנע שאָל ארום... אמת'דיג הידר מצוה, פֿארשטעהט יוסי, אַ חסידיש ענין, וען מיט די עבירות זאָל מען נישט קענען מיטמאכן א דרך צו עבדות און דביקות, וואלט עס קיין קיום געהאט. אַן לעבען איז נישט פֿאַראן קיין זאַך לבטלה.—אלע תאוות און מידות רעות, זענען ווי הינטער־וועגען, גהיימע דרכים, סודות'דיגע שפארעם, אריינצוקוקן אין קעניגליכען היכל, לפני ולפנים, פֿיל מאל, קען מען דורך א זייטיגע שפארע גיכער זעהען דאָס פשוטע גלייכע התנהגות פֿון מלך אין זיין אינערליכען פאלאץ, במסתרים, משיג זיין זיין געשטאלט און צורה מעהר ווי ער געהט אין די קעניגליכע קרוין מלבושים.

חברה צום טיש און געוואשען צו דער מלוה מלכה! רופֿט אויס יצחק'ל קונדאס. יצחק'ל האט משמש געווען געגעבען יעדען א גלעזעלע י"ש און דערביי האָט ער געגעבען צו פֿארשטעהן, אז אהן א ביסעל משקה, איז מען ווי עצמות היבשות,—א זעקעל דארע ביינער—נעהמט מען א ביסעל י"ש, קריגט מען זיך א רוח חיים, מען ווערט לעבעדיג, נכנס יין יצא סוד, דאן ענטדעקט ער די געהיימנים פֿון דער אינערליכע נקודה. א מבין וועט פֿון מויל די פֿארבארגעניש פֿון הארצען, און די שטערן קנייטשען ליינען דאס דענקען פֿון מח,—הערען די שירה פֿון לעבען,—דעם וידוי פֿון דער פֿארגאנגענהייט: — די סתירה פֿון עבר אין עתיד...

איך געדענק, איינמאל שפעט ביינאכט זענען מיר געזעסען ביי ר' שמואל חסיד. האט ער געזאגט א טיף ענין אין דעם פסוק „והארץ היתה תהו ובוהו ורוח אלקים מרחפת...“ די ערד איז געווען וויסט און פוסט און גאָט'ס גייסט שוועבט.

עפֿענט דערווייל זיך די טיר און גדלי'ה קאזאק דער טויבען־כאפֿער איז דאָ מיט א פעקל וועש אונטערן אָרים, שיכור ווי לוט, און מיט א פֿרעהליכען קלינגענדיגן קול שווערט ער ביי זיין מאמע, און זיינע ביינער זאָלן אזוי קומען צו קבר ישראל ווי ער איז נישט קיין גנב, אדרבה פֿרענט חוה די שטאָדט

וועשין, צי האָט איהר געפֿעהלט אמאָל עפעס פֿון בוידעם? און צו ר' שמואלן זאָגט ער:

איהר ר' שמואל וווייסט דאָס איינמאָל ביינאכט האָט אייער ווייב פֿארגעסען צו פֿארשליסען דעם בוידעם מיט וועש, בין איך א גאַנצע נאכט געשטאַנען אָבגעהיט אז ציגיינער זאָלען נישט אראָבגנבֿ'ענען.

איך גנבֿ'ע נישט, נאָר נעהם א מאָל, וווייסט איין גאָט, עס איז נאָר ווייל איך האָב אנ'אלטע קראנקע מאַמע, אנ'אלמנה, וואָס זאָל איך טון? איך זאָל וואַרטען ביז קהל וועט איהר געבען! א ישר, — אמת — איך פֿרעג אייך, — אז איציק פראפינאטער, וואָס מסר'ט אלע אידען פֿון שטעדטעל, טאמער פֿארקויפֿט ווער א ביסעל ברענפֿען, דער איציק זאָל האבען אזוי פֿיעל, און מיין קראנקע מאמע וואָס איז א אמת'דיגע צדיקת, זאָל שטארבען פֿאר הונגער און קעלט.

אָט דאָס פעקעל וועש וואָס איך טראָג, מיינט איהר, אז איך נעהם עס מיר? איך זאָל אזוי האָבען הצלחה, די פֿרייהייט זאָל מיר אזוי דיענען, ווי איך טראָג עס אונטערווארפֿען דער בלינדע — שרה'ס טאכטער, די יתומה, וואָס האָט די צווייטע וואָך חתונה, דעם מתן בסתר האָב איך מנדר געווען יענעם זונטאָג וועו ירוחם שינדער'ס טאָכטער האָט זיך געוואָלט שמד'ן. זי איז שוין געווען אין קלויסטער, בין איך אריין און מיט געוואָלד זי אָפּגעראָטעוועט, איהר צוגעזאגט, אז איך וועל זעהען, זי זאָל חתונה האָבען, די גאַנצע וויפֿראָווע מיט אלם, וועל איך מיט מיינע קאָלעגעס ברענגען און טאַנצען דאס מצוה טענצעל...

ביי די וועטער האָט ער ארויסגעצויגען פֿון קעשענע א פֿלעשעל אוז פֿרעהליך געזאגט: לחיים, לחיים חסידים, זאָרגט נישט פֿאר גדל'ה'ן, גדל'ה איז געווען א איד, לעבט ווי א איד, און וועט שטאַרבען א איד,—און וואָס לענדיג זיך, די אויגען ווי צוויי שטיקער פֿייער רויט, איז ער נעלם געוואָרען.

מיר זענען געבליבען זיצען פֿארטראכט. מיר האָבען געפֿעהלט דעם טיעפֿען רעיון פֿון דעם ענין. ר' שמואל חסיד האָט ווי עפעס מיט אבגעהאקטע וועטער געזאגט: חברה זעהט אז גדל'ה האָט אונז געגעבען א נאכשליסעל צו די שערים פֿון בינה... און דאס אינערליכע עוויגע בענקשאפֿט פֿון חשבון הנפש מיט מעשים טובים און די צורה פֿון אדם — העליון — וועט נאָר נתגלה דורך שמחה און אהבה וועו מען נעהמט א ביסעל משקה און דער מענש וועט בגילופֿנדיג,—על כן שרייט אויס יצחק'ל קונדאס: לאָמיר נישט פֿארשלאָפֿען די נאכט, נעהמט א ביסעל משקה, און זאגט לחיים.

דער גרויסער ר' אהרן האָט צום ערשטען געזאגט לחיים און געוואונשען, עס זאָל נתגלה וועדען דער אור העליון, די הויכע ליכטיגקייט, עס זאָל זיין ויאתיו כל לעבדיך, די גאנצע וועלט, די בריאה, זאָל וועדען איינס, מיט איין רצון, אחדות חבורא והנברא, א פֿאלקאָמע איינהייט, דאס התפרדות נעהמט

זיך פֿון שנאה און מחלוקת, און אַז חסידים טרינקען משקה מיט א אמת'דיגע אהבה און דריקען זיך ברודערליך די הענד, די צעהן פֿינגער, מאכט מען א התחברות פֿון דער בריאה פֿון די עשר ספירות, די צעהן העכערע, נייסטיגע כוחות פֿון ענטוויקלונג און וועלט־שאפֿונג, וואָס האט נאָר א קיום דורך א סודות'דיגע אהבה.

יוסיל פשט'ן זאגט לחיים טובים ולשלום.

חיים בער זאגט: יצחק עפעם דער בראַנפֿען איז דאָך זעהר שוואכער, איך האָב מיר שיעור דעם האלז פֿאַרקיהלט טרינקענדיג, פֿון דעסטוועגן זאָלען מיר ער מאה ועשרים שנה נישט האָבען קיין ערנערע משקה.

יצחק'ל אליין נעהמט אויך א ביסעל משקה, און זאגט לחיים, מיר זאָלען זוכה זיין אקענען טאַנצען דעם מלך המשיח מיט א פֿלעשעל י"ש בשמחה. די חסידים האָבען געזאגט אמן, אָט דאָס הייסט א ברכה פֿון א קונדאס!

דערביי האָט זיך אָנגעהויבען א טיפֿען שמועס וועגען משיח און די גאולה, חיים בער זאָגט אז די גאולה לעתיד איז נישט ווי די גאולת מצרים, וועלכעם איז נאָר א גאולה פֿאר די אידען געווען די מצרים אין וואסער דער־טרינקען א שירה סום ורוכבו רמה בים... א שירה פֿון פֿערד און וואָגען, און נעזעהן דאָס העכערע גאָטהייט דעם גואל אין א פֿאַרם פֿון א מלחמה העלד איש מלחמה, און דערנאָך אין א מדבר געפֿיהרט, און לוחות פֿון א שטיינערינעם בארג סיני געגעבען, עשרת הדברות מיט דינים, חוקים ומשפטים...

אזא פֿאלק האָט נעמוזט א עגל הזהב מאכען, אזעלכע שטיינערינע לוחות האָבען נעמוזט צובראכען וועלען—די גאולה לעתיד אבער ברויכט צו זיין א גאולה פֿון דער גאַנצער בריאה—א אחדות פֿון דער שכינה אין דער טבע, א שירה פֿון לעבען און שאפֿען, א שירה, וואָס זאל זיך הערען אין אלע וועלטען, אין דער גאנצער טבע, א גאולה מיט א תורה ממעמקים, מעומקא דליבא, פֿון טיפֿעניש פֿון הארץ, נישט פֿון קיין ד' אמות...

דער גרויסער ר' אהרן זאגט, אז התחברות פֿון חסידים בשמחה איז א ענין גאולה און דער אמת'ער צדיק איז א ענין משיח.

אודאי—זאָגט יצחק'ל איז די השגה פֿון גלות, גאולה און משיח פֿון א איציק פראפינאַטער, זלמן מילכיגער אדער זעליג מילנער, א גאַנץ אַנדערע ווי פֿון א חסיד, זיי וועלען זיין אין גלות ביז אין טויט אריין, זיי דערפֿעהלן הערען בלאָזען א שופֿר, אז עס זאל ציטערען יעדעם אבר, א משיח אויף א חמור, אייזעל טריט, א תחיית המתים פֿון קאָלערען אונטער דער ערד, טרינקען יין המשומר, עסען שור בר און לויתן, וואס איז אָנגעגרייט און איינגעזאָלצען פֿון ששה ימי בראשית און צו קענען זיין א שוטר ווי איוואן דער שטאַרט שוטר.

יעדער הויכער רעזון און דביקות ביים חסיד איז א ענין גאולה. ביי יעדען ניגונ'דל הערט זיך שופֿר של משיח, יעדער רקיד'ל זענען פעמיו של משיח,

די טריט פֿון גואל צדק, יעדער רגע עצבות איז אַ גלות השכינה. די תשוקה, די בענקשאַפֿט, צו הויבע השגות זענען חבלי משיח—יסורים של אהבה, יעדער שמחה איז אַ שיר לעתיד לבוא, יעדער מינוט פֿון אהבה און שמחה איז אַ שטיק פֿון אחרית הימים...

אין אמת'ן איז גאָר נישט זעלטיג מילכיגער אין גלות, פֿרעגט איהם בחרם מיט וואס ער און זיין גלייכן, זענען אין גלות. נישט קיין שלעכט גלות האבען זיי... אלע פּויערן זענען ביי איהם כמעט אין קעשענע מיט חובות. דער שוטר האָט פֿאר איהם מעהר דרך ארץ ווי פֿאר'ן גובערנאַטאר. יעדער איד אין שטעדטעל איז כמעט כל הישר בעיניו יעשה, וואָס ער וויל טהוט ער, האַנדעלט מיט ברענפֿען, הפקר, בפֿרהסיא, נאָך בסער ווי אין ארץ ישראל, דער שוטר אליין ברענגט נאך צו קונים. אין א חגא-טאג אדער יריד שטעהט דער שוטר ביי יחיאל קראַצער און העלפֿט איהם לייזען טרפה'ענען ברענפֿען, מישט אליין צו וואַסער און זאגט, האב נישט קיין מורא, יחיאל, אז איך שטעה מעג מען אלעס טהון...

וואו איז דאָ א פּראַווע, וואָס דער נאטשאַלניק זאל ארויסגעבען און מען זאָל עס מקיים זיין? נעהמט למשל די גזירה צו קעהרען ארום די הייזער אָדער שטעלען פּאָקען די קינדער. אלע זענען עס מקיים כדת וכדין מיט א אימה, טאקע ווי זיי וואלטען געווען אין גלות. די אידען לאַכען זיך אבער אויס. דער נאטשאַלניק מיט'ן דאָקטאָר פֿאָהרען אַוועק און די גזירה ווערט בטל, מען בטל'ט אויס אלע בייזע חלומות צו זייערע קעפּ, מען האָרכט די גזירה ווי המן דעם גרעגער.

צו פֿארשטעהט דען א זעלטיג מילכיגער, וואָס מען מיינט שכינתא בגליתא, אז די הסתכלות העולמות זענען אין גלות נע־ונד?—פֿון געוואהנהייט זאָגט ער אלע טאג ותחזנה עינינו בשובך לציון—און איז יוצא. ער האט ליגען א ביסעל איזוב צו אַבריייכערען א עין־הרע, א ביסעל ארץ ישראל־ערד צו לעגען נאכ'ן טויטען צו־קאָפּענס. זעלטיג וויסט, אז עס איז גוט צו שטארבען אין ארץ ישראל, מען איז מוחל אלע עבירות, אבער פרובט און זאָגט איהם, אז משיח איז געקומען, וועט איהר זעהן, אז עס וועט גאר נישט זיין ביי איהם קיין גוטע בשורה, וואָרום וואו וועט ער איבערלאָזען זיין מילכיגם?

דו געדענקסט, יצחק'ל, אז איינמאל ערב זייער גרויסער חגא, האסטו פֿאר טאָג אָנגעקלאפט ביי איציק פֿראפֿינאַטער און האָסט אריינגעשריגען: הייבט אייך אויף ר' איציק! משיח איז דאָ, האָסטו געהערט וויי פֿאַרשלאָפֿענדיג האָט ער צו דער פֿלונית'טע געשריגען: רבקה! א בראָך איז צו אונזערע יאָהרען, משיח איז געקומען! וואס וועט זיין מיט דער פּראָפֿינאציע און מיט אונזערע היימישע פּויערים? פונקט ערב דער גרויסער חגא, וועלן מען ריכט זיך אויף א גוטען יריד...

און ווי הבדלה פֿלאָקער האָט זיך פלוצלונג התלהבות'דיג, ווי געהייסע סטרונעם פֿון דוד המלך'ס פֿידעלע ארויסגעזונגען א פֿרעהליך זמר'ל „אתקיני סעודתא דדוד מלכא משיחא...

נאך דעם זמר'ל גיט חיים בער צו פֿארשטעהן, אז כידוע איז דאָ א ביינדעל וואָס ווערט קיינמאָל נישט פֿארפֿוילט. דאָס ביינדעל האָט חיות פֿון סעודת מלוה מלכה, איך זאָג אייך, אז חסידים ברויכען זעהן דאס אלע ביינער זאָלען לעבען, כל עצמות תאמרנה, קיין אבר טאר נישט פֿוילען, עצלות און עצבות דאָס זענען דער מלאך המות פֿון דער נשמה, יוגענד קראפֿט, שטאַלץ, גבורה, דאָס אינערליכע בענקשאפֿט צו שעהנהייט—ליעבע, איז דורכגעפֿלאָכטען מיט תפילה, שירה וזמרה תפארת שבמלכות, דאס איז די גייסטיגע, אונשטערבליכע, מאיעסטעטישע, קעניגליכע צורה פֿון דוד חי וקים...

יצחק'ל קונדאס שרייט צו יוסיל פשט'ן וואס איז די גאנצע צייט געזעסען ווי עפעס פֿארזארגט—משמעות, אז ער קלערט שטארק וועגען מאָרגענדיגען יום כיפור־קטן.

—הער נאָר פשט'ן! גלויב מיר, אז איך הויב אויך אָן צו קריגען עפעס א הרהור תשובה. איך זאָג דיר בפֿירוש און שווער דיר בנאמנות, אז איך האב שטאַרק חשק צו טהון תשובה, דהיינו, נאכאמאָל צו נעהמען די חברה קונדסים און מאכען אויף מאָרגען א סעודת ראש חדש, לכבוד ראש חדש אלול, עם געהען דאָך עפעס טעג, וואָס אפֿילו א פֿיש אין וואסער ציטערט. ווי געפֿעלט דיר יוסיל אזא הרהור תשובה?

חברה חסידים האָבען זיך שטארק צולאכט, נאָר יוסיל איז געבליבען זיצען ווי מבויש'דיג.

דער גרויסער ר' אהרן איז די גאנצע צייט געזעסען פֿארקלערט, דער בריימער הויכגעקנייטשטער שטערען האָט אין זיך אריינגענומען די געהיימניספֿולע רמזים, חידות, פֿון די ניגונים, די קנייטשען האבען זיך שטאַרק באוואויגען, קענטיג אז דער מח ארבייט אויס פֿון די מתיקות'דיגע, חנ'עוודיגע ניגונים, הויכע רעיונות; די נשמה וועבט אויס שעהנע הימלישע תכלת'דיגע פרוכת'ן פֿאָר דעם כסא כבוד, פֿון די הימעלפֿארביגע אויגען בליצען פֿונקען פֿון אש אוכלה אש א געטליך פֿייער פֿון נהר דינור. מיט די צאַרטע דאַרע פֿינגער גלעט ער די וויים־זילבערנע באָרד, וואו יעדעס האָר באָצירט מיט א הימליש פאַטריאַרכאַלישען מזרח־חן, דעם צלם אלקים. — די טיעפֿע בלויע אויגען וויי נשמה־ליכט פֿינקלען צנעות'דיג צום הכל דמטרניתא, די ליפען האָבען זיך שטיל באוואויגען.

דאָס האָט געווארפֿען א שטיקעל אימה, א יראת הכבוד, אויף די יונגע־לייט. זיי האָבען אויף א קורצע צייט אין זייער שמועס א שטיקעל הפסקה געמאכט. א הייליגע ליעבליכע שטילקייט, ווי אין א פֿריהלינג, וועט עס באווייזט

זיך דער ערשטער מזרח־שטראַהל און עס באַווענט אַלץ, וואָס איז מיט דעם מאָרגן־טל באַדעקט, וועלן אַלץ איז פֿאַרהילט, רוהיג, מנוחה'דיג אין ליעבע און פֿריעדען, ווי די בריאה איז געווען איידער דער שטורם און רעש האָט די וועלט־זינד מגשם'דיג געמאכט...

יעדער פֿון די יונגע־לייט איז ווי אין א באזונדערען מדור אין היכל פֿון מסתרים אריין. ביסלעכווייז דערהערט זיך א קול, ווי פֿון א יונג טייבעלע, וואָס בלאנזשעט ארום דער הויכער, ריינער נאטור און זוכט איהר נעסט, איהר בן זיוג—לאנגזאם מתינות'דיג ווערטער, יעדער וואָרט קלינגט ווי ווען מען קייקעלט פערל אויף גאָלדענע טאַצען, באגלייט מיט התלהבות'דיגע קולות וברקים, שטורמישען דבור. עס פֿיהלט זיך ווי יעדער וואָרט איז א מפֿתח צו דער מעשה בראשית.

ער האט נעגעבען צו פֿארשטעהן, אז כידוע איז דאָ צוויי דרכים, צוויי עבדות, משיג צו זיין דאס אלקית. איין דרך הייסט קרח הנורא, שרעקליכע אייז, געפֿרוירען, דאָס איז דער מתנגדישער דרך, האַרט ווי א שטיין, פֿול מיט דינים און חוקים, מצוות און עבירות, מלאכים, גוטע און שלעכטע, גן־ערן, גהינם, שכר ועונש, קאַלטע שטיינערדיגע חקירה, קהלת, גשם, ווינטערדיג— אלץ איז געפֿרוירען אָבגעטויט, הבל הבלים, א ברוגז'דיגע התבודדות צו מענ־שען, שלי שלי ושלך שלך, מיין סידור מיין מחזור, מיין שטענדער, אלץ איז באגרעניצט בזמן במקום ובמספר, אין דער צייט, אָרט, צאהל, תפילה בזמנה, בציבור, מזרח און מערב־וואַנד, שמונה עשרה ברכות, דרייצעהן אני מאמינ'ס, זעקס זכירות, א יום תהלים, א סדר מעמדות, שטעהט פֿאר גאָט כעבדא קמיה מריה, ווי א קנעכט פֿאר א האר הכנעה'דיג, איינגעבויגען, צו־ בראכען, די תפילות מיט קרעמערישע השגות און כוונות, ווי א בעטלער אין א קיך, ווי א קרעמער צעהלט געלד און איציק פּראָפּינאַטער מעסט בראַנפֿען...

דער צווייטער דרך הייסט אש מתלקחת, פֿלאַמענדיג פֿייער, דאס איז דער חסידישער דרך, אונזער דרך, א דרך, וואָס איז למעלה מהזמן, הויכער פֿון צייט, אָרט און צאהל, זומערדיג, אהבה, טל, שיר־השירים, א איינהייט פֿון גאָטהייט אין טבע—אלע מעשים און מחשבות זענען ווי א כתר עליון צום כסא הכבוד, דער כסא הכבוד האָט פֿארשידענע געשטאלטען, מענש, אדלער, לייב, אלץ צוזאמען איז מעשה מרכבה, געטליכע חקירה, קיין באגרענצונג פֿון טאָג און נאכט. די חסידישע תפילה איז „קרוב יום אשר הוא לא יום ולא לילה".

זאל נאהענט קומען דער טאָג, וואָס איז נישט טאָג און נישט נאַכט, יעדער אָרט איז א טייל פֿון טיעפֿען ממעקים, פֿון אונענדליכען וועלט רוים, יעדער צייט איז א שטיק עוויגקייט, יעדער רעגען און מחשבה איז א שטיק רוח הקודש, אלץ איז דער סוד, רעטעניש פֿון א אונאויפֿהערליכער השתלשלות, ענטוויקלונג, און אין־סוף ליכטיגקייט. א חסיד ברויכט צו ווייסען אז ער שטעהט אויף א וואָגשאָל, וואָס איין זייט צום כסא הכבוד און די צווייטע

צום שאוֹל תחתות, צום טיעפֿסטען אבגרונד. יעדער ספק און שאלה איז א מין מיתת נשיקה און תחית המתים.

צו די השגות קומט מען דורך שער פֿון שמחה און אהבה, א חסיד זאָגט נישט די זעקס זכירות, ווייל ער פֿאַרגעסט נישט, ער וועט בעסער מתודה זיין אוּן זאָגען: איך האָב געזינדיגט, איידער ענטפֿערען, איך האָב פֿאַרגעסטען. וואָס ער זאָל נישט טון מוז זיין מיט דעת, חכמה, בינה. קיין אני מאמין, ווייל ער ברויכט נישט גלויבען, ער פֿיהלט און זעהט ווי די טבע געצירט אין אונענדליכע, אונשטערבליכע ענטוויקלונגס־שעהנהייט זאגט שירה צום בורא.

עס האט זיך אָנגעהויבען די הכנה צו דער אלול'דיגע מלוה מלכה, אוּן גלייכצייטיג די הכנה צו דער נסיעה אויף ימים נוראים צום רבי'ן קיין קאָצק.

שמחה און הייליגטום—
שמחת תורה ביי חסידים

אלע יום טוב, אלע יומא דפגרא, איז געווען ביי חסידים שמחה בגילופֿין־דיג, וואָרום וועז חסידים קומען זיך צוזאַמען איז א זמן שמחתנו, נעהמט מען א ביסעל י"ש, און מען שמועסט דערבי טיעפֿע ענינים און רעיונות, און מען פֿאַרבייסט מיט א חסידיש דביקות'דיג פֿרעהליכען ניגונ'דעל, וואס וועלט פֿאַר־וואַנדעלט אין א התלהבות'דיג רקידה'לע. עס איז א שטיקעל שמחת בית השואבה, א שטראהל פֿון רוח הקודש, וועז שמחה און הייליגטום גיסען זיך צוזאַמען מיט די ליכטיגע שטראהלען פֿון אור הגנוז...

אבער די העכסטע מדרגה פֿון שמחה איז געווען שמחת תורה, דער טאָג האָט פֿאַראייניגט הייליגטום און שמחה וואָס האָט ארומגענומען פֿון די יונגע קינדער מיט זייערע שעהנע פֿיעלפֿארביגע פֿאָהנען און הייליגע טראריציע פסוקים: „דגל מחנה יהודה", „ויהי בנסוע הארון", „בילדלעך פֿון זיידעס, אייניקלעך,", „געהען מיט הקפֿות", באצירט מיט שעהנע רויטע עפעלעך, און בריוט פֿלאַמיגע געפֿלאָכטענע הבדלות; די שטיבעל־בחורים קונדסים מיט זייערע הלצה'דיגע שמחת תורה פשט'לעך און מילתא דבדיחתא, ביז די מיושב'דיגע זקנים חסידים מיט זייער דביקות'דיגע פֿארטיעפֿונג אין די לעצטע מינוטען פֿון משה רבינו'ס טויט, וואָס מען לייענט אין שמחת תורה, וואָס פֿאַראייניגט דעם סוד פֿון דער אונשטערליכקייט, אייביגקייט, מיט דער אהבת ישראל, דעם „וזאת הברכה" מיט „וימת שם משה" ביז „לעיני כל ישראל" און בראשית...

דער זיידע ר' משה פֿלעגט זאָגען, אז די שמחה פֿון שמחת תורה הויבט זיך אָן פֿון ערשטען טאג פֿון ראש חודש אלול. וועז ער דערהערט דאס בלאָזען פֿון שופֿר, דערמאהנט עס אין איהם זכרונות פֿון קבלת התורה און שמחת התורה, דאן פֿיהלט ער אין דער טיעפֿעניש פֿון זיין נשמה צו זיין בשמחה. עבדו את ד' בשמחה, ניט קוקענדיג וואס די פֿעלדער זענען שוין פוסט און לעהר, די בלעטער פֿון די בוימער וועלען געל און דאר, און זעהען אויס ווי א אלטער בעל תשובה, די פֿויגלען האבען שוין פֿאַרלאָזט די נעסטען, שוועלט בלייענע וואָלקענס פֿאַרדעקען אָפֿט דעם הימעל, אין דער לופֿט קלינגט דער „קהלת" ליעד, ווי א הספד נאך דעם פֿרעהליכען פֿריהלינג זומער, זאגט „הבל הבלים". דאָך וועז ער דערמאָהנט זיך, אז עס נעהען הייליגע גרויסע טעג,

וועז עס בלײַבן אויף פֿארשידענע נשמה צווייגען, ווי מיט א טיעפֿע התלהבות־דיגע וואַרימקייט, צוזאמען מיט אינערלעכע קלאנגען אוז שירה געזאנגען פֿון טרייסט אוז האָפֿנונג, ווערט ער בשמחה'דיג „שישו ושמחו בשמחת התורה"... אזוי פֿיהרט ער זיך ביז סכות, וואס איז דער זמן שמחתנו, מיט די שמחת אוז רקודים פֿון „שמחת בית השואבה", מיט די 7 הייליגע אורחים... אלטע יונגע זיידעס „אישפוזין"... די גוטע פֿאַסטוכער פֿון די אידישע „צאן קדושים" איז דער „סוכה" וועלכע איז צוזאמענגעשטעלט אוז האלט זיך שטאַרק... על פי נס. אבער צו דער העכסטער מדרגה פֿון התלהבות אוז שמחה האָט ער דערגרייכט די נאכט פֿון שמחת תורה. מי שלא ראה שמחה זאת לא ראה שמחה מימיו, ווער עס האט די שמחה ניט געזעהען, דער האָט קיין שמחה קיינמאל ניט געזעהן. דאָס איז ביי איהם געווען די אמת'ע תקיעה גדולה, די גרויסע תקיעה רוף צו שמחת אוז התלהבות'דיגע אחדות אוז אהבת רעים.

מיט א באזונדערע הכנה האָט זיך מיין זיידע ר' משה מכין געווען צו שמחת תורה. קודם כל האָט ער געגעבען א „מאניפֿעסט", אז אלעס אין שטוב איז בבחינת הפֿקר. אלע שטובען מיט אלץ וואָס געפֿינט זיך אין זיי איז הפֿקר, אוז הלצה'דיג געזאגט צו דער באָבע חוה עליה השלום: „דו זאלסט דיך נאָר ניט צוווייגען". אוז מיט א יום כפור ניגון האָט ער געזאָגט „לר' הארץ ומלואה תבל ויושבו בה," אז אלעס וואָס עס איז דא אין שטוב איז צו גאָט אוז צו די חסידים. די באָבע, מיט א באזונדערען צניעות'דיגען יום טוב חן פֿון א בכבוד'יגע אשת חיל. מיט א באזונדערע ענערגיע פֿון א גערָאטענע בעל הבית־טע, האָט געבאקען די שטעפֿענט מיט האניג אוז מאהן, געברָאטען די געגנ, געגרייט די פֿארשידענע מיני קוגלען, וואָס יעדער קוגעל איז א באזונדער זכר אוז אנדענקונג פֿון אלטע חסידישע מנהגים, געבאקען לעקעך מיט שמחת תורה־חלות וואָס זענען געווען באצירט מיט פֿארשידענע פֿויגעל־פֿיגורען אוז אותיות. לכבוד שמחת תורה האָט זי „מקדיש" געווען דאס „קניפעל", וואָס זי האָט געהאט אפגעשפאָרט א גאנצען זומער. אלע קינדער אין שטוב האבען צוגעגרייט אפֿעס איז געקומען יצחק'ל קונדאס, ווי א קאנטראָלער האט ער געפֿאָרשט, בודק, געווען צי מען באשווינדעלט ניט. דערביי פֿלעגט ער זאָגען צו דער באָבע חוה: איהר ווייסט דאך, אז „הן בקדושיו לא יאמין", אז אפֿילו אין א גבאי'טע טאר מען ניט גלויבען דעריבער מוז איך זעהען, וואס מען איז מכין לכבוד שמחת תורה... די באָבע האָט איהם פֿארזיכערט, אז אלעס איז כשורה, אין בעסטען אָרדנונג, איז ער אוועק צופֿרידען.

שמיני עצרת נאך דעם גשם בענשען, האָט יצחק'ל איבערגענומען די גאנצע קאמאנדע, אוז האָט אויסגערופֿען, האלטענדיג הויך א פֿלעשעל י"ש בשמחה: „הושענא למען באי באש ובמים על קידוש שמך", אוז וועז קען מען דען באווייזען קידוש השם מיט א אמת'דיגע שמחה אוז אהבת ישראל, אויב ניט אין א עת שמחה, וועז מען נעהמט א ביסעל יי"ש, אוז דערביי האט מען

אהבת ישראל. דאָס ביסעל יי"ש איז צוזאמען „אש ומים", פֿייער און וואַסער. אָהן שמחה און אָהן א ביסעל יי"ש איז מען טרוקען, איז די נשמה ווי קרת הנורא, קאַלט אייז; דער גוף ווי עצמות היבישות, א זעקעל דאַרע ביינער, אַן אָבגעשלאָגענע הושענא... א אָבגעבראָכענער אתרוג פֿון פיטום, א דאַרער געלער לולב... נעהמט מען אבער א ביסעל יי"ש בשמחה, מיט התחברות איז מען באמת א „פרי עץ הדר", א אתרוג, א שעהנער גוף מיט א שעהנע חסידישע נשמה על כן—שרייט ער אויס הויך—בין איך אויף איין גוזר, אז קיינער זאָל ניט אהיים גאָהן, זאָל מען ניט ווערען וואַכעדיג מגושם'דיג, זאָלען די התלהבות'דיגע געטליכע פֿונקען פֿון שמחה ניט פֿאַרלאָשען ווערען. דערביי האָט ער'מעשה „נאַטשאַלניק" א פּריקאַז געגעבען, און גוזר געווען, אז מען זאָל גאָהן מבית לבית מאכען קידוש, און „כדי שלא לבייש את מי שאין לו," ניט צו פֿאַרשעמען דעם וואָס האט זיך ניט צוגעגרייט, זאָלען חברה יונגווארג קונדסים גאָהן צו אלע חסידים און מאכען א „גלאָווע רעוויזיע", און די גאַנצע „קאָנטראַבאַנד" ברענגען אין שטיבעל, דאס הייסט, אלע קוגלען, פֿלאדענס, געבראָטענס, חלות און קרעפלעך זאָל מען ברענגען אהין, און פֿון שטיבעל זאָל זיך אָנהויבען די נסיעה צו אלע חסידים.

די נסיעה האָט ער אויסגערעכענט זאָל דויערען ביז איבער „שבת בראשית". תוך כדי דיבור האָבען שוין חברה־לייט זיך ארויסגעלאזט אויפֿן שטעדטעל צו די חסידישע הייזער, און מען האָט געבראכט „פּראָוויאַנט" מכל טוב, כסעודת שלמה בשעתה, באַגלייט פֿון א גאַנצע חברה יונגע קינדער. מיט פֿרעהליכקייט און געזאַנג זענען זיי אריין אין שטיבעל, וואו יצחק'ל קונדאס האט מיט א אידישע פֿאַרזיכטיגקייט אלעם איבערגענומען. ער האָט דעם ערש־טען קידוש געמאכט. דערביי איז ער פֿון גרויס שמחה אריינגעפֿאהרען אין דעם שבת'דיגען קידוש, מיט דעם ניגון פֿון דער הגדה, וואָס האָט ארויסגערופֿען גרויס פֿרעהליכקייט. מען האָט געגעסען, געזונגען און געטאַנצט, ביז עס איז נאכט געוואָרען, און מען האָט זיך מכין געווען צו די הקפות מיט די רקודים. דאָס שטיבעל איז געווען געפּאַקט פֿון אלט און יונג, און סתם חברה פֿון שטעדטעל זענען געקומען הערען און זעהען די חסידישע הקפות, דאס התלהבות און פֿרעהליכען רעש אין דער וואַרימער יום טוב'דיגער לופֿט וואָס האָט ארויסגערופֿען, וועו יצחק'ל האט קוקענדיג אויף די חברה קליינווארג, די אידישע קינדער, געגעבען א געשריי „צאן קדשים", אויף וועלכען די קינדער האָבען מיט זייערע יונגע ליעבליכע זאַטע און צופֿרידענע שטימען געענט־פֿערט ווי יונגע זאַטע שעפּסלעך: „מע־מע".

געדאַוועט מעריב האָט טאקע יצחק'ל, מיט א קיטעל אויף א איבערגע־דרעהטען אלטען פעלץ, מיט אן אלט זעלנעריש היטעל, ארומגערינגעלט מיט דעם קינדער כאָר פֿון די „צאן קדשים". אָנגעהויבען האָט ער דעם מעריב מיט א פֿרעהליכען ניגון'דל און אריינגעפֿאהרען מיט א ימים נוראים ניגון פֿון „הנני

העני ממעש", וואס איז אין מיטען איבערגעריסען געוואָרען מיט א רקידה און געזאַנג פֿון יונגע לייט. אָפּט איז געפֿלויגען א טלית יצחק'לען אין קאָפּ. בחיפּזונדיג האָט ער אבגעראַטעוועט דעם מעריב, פֿאַרביסען מיט א לעילא ולעילא'דינען קדיש, א חסידיש קנאַקענדיג זמר'ל פֿון תתקבל, וואָס איז געזוואָרען ארומגעכאַפּט מיט א רעדעל אין א פֿרעהליכע בגילופּין'דיגע רקידה....

אתה הראית האט געזאָגט דער גרויסער ר' אהרן, מיט א ערענסטע הייליגע ציטערדיגע שטימע, ווי דינע סטרונעס פֿון א אלטען אויסגעשפּילטען פֿידל, די טענער האָבען זיך געצויגען און געגעבען זיסקייט, ווי פֿרישער זיסער האָניג. דאָס האָט א ביסעל אריינגעבראכט ערנסטקייט, רוהיגקייט און מנוחה, צי דערפֿרישען דעם רעיון און די השגות צו דער ווייטערדיגער עבודה... מען האָט אתיסגעגומען די ספרי תורות פֿון ארון קודש. ר' אהרן שרייט אויס: „אנא ד' הושיעה נא, בוחן לבבות הצליחה נא"... אלע דרעהען זיך ארום דעם שלחן... צוערשט מיט שטילע בנעימות'דיגע טריט ווי די גלגלים ארום דעם כסא הכבוד... רצוי ושוב... בסלעכווייז ווערט דאָס החלהבות און די רקודים שטארקער און שטארקער. יצחק'ל זינגט אויס פֿרעהליך „ויאתיו כל לעבדך"... „וטהר לבנו לעבדך באמת", און א חסידישען ליער אויף אידיש „וכל מאמנים", גאט מוז מען דינען, נאָר ניט ווי קיין ליימענער גוים... „הדן יחידי לבאי עולם" וכל מאמינים גאָט מוז מען דינען: נאָר מיט א גלעזעלע־ברענפֿען דערביי—„החותך חיים לכל חי..." און אלע צוזאמען ווערען ארומ־געגומען מיט פֿרעהליכקייט און רקודים. יצחק'ל קונדאס מיט דעם גרויסען ר' אהרן ארומגענומען פֿעסט געאָרעמט. אויף זיי כאפט זיך ארויף אויף די פּליצעם מאיר'ל גבאי, ארום א רעדעל די שטיבעל בחורים. יצחק'ל שרייט: "עוזר דלים הושיעה נא"... „קדוש ונורא הושיעה נא"... מען איז אין גאַנצען אריין אין עולם השמחה, עס האט זיך נעפּלעט ווי דער „עוזר דלים קדוש ונורא". מיט די פּמליא של מעלה מאכען מיט די רקודים מיט די חסידים— אדם העליון... אלעם ווערט אנגעצונדען מיט א ליכטיגקייט פֿון נשמה יתירה־דיגע הייליגקייט. א הייליגער שכינה־טאַניץ, געהויבען די פֿיס, קאָפּ אויף אקסעל, האַנד אויף האַנד, ווי הבדלות געפֿלאַכטען מיט א התלהבות'דינע ווארימקייט. אזוי האָט מען געטאַנצט און געזונגען ביי אלע זיבען הקפות, ביז יצחק'ל האט אויסגערופֿען: חברה, לאָמיר א ביסעל מקצר זיין, וויל מען דאַרף נאָך האָבען שמחת יום טוב. מען טאָר ניט מבייש זיין דעם קרעפֿלעך מיט די קוגלען, און מארגען איז אויך א טאָג. עסען און טרינקען לכבוד יום טוב שמחת תורה איז אויך אַן עבודה, און ווי מיט די תורה הקפות געגאַנגען, שכינה הקדושה בתוכנו, שישו ושמחו בשמחת תורה. מען בארוהיגט זיך א ביסעל, מען שרייט אויס שמע ישראל. מען שטעלט אריין די ספרי תורות אין ארון קודש, און מ'גרייט זיך צו דער שמחת תורה סעודה לכבוד יום טוב.

קבלת שבת ביי חסידים—
שבת מלכתא־מטרנותא

חסידים האָבען שטענדיג א נשמה יתירה, דער זיידע ר' משה פֿלעגט זאָגען, אז אויב ר' בערי׳ דער מתנגדישער שטאדט דיין האָט א נשמה יתירה נאָר שבת, און א גאנצע וואָך האָט ער א וואַכענדיגע נשמה, איז ווי׳ עס פֿעהלט איהם די הויכע השגה פֿון שמחה, בגי׳לופֿין, העכסטענס איז זייער עבודה און תפילה, מיט מורא, ציטערניש, פחד, „עבדו את ה' ביראה — ברעדה...״ אפֿי׳ו דער שמייכעל אויף זייער פנים, איז אויך מיט ציטערניש, גלות'דיג, עצבות'דיג, אבער חסידים זענען א גאנצע וואָך בגי׳לופֿינדיג,—טאקע, עבדו את ה' בשמחה, פֿרעהליך, לעבעדיג, האבען זיי שטענדיג א נשמה יתירה, א ניצוץ פֿון שבת, און וועז זיי מאכען א רקידה ביי א סעודת מצוה, זינגען זיי די וועלטער שבת שבת... אבער שבת באקומען זיי א שבת'דיגע נשמה יתירה, א דאָפּעלטע נשמה, א סאָרט „לחם משנה״... „לעי׳לא ולעי׳לא'דיג״, א נייע נשמה מיט א הייליגען „רוח אלקים״, צו דער שבת'דיגער עבודה, הייליגע מח ארבייט, — „למעבד נשמתין ורוחין חדתין״... ארויף ארבייטען זיך, צו דערהויבען צו א מדרגה העליונה, העכערע השגות באַגריפֿען, און אויב דער דיין זאגט, (או) „שבת״ זענען די ראשי תיבות, אנהויב פֿון די וועלטער „שבת במקום תפילין״... זאָגען חסידים, אז „שבת״ מאכט „שמחה במקום תפילין״... די שבת'דיגע שמחה פֿון „תפארת מגוחה וקדושה״, שעהנהייט פֿון רוהע און הייליגטום״ טאקע „וביום השביעי׳ שבת וינפש״... און אָהן „שמחה״ איז מען ווי א „מחלל שבת״.

די הכנה צו דער שבת'דיגער נשמה יתירה, האָט זיך אָנגעהויבען דאָנערשטאָג ביינאכט, ווען די באָבע חוה, האט געקנעטען דאס טייג צו באקען די שבת'דיגע חלות און זיסע קיכלעך, און צוגעגרייט די קוגלען, האָט דער זיידע איינגעזאלצען די פֿיש מיט גרויס כוונה און שמחה — דאס איז געווען תמיד זיין מצוה, התנהגות, צו טוהן לכבוד שבת.

מיר קינדער האָבען דערפֿיהלט, אז מען גרייט זיך עפעס, אויפֿגעהמען א טייערען חשוב'ן גאסט, א אורח לשבת, די שבת מלכתא מטרנותא. די פֿארשידענע הכנות: ריין׳ מאכען די שטוב, גרייטען צום טיש, דאס לייגען די וויים שעהנע טישטיכער, ארויף שטעלען די לייכטער, לייגען די חלות לחם משנה, פֿארדעקען מיט'ן טראדיציאָנעלע חלה טישטעכיל, וועלכעס די באָבע

האָט נעהאַט כּלה־ווייז אויסגעהויפּטען מיט פֿאַרשידענע שבת פּסוקים מיט בלומען, און געגעבען א מתנה צום זיידען זון ער איז געווען א חתן, און אנדערע פֿאַרשידענע צוגרייטונגען אין דער שטוב, וועלכע איז ווי א קדשי קדשים אויסגעזוהן, די לופט האָט געשמעקט מיט קדושה התלהבות, טאקע ווי די מנורה, שלחן און „לחם הפנים" צוגעגרייט אויפֿגעהמען אורחים לכבוד שבת, וועלכעם דער זיידע האט שטענדיג געהאט שבת ביים טיש .ער פֿלעגט זאָגען אז א שבתדיגער טיש אהן אורחים צו סעודת שבת, איז וואכענדיג, פֿיהלט מען ניט דאָס התלהבות פֿון אהבת ישראל, און עס פֿעהלט דער עונג שבת, און אזוי ווי תפילין אהן א „קשר" איז פסול, אזוי איז שבת אהן א אורח, עס איז ניט דער „שולחן" לפני ה'... צו ליכט צינדען איז שוין אלעס געווען אין אָרדנונג, כדבעי למהוא, דער זיידע איז געקומען פֿון „מרחץ" און „מקוה", ריין, שעהן, פֿריש, טאקע ג'כשר'ט, און ג'טובל'ט, ווי א נייע פּסח'דיגע כלי, דאס פנים ווייס ווי א ספר תורה יריעה, וועלכעם איז געווארען אָפּט מיט רויטע שטראהלען, דורך דעם פֿינקלען פֿון די שעהנע פֿלאמען פֿון די שבת'דיגע ליכט,—דודי צח ואדום—מיט די 2 שעהנע ערנסט לייענליכע אויגען בליקען וועלכע האָבען ארויסגעלייכט ווי צוויי שבת ליכט „זכור ושמור", ווי זיי קוקען אין העכערע וועלטען, עולמות עליונים, אין יום שכלו שבת אין ערשטען „שבת בראשית", וועז עס האט זיך נאך געלויכטען פֿונקען פֿון „אור שבעת הימים", און געהערט קלאנגען נעזאנגען פֿון שמחה אהבה, תענוג רוחני פֿון גן־עדן העליון... דער מזמור שיר ליום השבת... דערביי האט ער געטראָגען די חסידישע שבת'דיגע אטליסענע קאפּאטע, די בגדי שבת, מלבושי כבוד, אזוי ווי א חתן גרייט זיך מקבל פנים צו זיין די צניעות'דיגע כלה... א באַוונדערען ליעבליכען יראת הכבוד'יגען חן, האָט איהם צוגעגעבען, וועז ער האט אנגעטון דעם כתר, דאס שטריימעל, די קרוין, אויפֿן קאָפּ. דאס אלטע חסידישע שטריימעל — דערביי פֿלעגט ער ערקלערען, אז „שבת" איז די ראשי תיבות פֿון די ווערטער, „שטריימעל במקום תפילין" —האָט זיין סבא קדישא'דיג פנים, באצירט מיט ערנסטען הוד הדר'דיגען פּאטריאַרכאַלישען זקנה חן—עתיקא קדישא—צוזאמען מיט אליעבליכע יונג געטאָקטע זעיר אנפין'דיגע צורה, א אחדות פֿון 2 וועלטען, אלטן און יונג... „זקנה ובחרות" און די ליפּען האבען זיך הייליג בנעימות'דיג מתיקות'דיג באוואויגען, ווי א שטילען „סוד". דער סוד פֿון דער בריאה, וועלטעס שעפֿונג, און דער „תכלית" דער אייביגער מנוחה רוהע שלום, דער ריכטיגער תכלית, פֿון די „ששת ימי המעשה, און דער יום שכלו שבת" דער געהיימנים פֿון לעבען און שאפֿען, דער „רזא דשבת... ברזא דאחד... דער געטליכער אינייג־קייט... און עס הערט זיך די שבת'דינע ברכה פֿון דעם „מקור הברכות," זאָגענדיג 2 מאל גוט שבת, גוט שבת, דערביי האָט מען נעזהן, ווי דער מח ארבייט אוים רעיונות נגונים צום „לכו נרננה—לכה דודי—בואי כלה, שבת

מלכתא"... און פֿיעל מאָל זינגט ער זיך צו, מיט א נשמה יתירה'דיגע התלהבות, צופֿרידען, ווי איינער שפֿאַצירט פֿריי, פֿרעהליך אהבה'דיג ביחידות אין א שעהנעם בליהענדען עפּעל גאָרטען אנגעפֿילט מיט ריח ניחוח'דיגען בשמים געשמאק און געזעטיגט מיט ליכטיגע ווארימע מזרח זונען שטראַהלען —חקל תפיחין קדישון—און זינגט, טרוימט, וועגען: שעהנהייט, הייליגקייט, און לעבען... דער זיידע האט דאן אויסגעזעהן ווי א מלאך'ישע פֿיגור, „תוארו כמלאך ה' צבאות", ווי אליהו הנביא אין זיינע מיסטישע קבלה נביאישע מלבושים... ווי אדם הראשון אין גן־ערן איידער ער האט געגעסען דעם עץ הדעת... אזוי האָט זיין פנים מיט העכערע שעהנהייט פֿון אור הגנוז, נע־ שטראַהלט מיט שמחה, און דאָס איז געווען די הכנה צו געהען אין חסידים שטיבעל, דאָס האָט אונז קינדער, ארויסגעברענגט דעם גרויסען טיעפֿען ליעב־ ליכען חשק, תשוקה באגעהר, רצון, מיטצולויפֿען מיטן זיידען (משכנו אחריך נרוצה) אין חסידים שטיבעל, צו האבען דעם גרויסען אונפֿארשטענדליכען נשמה'דיגען שיר השירים שבת'דיגען תענוג, וואָס איז טיף סודות'דיג פֿון חדר ביז'ן קבר, דער סוד פֿון „לב אבות על בנים", אחדות'דיג „עלטערען קינדער" „ינוקה און סבא קדישא" צו זיין, צוזאמען מיט די חסידים מקבל שבת זיין, זאגען „הודו, פתח אליהו, ידיד נפש" ערב שבת'דיגע מנחה און קבלת שבת, און אין שטיבעל אלע צוזאמען מיט א סודות'דיגע אהבה שמחה אחדות־ דיג, האט מען געזעהן ווי אלע פנים'ער וועלען באלויכטען מיט א העכערע ליכט פֿון די מטרנותא שבת שכינה מנורה, געהיילגט מיט די רעיונות שמחה קדושה פֿון די חסידישע תפילה און אהבת ישראל—טאקע ריכטיג „כגונא־ רוא דשבת, ואנפהא נהורין בנהורא עליאה, ואתעטרית לתתא בעמא קדישא"...

אלע צוזאמען האָבען מיר געזאגט מיט כונה פֿון שבת'דיגע שמחה, דעם לכו נרננה ווי פֿלאַמען פֿייער זענען די קולות געוועזען, זאָגענדיג קול ה' חוצב להבות אש—ובהכלו כלו אומר כבוד... און זינגענדיג מיט פֿרעהליכע חסידי־ שע שבת'דיגע נשמה יתירה'דיגע מח און האָרץ נגונים מיט א קשר פֿון אהבת חברים אחדות'דיג „ברזא דאחד", דעם לכה דודי — — — כמשוש חתן על כלה — ימין ושמאל... באוי כלה שבת מלכתא.

אויך פֿיעל מאל, האָבען מיר קינדער, געהאט א באזונדערען עונג שבת, אין שטיבעל צו זעהען ווי נאכ'ן קבלת שבת, וען עס איז געוועזען א „אורח" ווי יעדער האָט געוואָלט אהיים נעהמען דעם אורח צו האָבען א אורח ביים שבת'דיגען טיש, ניט בלויז באגלייט צו ווערען פֿון מלאכים־מלאכי השבת, דער זיידע פֿלעגט זאָגען, אז שבת ביים טיש האָט ער זעהר ליעב „מלאכים" וועלכע עסען און טרינקען, דאָס זענען די „מלאכי השלום" וען ער קומט אהיים מיט א „אורח", דערפֿילט ער אז עס איז טאקע „שלום אוז מנוחה" אין שטוב, און דאס איז דער בעסטער „גוט שבת", וואָס די באָבע חוה

פֿלעגט זעהר וועלען הערען, ווי ער האָט געזאגט גוט שבת, איך האָב געברענגט א איד צום טיש צום עונג שבת מנוחה ושמחה אור ליהודים־שלום — און ווען אין שטיבעל האָט זיך אָנגעהויבען א „מלחמת מצוה"—א גאנצע טענה, יעדער האָט געוואָלט האָבען „די זכיה האבען דעם אורח" האָט ר' מאיר'ל גבאי געוואָרפֿען „גורל" און ווער עס האָט געהאט דעם „גליק זוכה בגורל" צו זיין, האט געמוזט געבען א „קידוש"און מאכען א מלוה מלכה לכבוד דעם אורח, אָט דאָס האָט אונז צוגעגעבען א גרויסע פֿאַרשטענדעניש צו אהבת ישראל, שעהנקייט צום שבת'דיגען טיש, צום קבלת שבת, שבת'דיגע נשמה יתירה.

אידישע קינדער לערנען תורה

תש"י

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (ברכה)
מפי עוללים ויונקים יסדת עוז
למען צוריך להשבית אויב ומתנקם (תהלים)
אשר טפחתי ורבתי אויבי כלם (איכה).

ווי ליבליך באַ'חנ'ט און הארציק איז, וועז א קינד הויבט אָן רעדען, וועז פֿון די זיסע יונגע ליפּעלעך קומען קלאַנגען, ווי דאס פישצען פֿון יונגע פֿויגעלעך אונטער דער מוטער'ס פֿליגעל, אין נעסט, קלאַנגען, בלויז האלבע וועדטער, און וואָס אמאָל דייטליכער, זיסער. די אַבגעהאקטע ווערטער און טענער פֿון א יונג קינד זענען אונפֿארשטענדליכע נשמה צאפּלענישען. דעריבער האָבען אונזערע חכמים ריכטיג געזאגט, אז „כשהתנוק מתחיל לדבר, אביו מלמדו בלשון הקודש"... וועז א קינד הויבט אָן צו רעדען, זאל איהם דער פֿאָטער לערנען מיט א הייליגע צונג... די פסוקים שמע ישראל, אחד און תורה צוה לנו משה—דאָס הייסט איינפֿלאַנצען אינ'ם יונגען מוח'ל פֿון קינד זאָמען פֿון גרויסען אידישען אחד באגריף...

מפי עוללים ויונקים יסדת עוז... פֿון די מיילעכלעך פֿון די יונגע קליינע קינדער איז געגרינדעט דער יסוד פֿון אידישער שטארקייט, די טראַדיציע מיט'ן תורה לערנען צו קענען זיין אן „עם הספר", „בני הנביאים," „ישראל קדושים" קהלות הקודש שמסרו נפשם על קידוש השם... להשבית אויב ומתנקם... עם ישראל חי...

זכרתי לך חסד נעוריך... מיר געדענקען דעם שהנעם טייערען הייליגען אידישען מנהג, וועז א קינד איז אלט געוואָרען דריי יאהר, האָבען איהם די עלטערען געפֿיהרט אין „חדר". דער פֿאָטער האָט דאָס קינד איינגעהיילט אין א טלית, און אויף דער האַנד געטראָגען מיט שמחה צום רבי'ן אין חדר. איז דאָס דען ניט געווען א „בת קול" פֿון דעם גרויסען „זכרון" פֿון דער „עקידה", דער אונענדליכער געטליכער „נסיון" רוף צו אברהם... „קח נא את בנך אשר אהבת"... נעהם דיין ליבען זוהן... צום אייביגען מארטירער וועג... דער פֿאָטער האָט געטיילט לעקעך מיט וויין — סימבאליש לעקעך איז די תורה — כי לקח טוב, וויין — תורה, כי טובים דודיך מיין (וע' מדרשים וספרי מנהגים), און דער רבי האָט מיט א טייטעל געוויזען דעם קינד די אותיות, אלף בית... געזאגט און פֿארטייטשט; אלף — איינס, איין גאָט...

בית — צוויי, צוויי לוחות אויפֿן ארון קודש אין בית המדרש... ג׳ — דריי, די ערשטע דריי גרויסע אידישע טאַטעס: אברהם, יצחק, יעקב; ד׳—פֿיער, פֿיער ערשטע אידישע מאַמעס, באַבעס: שרה, רבקה, רחל, לאה; ה׳ — פֿינף, פֿינף ספֿרים אין דער הייליגער תורה; ו׳ — זעקס, זעקס משניות; ז׳ — זיבען, דער זיבעטער טאָג איז שבת קודש, וועלכן דיין טאַטע מאכט קידוש, גיט דיר א מוציא חלה, נעהמט דיך אין שוהל, און די מאַמע בענשט ליכטעלעך... ח׳ — אכט, דעם אכטען טאָג איז א ברית; ט׳ מאכט טוב—גוט, א אידיש איינעלע מוז זיין גוט... צו טאַטע מאַמע, און צו אלע אידען... י׳ — דאס קליינטשי־קע איז א „איד", דו איינעלע ביזט איצט א קליין אידעלע, וועלן דו וועסט לערנען תורה וועסטו זיין א גרויסער עהרליכער איד... ווי דיין טאַטע און אלע גרויסע אידען... ריכטיג אז דאס מוח׳ל פֿון יונגען קינד האט וועניג פֿאַרשטאַנען... אבער — „ברענט א פֿייערל היים, זיצט דער רבי לערנט מיט קליינע קינדערלעך, אלף־בית, וועסט מיין קינדעלע דערוואַקסען וועלן, וועסטו דאָן פֿאַרשטיין, אז אין די אותיות ליגען טערעלן, טרייסט און נעוויין" (פֿאַלקס ליד). איינגעפֿלאַנצט דאס קערנדעל... אנגעצונדען דאס פינטעלע איד, האָט מען געטרונקען לחיים, און דער רבי האָט געוואונשען די עלטערען, אז זיי זאלען איהם מגדל זיין לתורה, לחופה ולמעשים טובים, און זאל אויפֿ־וואקסען אן עהרליכער איד... אלע קינדערלעך האָבען מיט זייערע יונגע קליינגעדע שטימעלעך נעזאגט אמן...

התחלת חומש, דער טראַדיציאָנעלער חומש אנהויבען, צו 5 יאהר האָט מען אָננעהויבען חומש — קודש הלולים, ספֿרי מנהגים — אממיינסטענס איז דאָס פֿאַרגעקומען אין חודש ניסן, פסח צייט, „כי הנה הסתיו עבר — עת הזמיר הגיע — יונתי השמיעיני את קולך" (שיר השירים), דערווינטער איז אַוועק, די שנייען און פֿרעסט זענען פֿאַריבער, דער שפּיל־פֿויגעל הזמיר איז אָננעקומען... פֿעלדער, בוימער, צווייגען, בלומען בליהען, די לופֿט איז ריין, וואַרים, לויטער, איז דאָן די ריכטיגע צייט, צוגעפאסט צו הערען און זעהן ווי דאָס יונגע קינד שפּילט, זינגט דעם „קול תורה". די ערשטע פֿרוכט פֿון אייני־געפֿלאַנצטען קערנדעל... פֿון אותיות צו ווערטער און גראַנקען, התאנה חנטה פגיה... והגפנים סמדר, קומי לך רעיתי"... און אין א שבת נאכמיטאָג זענען געקומען אלע תלמידים, חברים חדר איינגלעך מיט׳ן רבי׳ן, אין שטוב פֿון די עלטערן, פֿון חומש־בחור׳ל, מען האט געטיילט אלע „פאַפּירענע בייטע־לעך" מיט ראָשינקעס און מאַנדלען, עפּעלעך און פֿייגען, סימבאלישע אידישע פֿרוכט (ספֿרי מנהגים), און דער חומש־בחור׳ל האט זיך געשטעלט אויפֿן טיש, און א „פֿרעגער" א איינגלעך האָט איהם געפֿרעגט: זאג מיר, מיין טייער בחור׳ל, „מה שמחה לך היום?" וואָס פֿאר א שמחה איז ביי דיר היינט? ענטפֿער... דער חומש־בחור׳ל מיט שטאָלץ, ווי א גבור פֿון קדושה: איך הויב אן היינט חומש מיט מזל... וואָס טייטש חומש? חומש, פֿינף ספֿרים אין דער

הייליגער תורה. ווי אזוי הייסען זיי ? דאָס בחור'ל צעהלט מיט די שעהנע יונגע אבגעטאָקטע פֿינגערלעך: בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, ד־ב־ר־ים. וועלכע סדרה לערנסטו? ויקרא. וואס טייטש ויקרא ? גאָט האט געזופֿען צו משה רבינו און איהם געזאגט דעם דין פֿון „קרבנות"... דערביי האט ער פֿארטייטשט מיט זיין קינדערשען פֿארשטאנד די ערשטע פסוקים פֿון ויקרא... דאן האט א איינגעלע, א „בענטשער", ארויפֿגעלייגט זיין ריין הענטעלע אויפֿן קעפעלע פֿון חומש בחור'ל און געבענטשט מיט דער ברכה „המלאך הגואל,—יברך את הנערים — וידנו לרוב"... „וועסטו זיין א איד לערנען תורה, וועסטו לעבען אָהן שרעק און מורא"... דערביי האבען טאטע מאמע געווויינט, טרערען פֿון שמחה און תפלה. ווי הייליג ריין זענען די טרערען פֿון א אידישע מאמע... ריין הייליג ווי דער מאָרגען־טוי, וועלכע וועט פֿון די זונען־שטראלען געוואַרימט... עס איז ווי דער לעגענדארישער טל־טוי פֿון תחית המתים... די טרערען און תפילות בקשות זענען געוואָרען באגלייט מיט א אמן... אין דעם קינד'ס נשמה איז אויף אייביג פֿארבליבען דער איינדרוק, אז „אויף אלע בערג, טאָלען, וועלט, קאָכט עס און עס זידט: א מזבח איז אויף דער גאַנצער וועלט; און א קרבן איז נאָר דער איד"... (פֿאלקס מאטיוו).

טייערע קינדערלעך! נאך דעם ווי איהר האָט מיט אייערע אויגען געזוהן און דורכגעגאַנגען די גאנצע סדר קרבנות אויף די פֿאַרשידענע מזבחות; מיידאנעק, טרעבלינקא, אָשוויענצים, א.א., א.א. נאָך דעם ווי דער שונא האָט אזוי אכזריות'דיג אלעס אויסגעראָטען, טמא געמאכט און חרוב, „אשר טפחתי ורבתי אויבי כלם" — וואס מיר האבען דערצויגען און אויפֿגעהאָדעוועט האָט דער שונא פֿאַרלענדעט, געמאכט א „קרבן עולה," מוזט איהר מיט אייערע יונגע אויסגעלייטערטע, אנגעוועהטאג־טע הייליגע פֿילענדע נשמה'לעך זיך צוקוקען צו די הייליגע אידישע אותיות און פֿארשטעהן, זייער טרויער, טרייסט, געוויין.

„יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה השמיעיני את קולך", יונגע טייבעלעך אין די פֿארשידענע קעמפּס, שטעהט אויף, טייערע ליבע קינדער, זאָל קלינגען אייער יונג קול מיט מוט און איבערגעבענקייט, אלף — אחד — איד.

אידישע קינדערלעך לערנט תורה — חזק חזק ונתחזק...

אידישע טעכטער

לכבוד אונזערע שעהנע אידישע טעכטער פון די לאַנדערען און געטאָם אין מזרח אייראָפּא.

כ״ו טבת, תש״י

עת אראה־יפיך אקרא משוררים בשיר,
עת אראה עניך, אקרא מקוננים... (שירי ד׳ יהודה הלוי)
וועז איך זעה דיין שעהנקייט, רוף איך פֿאָעטען צום געזאַנג,
וועז איך זעה דיין עלענד־אַרימקייט, רוף איך דיינע באקלאָגער.

אידישע טעכטער! טייערע אידישע טעכטער! בנות ירושלים!

לעצטענס קומען צו אונז די פֿינסטערע בשורות איוב, פֿון דיינע ליידען, פיין, טראגעדיע, אומגליק, דיינע ליידען אלם אידישע טאכטער, פֿיזיש, מאַראַליש, גייסטיג, דורך די טמאים אכזרים, אויסוואורפֿען, פֿילאָזאָפֿען־געלערנטע מיט זייערע מאַדערנע טומאה׳דיגע עקספּערימענטען, וויסענשאפֿטליכע מנוול׳דיגע סאַדיסטישע שטיק, ווי יענער ערשטער טיטום, וואָס די אגדה דערצעהלט, אז ער האט מטמא געווען, פֿאראומריינגט די ספר תורה.. .

אידישע טעכטער, גראַדע איצט, אין דעם „צלמות״ שווארצע שאָטען פֿליגעל, פֿון טומאה, טויט, געפֿאַלענקייט, צובראכענקייט, פֿאַרשעמטקייט, מרה־שחורה׳דיג, ביזטו ביי מיר הייליג און טייער, שעהן, הויך, ליב, אונענדליך, ווי די ריינע וווייסע פֿליגעל פֿון די אונשולדיגע טייבעלעך. ריינע צניעות־דיגע טויבען... גראַדע איצט זעה איך דיין שעהנקייט, און רוף די פֿאָעטען צום געזאַנג.

טייערע אידישע טעכטער! וועז איך זעה דיינע שעהנע פֿאר׳חלומ׳טע אויגען, וועלכע זענען פֿול מיט טרוים, טרויער, בענקשאפֿט, אמת׳ע ריינע הייליגע פֿרוי־מוטערליכע ליבשאפֿט, זעה איך אין זיי דעם געזאַנג פֿון „שיר השירים,״ דער געזאַנג פֿון אלע געזאַנגען, איך הער ווי די שכינה הקדושה שרייט אויס „הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים״... שעהן ביזטו מיין פֿריינד מיט דיינע אויגען ווי די טויבען... „כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות״, ווי א שעהנע פֿרישע רויז צווישען דערנער, ביזטו אידישע טאכטער... זעה איך אין דיר דעם אמת׳ן פירוש פֿון „שיר השירים״, דעם ריכטיגען אונענדליכען נשמה־טייטש, דורכגעדרונגען פֿון שעהנעם מזרח חן, אהבה, צניעות׳דיג, הייליגע ראמאנטיק, מאַראַליש ליבשאפֿט, און פֿארשטעה דעם

געדאַנק פֿון דעם גרויסן גייסטיגן ריז ר' עקיבא, דער אונענדלעכער מאַרטיי־
רער, וועלכער האָט געזאגט: „אַלע שירים זענען הייליג, אָבן שיר השירים איז
קודש קדשים, דער העכסטער גראַד פֿון הייליגקייט"...

טייערע אידישע טעכטער! וואָס איך דערמאָן זיך דיין אָנטייל אין די
פֿרעהלעכקייט, פֿייערלעכקייט פֿון די אידישע שמחות, חתונות, ימים־טובים,
דיינע טענץ, ריקודים, געזאַנגען, פֿאַלקסטימלעכע אידישע לידער, דורכגעדרונגען
מיט לעבן, יוגענד, ענטוויקלונג, בליהען, וואַקסען, פֿארשטעה איך דעם אור־
אַלטן אידישען מנהג פֿון יענע טענץ אין דעם הייליגן יום כפור טאָג, די
ריקודים טענץ אין די ראַמען פֿון קדושה עלְיונה, הויבן באַגריפֿען פֿון הייליג־
קייט, דער יסוד פֿון אידישען פֿאַמיליען לעבן, אידישע פֿרוי, אידישע מוטער,
צניעות'דיגע לעבן, וווּ די ריינע טייבעלעך, אין זייער נעסט (לא היו ימים
טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים שבהם בנות ישראל יוצאות ומחולות
בכרמים)...

אידישע טעכטער! וואָס איך זעה דיין העלדישקייט, מכבים גבורה, דיין
קאמפף אין די נעטאַס, אונטערגרונדס, אויך דיין פֿארצווייפֿעלטן עקשנות־
דיגען מסירת־נפֿש'דיגען קאמף מיט די שונאים, טמאים, אויסוואורפֿען, דער־
מאָהנט דאָס מיך אין דער שהנער בא'חנ'טער אידישער טאָכטער אסתר, אין
איהר שמערצלִיכען געשריי: "כאשר אבדתי אבדתי... איכה אוכל וראיתי
ברעה אשר ימצא את עמי, באבדן מולדתי", ווי קען איך זעהן דעם אומגלִיק
פֿון מיין פֿאלק... אויך זעה איך די מסירת נפֿש־דיגע הייליגקייט, קדושת השם,
פֿון יענע אידישע טעכטער, וועגען וועלכע די אגדת־החורבן דערצעהלט, ווי
זיי האבען זיך געווארפֿען אין ים, כדי ניט אריינצופֿאלען אין די הענד פֿון די
טמאים...

טייערע אידישע טעכטער! אבער וואָס איך זעה דיין עלענד, אריסקייט,
רוף איך די באקלאָגער. „בנות ישראל יפות חן, אלא שהעניות מנוולתן",
אידישע טעכטער זענען שעהן, נאר די אריסקייט און עלענד פֿאר'מיאוס'ט זיי
—האט געווויינט און געזאגט דער תנא ר' ישמעאל — א חבר פֿון ר' עקיבא —
וועלכער האט דורכגעמאכט די אידישע טראַגעדיע, אלְיין אלם אינגעל געווען
געפֿאַנגען ביי די רוימער אין א קעמפּ־תפיסה. אויך זיין זוהן און א טאָכטער
זענען געווען אין א קעמפּ, און דער שונא האָט זיי געוואלט צווינגען צו
עקספּערימענטען... צו האָבען שהנע קינדער פֿאר קנעכט... אָבער זיי האָבען
א גאַנצע נאכט געווויינט, און וועו עס איז טאָג געווארען, האָבען זיי זיך
דערקענט אלם שוועסטער און ברידער...האָבען זיי מיט געוויין, ביטער אָבער
הייליג אויסגעהויבט זייערע ריינע אידישע יונגע נשמות... דעריבער האָט
ער תמיד געטראַגען אין זיין טיפֿקייט, אין זיין גרויס אידיש הייליג הארץ,
בתוך תוכו של הנפש, במעמקים, די גרויסע שמערץ, וועהטאָג און ליבשאפֿט
צו אידען... און אפֿילו וועו ער האָט געדעדט וועגען אומריינע אידען מיט

„נגע צרעת", האָט ער אויך געזאגט „בני ישראל אני כפרתן" (נגעים ב' מ"א, וע"ש) האָט ער זיך געוואונשען, אז וואָס עס דאַרף טרעפֿען די מצורעים, די אומריינע זאָל איהם טרעפֿען, ער וויל זיין זייער כפרה. אויך האָט ער געזאגט: "הואיל ונמכר לעקר אימא לידחי האבן אחרי הנופל" (קידושין כ'), אויב אפֿילו איינער איז נידריג גייסטיג און מאראַליש געפֿאַלען, טאָר מען איהם ניט לאָזען פֿאַלען ווייטער, נאָר מען מוז איהם ברידערליך אויפֿלייזען... אחד מאחיו יגאלנו, און ער האָט אימער געווייזט, וועז ער האָט געזעהן די טראַגעדיע פֿון די אידישע טעכטער... וועז ער איז געשטאָרבען האָבען איהם די אידישע טעכטער באַווייזט, נעזאגט „בנות ישראל אל ישמעאל בכינה", אידישע טעכטער, באַווייזט ר' ישמעאל'ן.

אוי! על אלה אני בוכיה... וואו נעהמט מען איצט דעם גרויסען תנא, דעם גרויסען אוהב ישראל, זיין הייליגע ליבע צו אומריינע... געפֿאַלענע... ער זאָל איצט קענען וויינען און שרייען אויף אונזער אומגליק, און זאָגען „בנות ישראל יפות חן", „אני כפרתן", און רופֿען, אידען, ברידער, „אחד מאחיו יגאלנו", מען מוז העלפֿען אויסלייזען, פֿדיון־שבויים, אלע, אפֿילו געפֿאַלענע, אלע זענען שעהן, הייליג, פֿאַלקס קדושים, אידישע נשמות זענען אימער הייליג, קדשי קדשים... עלענדע, אנגעוויהטאגטע, פֿאַרמאַטערטע נשמות זענען די קינדער פֿון די שכינה הקדושה...

אידישע טעכטער! די אגדה דערצעהלט פֿון א טאכטער פֿון א כהן גדול, וועלכע איז געווען געפֿאַנגען ביי אן אויסוואורף וועלכער האָט זי ערנידריגט און געוואָלט פֿארקויפֿען, ווי מען פֿארקויפֿט א בהמה... האָט זי זיך געוואָרפֿען אויף דער ערד און געשריגען, „רבונו של עולם, האָם רחמנות אויף דיין הייליגען נאָמען"... אויף דעם האָט דער מקונן ירמיהו געקלאגט: „בת עמי חגרו שק, כי פתאום יבא השודד עלינו"... (גיטין נ"ו), אידישע טאכטער, קלאָגט, פלוצלונג קומט דער רויבער אויף אונז... ווי נעהמט מען איצט דעם גרויסען מקונן וועלכער האָט געקלאגט: „ראו מכאובי, בתולותי הלכו בשבי"... זעהט מיין וועהטאג, מיינע טעכטער געפֿאַנגען... ער זאָל קענען געבען דעם ביטערען בלוטיגען געשריי, אז אפֿילו די געטליכקייט, די אונענדליכע שכינה זאָל א ציטער געבען, וואָם די אויסוואורפֿען האבען געטון, ערנידריגט אונזערע שעהנע אידישע טעכטער, „נשברה בתולת בת עמי שבר גדול מאד"... (ירמי' ט"ו) און רופֿען צו נקמה און הילף...

טייערע אידישע טעכטער! איך פֿיל אייער טרויער, פֿארצווייפֿלונג, אייערע פֿראַגען און יאוש, אייערע שאלות אנגעוועהטאגטע... אינטימע אנגעוועגטע פֿראַגען פֿון אידישע טעכטער, וועגען זייער צוקונפֿט, אלס אידישע פֿרוי, אידישע מוטער... איך, אלס רב ביי אידען — ניט קיין רב הכולל, ניט א טשיף רבי, נאָר אלס רב ביי די אידישע פשוט'ע פֿאלקס מאסען—שרייב איצט מיט בלוט און טרערען צום בראַך פֿון מיין פֿאלק. איך גלויב אין דעם

גרויסען טאָג פֿון געטליכע נקמה — אל נקמות הופיע — אויך אין די אונענדלעכע חייליגע נחמה טרייסט וועלכע פֿון אונזערע אמת'ע אידישע נביאים, און בין פֿול מיט חייליגען מענשליכען פֿאָלקס גלויבען אז גראדע אייער צוקונפֿט, אָלם אידישע פֿרוי, אידישע מוטער, וועט געקרוינט ווערען מיט גרויסקייט, חייליגקייט, אנדישע גרויסע נשמות פֿון גבורים וקדושים, ניצוצות פֿון ר' עקיבא ור' ישמעאל, העלדען און נביאים ווי יפתח און יחזקאל, ירמי' און אנדערע (עפ"י מדרשים שונים ומקובלים והבן...), זיי וועלען זיין די וועלכע וועלען העלפֿען ראטעווען די געפֿאַלענע און אומגליקליכע מענשהייט, און לייזען די פראבלעמען פֿון אידישען פֿאָלק אויף די יסודות פֿון די נביאים, יושר, צדק, משפט, שלום.

שחורה אני ונאוה בנות ירושלים! איהר אידישע טעכטער, זייט ניט פֿאַרצוויפֿעלט, פֿאַלט ניט אריין אין יאוש, איהר זענט איצט פֿאַרשוואַרצט, אָבער „ונאוה". איהר זענט שענן, „כאהלי קדר כיריעות שלמה," חייליג און שענן ווי די פרוכט'ן וואָס שלמה האָט געמאַכט אין בית המקדש... „יונתי תמתי", עס מוז געזאגט ווערען א „מאניפֿעסט" צום אידישען פֿאָלק און צו דער וועלט, אז מען באטראכט אייך, אידישע טעכטער, ווי חייליגע ריינע נשמות, פֿאַלקס קדושים, ווי עכטע צניעות'דיגע אונשולדיגע ריינע שענע נשמות... „אל תראני שאני שחרחרת", זעהט ניט אז אִיך בין שוואַרץ... דאָך בין איך שענן כיריעות שלמה...

יונתי תמתי... אידישע שענע טויבען, זייט ניט פֿאַרצוויפֿעלט! האַלט אייך שטאַלץ, ניט געבויגען, ניט געבראכען, פֿאַלט ניט אין יאוש, „תתחדש כנשר נעוריכי"... אייער יוגענד וועט באנייט ווערען ווי אָדלער־פֿליגעל, ווי אונזערע לעגענדארישע מוטערס שרה, רבקה, רחל, לאה, רות, אסתר, מרים יוכבד א.א. מיט'ן גרויסען אונענדליכען נם כח פֿון אונשטערבליכען אידישען פֿאָלק וועט אייער יוגענד באנייט ווערען...

אידיש פֿאָלק, אכטונג, דרך ארץ, תנו כבוד צו אונזערע אידישע טעכטער, די לידענדע מארטירער, קודש קדשים, שענן, העלדיש...

עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל — אז תשמח בתולה במחול, והפכתי אבלם לששון, ונחמתים ושמחתים מיגונם" (ירמי' ל"א) דו, אידישע טאכטער, וועסט נאָך געבויט ווערען מיט פֿרייד און טענץ, דיין טרויער וועט ווערען פֿאַרוואַנדעלט אין טרייסט, פֿרייד און נחמה. „נפלה לא תוסיף, קום בתולת ישראל" (עמוס), בנות ירושלים.

בנות ישראליפות הן!

אידישע קינדערלעך שפּילען זיך

ד׳ אדר ב׳, תש״י

געווידמעט די זיסע בא׳חן׳טע אידישע קינדערלעך אין מזרח אייראָפּאַ, הי״ד.

ושעשע יונק אל חור פתן (ישעי׳)
הבן יקיר לי אפרים, ילד שעשועים (ירמי׳)
ילדים וילדות משחקים ברחובותיה (זכרי׳)

טייערע ליבע יונגע קינדערלעך! קען איך דען פֿאַרגעסען דיינע יונגע קינדער־שפּילען, וועלכע זענען געווען א שטיק אידיש לעבען, ליידען, קאמפֿן, האָפֿנונג, הייליקייט, טרוים, טרויער, טרייסט, פֿרייד, געזאַנג. קלאַנגען פֿון אידישער אייביגער אונשטערבלעכקייט, אונענדליכע אויסדרוקען פֿון חכמת העליונה, ריינע הויליגע לעבענס פֿילאָזאָפֿיע, מענשליכע טראדיציאָנעלע, נשמה׳דיגע נאַציאָנאלע, לעגענדעס, זכרונות וועלכע האָט זיך אויסגעוועבט, געבליהט אין דיינע ליבליכע קינדער שפּילען, אין מזרח־אייראָפּא, אין וויגעלע פֿון פֿאלקס לעגענדעס...

ליבע זיסע יונגע נשמה׳לעך! הלואי וואלט מיין נשמה געקענט קינדיש ווערען, יונג־קינדיש, נאַיוו, תמימות׳דיג, פֿרישׁ, ריין, הויליג, אז איך זאל זיך קענען מיט אייך ליבליך שפּילען, אייער קינדער שפּיל, מיט פֿיל מזרח חן, בענקשאפֿט, פיעטעט, מיסטיש הייליגקייט פֿון אונבאפֿלעקטע וועלטען... ווי יונגע ריינע וויסע טייבעלעך, פֿייגעלעך, וועלכע זינגען די שירה, מלאכים מאַרנען שרה, נאכ׳ן פֿרישען ריינעם טוי גע׳טובל׳ט... מיט פֿאלקסטימליכע גאנצקייט, אחדות׳דיג, אבקלאנגען פֿון פֿארגאנגענע גייסטיגע וועלטען און נביאישע טרוימען פֿון „אחרית הימים", דער וויטער שלום־ישר׳דיגער צוקונפֿט.

מיינע טייערע יונגע אומשולדיגע פֿויגעלעך! וועו איך באטארכט דעם גרויסען חורבן וואָס איז געשעהן, ווי „ערבה כל שמחה", פֿארפֿינסטערט, צוטשטערט אייערע שעהנע יוגענד טעג, יוגענד קינדער־שפּיל, גראדע אינ׳ם חורבן, טרויער, וויען, פֿארשטעה איך, וואס אונזערע חכמים האבען געזאגט און פֿארשטאַנען, אז „זינט דאס בית־המקדש איז חרוב געווארען איז די נבואה איבערגעגאנגען צו די קינדערלעך" (בב״ב), און די וועלט האט נאָר אַן עקזיסטענץ קיום, אין די פשוט׳ע נאַיוועו אויסדרוקען פֿון יונגע אונשולדיגע אונזיניגע קינדערלעך (תלמוד) הכל פיו של תינוקות (והבן) און מיט די זכרונות

פֿון דיינע קינדער־שפּילן זעה איך די שטאַרקייט פֿון „נצח ישׂראל", פֿון „עם ישׂראל חי", דאָס הייליגע נביאישע וואָרט, שטראָף רייד און טרייסט, טרוים און וויסקליכקייט, לעבן, שאַפֿן, בליהן, ווי די שכינה הקדושה „שפּילט" זיך, פֿאר זונען אויפֿגאַנג. מיט די נשמה'לעך פֿון די פֿריהצייטיג געשטאַרבענע אידישע קינדערלעך (מקובלים) צום אויפֿלעבונג און תחית המתים...

דער ערשטער אידישער קינדער־שפּיל. די אגדה דערצעהלט וועגן משה רבנו, ווען ער איז על פּי נס גערעטעט געוואָרן פֿון זיכערן טויט, און די האַנד פֿון דער השגחה העליונה האָט געואָלט אז גראָדע פּרעה, דער אכזר, זאָל ערציהן דאָס ערשטע אידישע קינד, און ער האָט זעהר שטאַרק דורך זיין צלם אלקים נושא חן געווען, און פּרעה האָט זיך מיט דעם קינד געשפּילט. אזוי שפּילענדיג האָט ער דעם קעניג אַראָבגעריסן די קרוין פֿון קאָפּ. מען האָט דאָס קינד געואָלט פֿאַראורטיילן צום טויט, אבער מען האָט אַוועקגעשטעלט צוויי שיסלען, איינע מיט גאָלד, די צווייטע מיט פֿייער, און געפֿרוגט צי דאָס קינד האָט „שכל"... און דאָס יונגע קינד האָט שפּילענדיג געכאָפּט דאָס פֿייער אין מויל און איז געבליבען שטאַמלענדיג... „ערל שפּתים"... האָבען די „מצריים חכמים" געדענקט, אז מען האָט צו טון מיט א נאַריש קינד... אבער דורך דעם פֿייער אין זיין מויל האָט זיך שפּעטער ענטוויקעלט דער גרויסער הייליגער גייסט, נבואה, גבורה, צו פֿארשטעהן און זעהן דאָס הייליגע אוֹנפֿארשטענדליכע „סנה" פֿייער... דער דאָרן ברענט.., און די גרויסע אייביגע אונענדליכע רעטענישׂ פֿון קיום האומת הישׂראלית, „הסנה איננו אכל—אהיה אשר אהיה"... און האָט מיט זיין פֿייערדיגען רוף געפֿאַדערט שטאָלץ, ניט דיפּלאָמאַטיש: „שלח עמי ויעבדנו!" שיק ארויס מיין פֿאלק—און איז געוואָרן דער אידישער גואל, מנהיג, רבי, חכם, דער אונשטערבליכער אייביגער „משה לא מת"...

טייער אידיש קינד! „למד בני יהודה קשת". איך געדענק דיין „פֿייל און בויגען" שפּיל אין ל"ג בעומר, ווען אין די שעהנע זומערדיגע וואָרים ליכטיגע זונען טעג ביזטו נעגאַנגען פֿריי פֿרעהליך אין וואלה, פֿעלה, בערג, טאָלען, מיט'ן „ביקסל שפּיל," דער סימבאל טראדיציאָנעלע יאָהרציים פֿון ר' שמעון בן יוחאי, און זיין קאמף געגען די רשעות'דיגע רוימער, זיין באהעלטענישׂ 13 יאָהר אין אונטערגרונד „מערה", געטרוימט דעם הייליגען מסטישען טרוים פֿון „זוהר", הימלישע לויטערקייט, דעם „סוד" פֿון אידישען קיום, חבלי משיח ומלחמות גוג ומגוג. גלייכצייטיג האַסטו ביים קינדער־שפּיל נעהאט די „יניקה", סימבאָליש פֿון דעם העלדישען קאמף פֿון בר כוכבא און נבורי ביתר, וועלכע האָבען מיט זייערע „טייטלען" נעקעמפֿט מיט'ן שונא... ביז דער שונא האָט זיך געשטארקט, האָט ער זיי איינגעוויקעלט אין די ספּרים אזן פֿארברענט אין פֿייער (אנדה גיטין נ"ו, וע"ש). אלטע זכרונות, נייע טרויערינע וויסקליכקייט...

אידיש קינד! דאָס מחנה יהודה. איך געדענקט דיין שפּיל פֿרייד אין שמחת תורה, מיט דעם פּאָהן מיט'ן אויפֿשריפֿט „דאָס מחנה יהודה," מיט די שעהנע ליכטעלעך, באַצירט מיט שעהנע פֿרישע רויטע עפּעלעך, האָסטו פֿרוי, פֿרעהליך, טאַנצענדיג, שפּילענדיג, מיטגעמאַכט די הקפֿות, דער סימבאָל פֿון פּאָהן און פֿרייהייט, ליכטעלעך—נר מצוה, עפּעלעך—דער שיר השירים אויסדרוק „תחת התפוח עוררתיך", דאָס רויטע עפּעלע איז דער סימבאָל פֿון בלוט און לעבן... אידישע טייכן בלוט, בדמיך חיי, דאָס עפּעלע דער אויסדרוק פֿון אידישען מסירת נפש'דיגען אייביגען אונפֿאַרשטענדליכען נעשה ונשמע'דיגען באַגריף... מיר זענען אידן... (על פּי התלמוד שבת ע"ז תפוח נעשה ונשמע וע' תום' שם והבן).

ליבליך קינד! בקבוץ בניה לתוכה בשמחה, יענע חנוכה נעכט, דער „דריי־דעל" שפּיל, אלע קינדערלעך זענען זיך צוזאַמענגעקומען, מיט די עלטערען, זיידעס באָבעס... יאָ, ווי שעהן ליבליך, זיס זענען די זכרונות פֿון זיידע־באָבע אידישקייט... מיט דעם דרייִדעל־שפּיל, מיט די אותיות נ.ג.ה.ש. דער טייטש באַדייטונג „נס גדול היה שם", א גרויסער נס איז דאָן געווען... האָט זיך דאָס דרייִדעל געדרעהט אין אלע זייטען, איז דאָס געווען דער סימבאָל, אז מיר זענען „נע ונד", צושפּרייט אין אלע עקען פֿון דער וועלט, און גלייך־צייטיג געגלויבט באמונה שלימה, מיט'ן גלויבען פֿון „זקניך ויאמרו לך בינו שנות דור ודור," די זיידעס־באָבעס וועלען דיר זאָגען... געבען צו פֿאַרשטעהן די אייביגקייט, אייביגע דורות... דער גלויבען, אז עס וועט זיין „וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ," פֿון אלע פּיער וועלט זייטען וועלען די קינדער צו זייער היימלאַנד צוריקקומען, טראָץ אלע שטערונגען... משמח ציון בבניה...

טייערע ליבע אידישע קינדערלעך! זכור אשר עשה עמלק, איך געדענק אייערע קינדער „פּורים שפּילען", און דעם „המן־קלאַפּער־גרעגער", ביים מגילה לייענען האָט איהר געקלאַפּט המ'ן... דער אייביגער המן, מיט זיין שנאת־ישראל'דיגען סם, האָט נעוואָלט דאָס גאַנצע אידישע פֿאָלק אויסראָטען... „להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים נער וזקן טף ונשים"... א דאנק א נס, דורך א אידיש קינד, א קייִלעכריגע יתומה אָהן א פּאָטער און מוטער, ערצוי־גען ביי א „איד א מענש"... — „אסתר אין לה אב ואם... מרדכי איש יהודי"—האָט מיט גרויס צער און טרויער נעפֿילט דעם אידישען חורבן. און געפֿאַדערט פֿאר אלעם „בנום את כל היהודים," אחדות ביים אידישען פֿאָלק, דאָן איז זי נענאַנגען אויף קידוש השם... און מסירת נפש'דיג אויסגע־שריען „כאשר אבדתי אבדתי", אהן מיין פֿאָלק בין איך פֿון אלעם פֿאַרלוי־רען... קיין האפֿנונג, אפֿילו אין קעניגליכען הויף... און וועז דער „איד און מענש" מרדכי האָט באַנעמט אידישע קינדערלעך, האבען זיי איהם נע־שטארקט, נעוועקט און נעזאָגט נביאישע רייד... „אל תירא, עצי עצה ותופר" „ועד זקנה אני הוא ואמלט"... האָב ניט קיין מורא, די עצות פֿון די שונאי

ישראל אויסצורופֿטן דאס אידישע פֿאלק וועט צושטערט ווערן, בור כרה ויחפרהו, אל תירא !

טייערע אידישע שפּילענדיגע קינדערלעך! ושעשע יונק אל חור פּתן, איך גלויב, אז דו, אידיש קינד, אין צער, טרויער, לייִדן, ביזטו דורכגעגאנגען די שבעה מדורי גיהנום, אין דיין יתום'דיגקייט וועסטו ערצויגען וועלן, געשטארקט מיט הייליגען פֿייער וועסטו צוברעכען אלע גאלדענע געטער, ניט שפּילען מיט גאלד... און מיט פּייל און בויגען, גבורה און מכבים שטארקייט וועסטו הויבען הויך און שטאלץ דעם פּאהן פֿון פֿרייהייט, פֿון אלע עקען וועלט וועסטו קומען, אלע, אלע, אפֿילו די „אובדים והנדחים" צוריק צום הייליגען לאנד, מיט דעם געטליכע נקמה גייסט געגען דעם אייביגען עמלק... מצות מחית עמלק, צום לאנד, וואו עס האבען געטרוימט די אידישע און וועלט נביאים, צום אייביגען שלום, יושר, צדק ואמת.

דו טייער אידיש קינד... דו ביזט בארופֿען צו זיין דער נביא, צו שפּילען, דעם לעצטען גרויסען „וועלט שפּיל," דער שפּיל פֿון קינד, ושעשע יונק אל חור פּתן... א קינד וועט זיך שפּילען מיט א ברענענדיגען שלאנג... דער אור־אלטער שלאנג נחש הקדמוני וואס האט געברענגט טרויער, טרערען, לייִדען, שטערבליכקייט אויף דער וועלט, וועט א „תיקון" האבען, דער סם המות וועט פֿארשוואונדען ווערן. די גאנצע בריאה, וועלט שעפֿונג, וועט ווערן גהיילט, ריין ווי זי איז געווען איידער דער סם שלאנג האט די וועלט דעם עץ הדעת געגעבען... א גאנצקייט, ברידערליכקייט אין דער גאנצער נאטור, וועלט שעפֿונג, די וועלט וועט ווערן קינדיש ריין, הייליג, תמימות'דיג, אונ־ענדליך, מיט חכמה העליונה, מלאה הארץ דעת... דער ערשטער שפּיל פֿון משה... און דער לעצטער שפּיל פֿון אידישען קינד, נביאישען געראנק... ילד יולד לנו, ותהי המשרה על שכמו... פלא יועץ גבור אבי עד שר שלום — דאס אידישע קינד, גאולת העולם ומלך המשיח...

אידישע קינדערלעך ביים סדר

תש"י

זכרונות פֿון דעם נאהענטען עבר און די טראַגישע ווירקליכקייט

1) אמאל...

„עס קומט פסח ביינאכט, איז יעדער איד א מלך;
ער זיצט ביים סדר מיט זיין פֿאַמיליע פֿריי פֿרעהליך".
(פֿאָלקס מאָטיוו)

דער „סדר טיש," מיט די ארבע כוסות און „קערה", א פֿרישע ריינע יום טוב'דיגע שטוב, אין א ליבליכע פֿאַמיליען אַטמאָספֿערע, היימיש וואַרימע סביבה, צוזאַמענגעבונדען פֿאַראייניגט, אלע: זיידעס, באבעס, מאמעס, טאַטעס, מיט זייערע ערנסטע מחשבות, רעיונות, קנייטשען פֿון ברייטען שטערען און איבערלעבונג פֿון עלטער... יונגע קינדערלעך מיט זייערע פֿרישע בא'חנ'טע פנים'לעך, מיט זייער תמימות'דיגען געזאַנג, פֿרעהליכקייט, קלאַנגען פֿון לעבען. די גאנצע צערעמאניע פֿון „אַבריכטען דעם סדר" איז געווען ניט בלויז א „זכר ליציאת מצרים", נאר אויך זכרונות פֿון אונזער גאנצען גלות־מאַרש.

יעדער ענין פֿון „סדר", אנהויבענדיג פֿון די גרויסע תורה דינים, „עדות חקים ומשפטים"—ניט עסען חמץ, עסען מצה, מרור, ארבע כוסות, ביז דעם מנהג, דאס די קליינע קינדערלעך האבען „גע'גנב'עט" דעם „אפיקומן" (טעמי מנהגים) א.א. איז אונז געווען נאַהענט און טייער ניט בלויז קודש נאָר קודש קדשים.

א באזונדערען ליבליכען, חסד'יגען הן האט צוגעגעבען צום סדר-טיש די ראָלע פֿון די יונגע קינדערלעך, די ליבליכקייט, ווי אזוי זיי זענען געזעסען ביי דער זייט פֿון פֿאַטער און מוטער, ווי יונגע טייבעלעך וואַרימען זיך אין דער נעסט, מיט זייערע שהנע אייגעלעך, האבען זיי אלעם באטראכט, און מיט יוגענד שטימעלעך געקלונגען ווי גלעקלעך אין א ספר תורה כתר, און געזאגט: "קדש, אזוי ווי דער טאטע קומט פֿון שוהל, זאל ער באלד מאכען קידוש, כדי די קליינע קינדערלעך זאלען ניט אנטשלאפֿען וועלען און קענען פֿרעגען די קשיות". דער טאטע האָט געמאכט קידוש, מיט א יום טוב'דיגען ניגון געזאגט „אשר בחר בנו מכל עם", מיט דער ברכה „שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה"... נעראנקט גאָט, וואס די גאנצע משפחה איז צוזאַמען ביים טיש... עס האָט אבגעקלונגען דער קינדישער אמן...

מה נשתנה הלילה הזה. ביים צווייטען כוס פֿרעגט דאס זוהנדעלע מיט א קינדיש נאיוועט ערנסטקייט די פֿיער קשיות: „טאטע, איך וועל דיר פֿרעגען פֿיער קשיות: מה—פֿארוואס, נשתנה—איז געווארען פֿארענדערט, הלילה הזה —די דאזיגע נאכט פֿון פסח, מכל הלילות—פֿון אלע נעכט פֿון א גאנץ יאהר.. כלו מרור, ביטער, כלנו מסובין... ענטפֿער מיר, טאטע, א תירוץ! דערביי האט די מאמע מיט איהר יום־טוב'דיגע בת מלכה אויסזעהן געקוקט אויף איהר ליבליך קינדעלע, און מיט אידישע מוטערליכע טרערען געפֿלאכטען א „תחינה תפילה בקשה" צו דער הייליגער „מטרוניתא", מוטער פֿון די „כנסת ישראל", אז זי זאל דערלעבען, דאס איהר קינדעלע זאל אויפֿוואקסען אן עהרליכער איד.

שפּנך חמתך — די צווייטע העלפֿט סדר. מען האט אנגענאסען דעם כוס של אליהו הנביא, און די מאמע האט פֿארדעקט איהר קאפּ, מיט זעהר שטילע טריט איז זי צו דער טיר צוגעגאנגען און זי געעפֿענט... אזוי זעהט אויס די לעגענדארישע מוטער רחל אלע נאכט חצות צייט, וועו זי געהט ארויס פֿון איהר קבר אין בית לחם, און בעט ביים שומר ישראל צו עפֿענען די שערי רחמים, די טויערען פֿון חסד און גאולה... און דער טאטע זאגט דאן שפּוך חמתך — כי אכלו את יעקב ואת נוהו השמו — און די יונגע קינדערלעך אין זייער נאיווער אמונה האבען זיי „דערזעהן", ווי אליהו הנביא, דער גייסטי־גער פֿאטער פֿון די אידישע קינדערלעך (כסא של אליהו הנביא ביים ברית מילה) שוועבט ארום אין אלע אידישע שטובען, די קינדערלעך מיט זייערע ריינע נשמה'לעך האבען „דערהערט" די טריט פֿון דעם מבשר הגאולה, ווי ער שפּרייזט אויף בערג, טאל אין אלע אידישע שטעדט, שטעדטלעך, היימען, שטובען און ברענגט טרייסט, ליבשאפֿט צו די אידישע קינדערלעך, ער בלייבט דער העלד פֿון זייערע קינדערשע לעגענדעם און חלומות.

חד גדיא, חד גדיא — צולעצט דאס פֿרעהליכע קינדער ליד, דער שפּיל גערארנגעל פֿון לעבען, אקעגען דעם קליינעם אונבאהאלפֿען „שעפּסעלע". דאס ליד האט ארויסגערופֿען ביי די יונגע קינדערלעך א טיפֿען רחמנות געפֿיל צו אונבאהאלפֿענע, געיאגטע, געפֿלאטע... ליבע צו א יונג שעפּסעלע...

2) איצט

„אלטע קלאנגען, לאנג פֿארגאנגען, איינם איז נאך דא,
עם איז געבליבען וואס צו ליבען, הייליג איז די שעה".
((פֿאלקס מאטיוו)

ניט קיין סדר, איכה ישבה בדד, אלעם איז חרוב ומוחרב (עס איז סימבא־ליש, אז די נאכט פֿון פסח געפֿאלט שטענדיג ווי די נאכט פֿון תשעה באב, ליוט א"ת ב"ש רמזים) קראנק, צובראכען ליגען מיר אויפֿן קראנקען־

געלעגער, קיין רפֿואה, קיין טרייסט... ניט קיין כוס ווײַן צו מאכען קידוש, נאָר גאַנצע ימים מיט בלוט און טרערן פֿון אונזערע טייערע קדושים, אַלט און יונג... וואו זענען אונזערע קינדערלעך?... זיי זענען אנטשלאָפֿען געוואָרען, ניט קיין נאַטירלעכען שלאָף מיט קינדישע זיסע חלומות... נאָר אויף אייביג אַנטשלאָפֿען, דורך מיתות־משונות, דורך סם ריחות און גאַז־אויוועגם אין מיידאַנעק, אָשוויענצים, טרעבלינקא א.א... דער טאַטע קומט ניט פֿון שוה?... ער איז אכזריות'דיג אוועקגעריסען געוואָרען. ער וועט צום סדר ניט קומען. ניטאָ קיין סדר... ניטאָ קיין אידישע שטוב, ניטאָ קיין מאַמע, קיין ברידער, שוועסטער, קיין וואַרימע צערטלעכע משפּחה—איכה ישבה בדד— כאַלמנה... ניט קיין „שהחיינו" נאָר וועה איז צו אונז, וואָס מיר האבען דער־לעבט „לזמן הזה", אין אַזאַ צייט, וואָס מיר זענען געוואָרען אויסגעקליבען להרג לאבד למכה ולחרפה... אין א צייט, אין וועלכער פֿילע פֿון אונזערע יונגע קינדערלעך ווינשען זיך בעסער דעם טויט, ווי אזאַ עלענדען יתום'דיגען אונגליקליכען טרויעריגען לעבען... ברויבען מיר זאָגען קדיש — יתגדל ויתקדש!...

מה נשתנה הלילה הזה, אָט די היינטיגע נאכט פֿינסטערניש, מעהר ווי תמיד, עס איז נאך אזאַ אונגליק ניט געווען. וואו נעהמט מען דאס „קינד" וועלכער זאָל פֿרעגען די קשיות — דאס „קינד" וועלכער איז דערשאָסען געוואָרען אלמנה (א אויטענטישער בריף פֿון א לובלינער פֿרוי, וואָס מען האָט דער־הרג'עט איהר מאַן און די דערוואקסענע קינדער און דאס קלענסטע פֿון 15 חדשים אויף איהר האַנד דערשאָסען) זאָל ער געהן און שטורמען דעם שטענדיג רחמים'דיגען „כסא הכבוד"... זאָל ער שרייען,ווײַנען און פֿרעגען דעם „אב הרחמן", דעם „אבי יתומים", דעם ביטערען יתום'דיגען געשריי—טאטע ! מה נשתנה הלילה הזה—בכה תבבה בלילה... כלו חמץ, אלעס איז חמץ'דיג געוואָרען, טומאה'דיג, עבודה זרה'דיג, אונזער לעבען האָט דער מנול'דיגער אכזר טמטא געוואָרען... הלילה הזה שתי פעמים... מיר טרינקען אין בלוט און אין שמוץ—כלו מרור, ביטער, כלנו מסובין... קראַנק צובראכען... זאָלען די יונגע קינדערלעך, די קדושים, וואו זיי זעענן, און זייערע חברים'לעך, שארית הפליטה, יונקי שדים שלא חטאו, תינוקות של בית רבן—שרייען, וועקען, שטורמען, פֿרעגען די „קשיות", אז די וועלט, די געטלעכקייט און דאס אידישע פֿאלק זאָלען א ציטער טון...

שפֿוך חמתך, זאָל די מוטער רחל ארויס פֿון רוה, זאָל זי ניט אנטשלאָפֿען ווערען, און שרייען „כי אכלו את יעקב, פֿאַרדאַרבען דאס אידישע פֿאלק, די וואוינונג פֿאַרווייסט, געשענדעט די פֿאלקס הייליגטימער... דאס שהנסטע און בעסטע פֿון פֿאלק פֿאַרווייסט. נאָט, נעהם נקמה—ותשמידם מתחת שמי ד', ביז די נחמה וועט דערהערט ווערען „מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה"....

חד גדיא, חד גדיא, טייערע ליבע יונגע שעפּסעלעך, וועלכע אייערע הבֿרים־לעך, יונגע שעפּסעלעך, ברידערלעך, שוועסטערלעך, זענען אזוי אכזריות'דיג פֿאַוועקגעריסען געוואָרען פֿון לעבען, יונגע בוימער אונטערגעהאַקט אויף אייביג, און איהר זענט געבליבען „איינציגע געצעהלט"—אחד בעיר ושנים במשפחה, שטאַרקט אייך אין גלויבען און האָפֿנונג, אז דער סוף וועט זיין „ואתא הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המות" און נעהמען נקמה פֿאַר די ליידען פֿון אונזער אונגליקליך פֿאָלק... עס וועלען מקוים ווערען די ווערטער פֿון נביא „וגר זאב עם כבש"—א וואָלף מיט א שעפּסעלע וועלען לעבען צוזאמען, הארמאניע און שלום אין דער גאַנצער וועלט שעפֿונג, אין דעם וועלט־סדר...

לשנה הבאה בירושלים!

אידישע זיהן

ט"ן שבט תש"י

בחור כארזים: בליהענדע בוימער — אָבגעהאקטע בוימער.

לכבוד אונזערע שהנע העלדישע אידישע זיהן אין די לאַגערען און געטאָס אין מזרח אייראָפּע.

שיר השירים — כתפוח בעצי היער, כן דודי הבנים... מי עולה מן המדבר כתימרות עשן — מלומדי מלחמה — גבורי ישראל — בחור כארזים חכו ממתקים וכלו מחמדים...
איכה — בחורי הלכו בשבי — בחורי נפלו בחרב, בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו...

טייערע אידישע זיהן! יוגענד פֿון אידישען פֿאָלק! ישקני מנשיקות פיהו —איך קוש דיך און האלז דיך ברידערליך, וואַרים, נשמה'דיג, ווייל „כי טובים דודיך מיין", דיין פֿרייַנדשאפֿט איז ביי מיר טייערער ווי אלעס. איך פֿיהל אז דו ביזט א טייל פֿון מיין לעבען, ליידען, קאמף, גייסטיגע, מאַראַלישע, פֿיזישע יסורים, פֿון מיין פֿאַרגאַנגענהייט, טרויס, ווירקליכקייט, און צוקונפֿט. עבר, עתיד, חורבן וגאולה. לעבען איז יוגענד, יוגענד איז לעבען. עס קען קיין לעבען אהן יוגענד ניט געבען. אויב לעבען איז קאמף, איז די יוגענד דער קעמפֿער פֿון לעבען. אויב יוגענד איז שאַפֿען, איז די יוגענד דער שעפֿער פֿון לעבען. אויב לעבען איז געזאַנג, איז יוגענד דער שיר השירים פֿון לעבען (פֿאָלקס מאַטיוו).

בליהענדע בוימער! אידישע זיהן, על משכבי בלילות, איך זעה דיך בייטאָג און זעה דיך ביינאַכט; איך זעה דיין שהנע געשטאַלט, דיין בליהענדע יוגענד,

פֿול מיט גייסט און לעבען. „דודי צח ואדום"... שעהן, „בלוט און מילך", „קוצותיו תלתלים שחורות כעורב", דיין שעהנעם יונגען קאָפּ האָר, דיינע ליכטיגע שוואַרצע בא'חנ'טע אידישע מזרח אויגען, בחור כארזים... יונגע העלדישע בחורים, שטאָלץ גלייכע, ווי די טענענבוים־מער, די קרוין פֿון אידישען פֿאלק: קעמפֿער, שעפֿער, בויער, זינגער. עם איז ניט קיין חלום, א ווירקליכקייט איז עס געווען.

אידישע זיהן! איך געדענק דיך, דיין יוגענד, ווען עס האט זיך געשמידט דיין גייסט, דיין האַרטקייט, גלויבען, אויסדויער קראַפֿט, הייליגע עקשנות, טרייסט, נצחון, נקמה, נחמה, אייביקייט, נצח ישראל באגריף. אין די ווינטער טעג און נעכט אין חדר... אויפֿן פּריפּיטשקל האָט געברענט א פֿייערל... און דער רבי האָט געלערנט און צוגעזאגט אז איהר וועט קריגען א פֿאַהן... און מיט דעם טראַדיציאָנעלען הייליגען סיני ניגון האָט ער פֿארטייטשט דעם פסוק „ואני בבואי מפדן ארם מתה עלי רחל"... מיט דעם סענטימענטאלען נשמה־דיגען אויסרערעכט, ואני—ווען דער שונא נבוזרדן וועט פֿאַרטרייבען די אידען אין גלות, וועלען זיי דורכגעהן דורך דער מוטער רחל'ס קבר, וועט די מוטער רחל ארויסגעהן פֿון פֿינסטערען גרוב, און שרייען, וויינען און בעטען צו גאָט, ווי אין פסוק שטעהט „קול ברמה נשמע, רחל מבכה על בניה... און גאָט וועט זי טרייסטען, פֿאַרזיכערען, אז זיי וועלען צוריק צו זייערע גרעניצען, ארויס פֿון גלות צו זייער היים..." דאן האָט איהר איינגעזאָפּט דעם כח צו געהן דעם גלות מארש פֿון אלערליי נבוזרדנ'ס, צו טראגען הויך די פֿאָהן פֿון פֿרייהייט, שלום, יושר, צדק ומשפט אויף די נביאישע יסודות—דגל מרבבה... זדגלו עלי אהבה...

אידישע זיהן! שיר השירים—סדר לפסח מה נשתנה. ווען ס„זענען געקומען דיי פֿריהלינג טעג, דער אָנפֿאנג פֿון שפּראָצען, בליהען, פֿון בוימער, פֿעלדער, וועלדער, צווייגען, די פֿויגעלעך האבען געשפּילט און געזונגען זייער מארגען־שירה, די וועלט האָט זיך געגרייט צו זאָגען דעם שיר השירים, האָסטו געלערענט דעם שיר השירים, מיט דעם אור־אלטען טראדיצינאָלען ניגון, פֿול מיט בענקשאפֿט, הייליגען נשמה ציטער, גלויבען, לידען, פֿריידען, האפֿנונג. אויך פסח ביינאכט, דער יום טוב פֿון פֿרייהייט, זמן חרותנו, ביים פֿאמיליען טיש, אלט־און יונג צוזאמען, משיח סימבאָליש, „והשיב לב אבות על בנים", האָסטו געפֿרענגט די פֿיער קשיות, „מה נשתנה הלילה הזה", וואס איז פֿאַרענדערט די נאכט פֿון אלע נעכט, און עס איז געקומען די ערקלערונג פֿון „עבדים היינו," קנעכט זענען מיר געווען... אבער מיר זענען ארויס פֿריי, און געבליבען א אייביג אונשטערבליך פֿאלק, עם ישראל חי, עם הספר. עס האָבען דאן נאָכגעפֿאָלגט פֿארשידענע ערקלערונגען, אגדות, לעגענדעס, ביז דעם „שפּוך חמתך", און „חד גדיא—ואתא הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המות"... און דאָס האָט דיר געגעבען פֿארשטאַנד, מוטה, גייסטיגע גבורה, אונענדליכען

מענשלעכען נשמה גלויבען אין א בעסערע וועלט פֿון בלויהען, שאפֿען, שמידען, און געזאַנג, דער שיר השירים פֿון לעבען, אויך צו קענען פֿרעגען די אָנגע־ווען־טאַגטע פֿראַגען „מה נשתנה", פֿאַרוואָס האָבען מיר געברענגט אזוי פֿיעל קרבנות, אַריבער זעקס מיליאָן די שעהנסטע און בעסטע פֿון די אידישע פֿאָלקס גייסטיגע שעפֿער און בויער אין מזרח אייראפּא... מה נשתנה הלילה הזה... און גלייכצייטיג צו שעפֿען אונענדליכען כח אין אונזערע אלטע אונשטערבליכע ניט צוגעראויבטע, ניט אויסגעראַטענע טיפֿע גייסטיגע נשמה אוצרות, לעגענדעם, אגדות פֿון נחמה, טרייסט, געטליכע נקמה, שפּוך חמתך, ביז דעם לעצטען אקט, אז דער וועלט־שעפֿער אליין וועט אויסראַטען דעם וועלט מלאך המות... די אומזיסטע טערערן, די קינות, און די וועלט וועט מיט שאַפֿענדע נביאישע יסודות זאָגען דעם גרויסען תירוץ אויף די קשיות, און ענדיגען מיט פֿרעהליכ־קייט צו דער גאַנצער מענשהייט, שיר השירים, זמן חרותנו... על הרי בשמים...

אידישע זיהן! עת הזמיר הגיע! ווי שעהן זענען געווען דיינע געזאַנגען, טענץ, אלערליי טענץ, פֿרעהליכע יוגענד טענץ, נאַציאָנאל רעליגיעזע טענץ, מיט די פֿאַרשידענע שירות ותשבחות, אידישע פֿאָלקס לידער, אין די אידישע ימים טובים, שבתים, שמחת תורה, פּורים און אַנדערע אידישע שמחות, צוזאַמ־מענקונפֿטען, שעהן, פֿרעהליך, פֿול מיט לעבען. אבער איצט ליידער ערבה כל שמחה, פֿאַרפֿינסטערט, צושטערט יעדע שמחה—אבגעהאקטע בוימער.

אידישע זיהן! אבגעהאקטע בוימער! „אבקשה את שאהבה נפשי", איך זוך דיך, מיין טייערער זוהן, איך זוך דיך, אין אַלע שטעדט און שטעדטלעך, אין אַלע אידישע ישובים, אָבער ליידער ניטאָ קיינער. „כתמרות עשן", אלעם איז צוועק מיט'ן רויך פֿייער, וועו מען האָט מיט אונז און מיט אייך אידישע זיהן (לעצטענס שוין אויך מיט אידישע טעכטער) געלערנט די פסוקים פֿון שיר השירים, „קול דודי", דער קול פֿון מיין פֿריינד, ער שפּרינגט אויף די בערג, קריכט אויף די הויכקייטען, געהט אין פֿעלד, נעכטיגט אין דיַ דערפֿער, שטעהט אונטער די וועגט... קוקט דורך די שפּאלטען... (שיר השירים). מען האט פֿאַרטייטשט, אז דאס מיינט מען יציאת מצרים און אַנ־דערע גלות'ן און גאולה טרוים. לעצטענס איז דאס געווען א ווירקליכקייט. די אידישע געטאָס, זייער לעבען, קאמף, זייערע באהעלטענישען אין די וועלדער, פֿעלדער און דערפֿער.... ניט קיין אגדה לעגענדע, נאָר א ווירקליכקייט, גלות וגאולה, קאמף און לעבען ... „השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראך נאוה"... דיין בליק אלס קעמפֿער און רוף צו נקמה און קאמף פֿאר פֿרייהייט, איז הערליך העלדיש שעהן...

אידישע זיהן! אבגעהאקטע בוימער! די אגדה דערצעהלט, וועו מען האָט געטריבען די אידען אין גלות, האָט נבוכדנצר באַפֿוילען, אז מען זאָל די אידי־שע בחורים געבען זעק מיט זאמד צו טראָגען, און מיט „האָלץ צוגעבונדען צו דיַ

פֿים, סאַדיסטיש זיי פיינינגען און ערנידריגען גייסטיג מאַראַליש. וועז דער מקונן ירמיה האָט דאָס געזאָגט האָט ער ביטער א געשריי געגעבען „בני ציון היקרים". טייערע ציון'ס זיהן, „איך נחשבי לנבלי חרש", ווי צובראכענע ערד שערבלעך זענט איהר געווארען, און ער האָט געפֿונען אבגעהאקטע צוריסענע שטיקער אברים פֿון די אידישע יונגע לייט, האָט ער זיי געקושט, געהאלזט און געשריען „מי יתן מותי עליכם", הלואי וואלט איך געפֿונען דעם טויט פֿאַר אייך (מדרשים שונים).

אוי, בני מזרח איראפּא היקרים! ווי נעהמט מען היינט דעם ריכטיגען מקונן, וועלכער זאָל באווייגען אייער אומגליק, וועלכער זאָל קושען און האלזען אייערע אבגעהאקטע אברים, פֿון די קדושים (ניט האנדלען מיט קדושים). ווי נעמט מען איצט אַדלער־פֿליגלען צו קענען פֿליהען איבער די קברים פֿון אונזערע קדושים און קושען, האלזען די אבגעהאקטע קערפערם פֿון אונזערע זיהן, העלדען פֿון פֿאלק (און בכלל אונזערע קדושים), די קערפערם פֿון אונזער קדשי קדשים—אבגעהאקטע בוימער.

אידישע זיהן, טייערע אידישע זיהן! וועז איך זעה דיך אין די קעמפּס, פֿארשטעה איך די אגדה, וועלכע דערצעהלט: וועז ר' יהושע בן חנניה איז געקומען אין רוים, האָט ער דערזעהן אין די קעמפּ־תפֿיסה א אידישען בחור, זעהר שעהן, „קוצותיו שחורות תלתלים", האט ער געפֿרעגט: „מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזזים," ווער האָט געגעבען אז יעקב זאָל וועלען געטרעטען, און ישראל זאָל וועלען צוריבט מיט שפּאָט און שאנד?... האָט דער בחור געענטפֿערט: „הלוא ד' חטאנו ולא אבו בדרכיו הלוך", גאָט געגען וועלכען מיר האָבען געזינדיגט, מיר האָבען ניט געוואָלט געהן אין זיינע וועגען... האט ר' יהושע געזאגט: „העבודה" איך שווער, אז איך וועל פֿון דאָנען ניט אוועק־געהן ביז איך וועל איהם אויסלייזען... און האָט זיין שבועה מקוים געווען. מיט דער צייט איז דער בחור געוואָלען א מורה הוראה ביי אידען, דער תנא ר' ישמעאל כהן גדול (גיטין נ"ו ע"ש היטב והבן).

אידישע זיהן! וואו נעהמט מען איצט ווער עס זאָל זעהן דיין שעהנקייט אין די קעמפּס וואו דו ביזט געפֿאַנגען, „מלך אסור ברהטים", ווי א געפֿאַנ־גענער קעניג... וועז מען זעהט אז „הפח בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משוסה ואין אומר השב" (ישעי' מ"ב) צוריבט, צובראכען די אידישע בחורים אין די קעמפּס איינגעשלאָסען צו שאנדע אהן א רעטונג, אָהן א טרייסט וואָרט... זאָל מען קענען געבען א געשריי צו דער וועלט און צו דער געטלעכקייט: „מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזזים" (שם) ווער האט געמאכט דאָס פֿאלק ישראל צו שאנד און שפּאָט, צובראכענע אבגעהאקטע בוימער. און עס זאָל קענען געזאגט וועדען צו אידען אליין אויך, מען האָט געזינדיגט געגען דעם גרויסען געטלעכען באגריף, געגען דער מענשהייט, געגען יושר, צדק, משפט, שלום, אמת. אויך האט מען פֿארגעסען אין פֿאלק, אין

אונזער לאַנד, שפּראַך, פֿאלקס הייליגטום, אין דער צוקונפֿט פֿון אונזער יוגענד... עס פֿעהלט איצט דער גייסטיגער „שמיד" (ר' יהושע איז געווען א שמיד), וועלכער זאל קענען שמידען דאָס פֿייערדיגע געטלעכע וואָרט, זאל קענען געבען די „שבועה", די הייליגע שבועה פֿון בלוט און טרערען, צו שטעהן אויף דער וואַך, מקיים צו זיין „פֿדיון שבוים", העלפֿען אויסלייזען אונזער יוגענד, ברענגען זיי צו זייער ציל. זיי וועלען מיטן דער צייט זיין די „מורי־הוראה", די פֿאלקס פֿיהרער, די אנווייזער פֿון דעם וועג פֿון אונזער פֿאלק, צו שאפֿען, בויען, שמידען אונזער צוקונפֿט, על הרי יהודה וירושלים.

טייערע אידישע זיהן! אבגעהאקטע בוימער! די אגדה דערצעהלט פֿון א חנה ושבעה בניה, א מוטער מיט איהרע זיבען זיהן, וועלכע האבען ניט געוואָלט בויגען דעם קאָפּ פֿאר דעם סאדיסטישען רוימישען הערשער, זיך ניט געוואָלט בוקען, און מיט שטאָלץ אבגעווארפֿען אלע פֿארשלאגען פֿון שונא און געוויזען דעם גרויסען אונענדליכען מסירת נפש וקדושת השם צום כבוד פֿון אידישען פֿאלק, מיט די פסוקים אנכי, שמע ישראל א.א. פֿון די יסודות פֿון אידישען גייסט נצח ישראל, נצחיות האומה הישראלית. יא, אידישע זיהן! (אויך אידי־שע טעכטער), אין די קעמפֿס און געטאָם האָט איהר מיט ווירדע און שמאַר־קייט, מכבים גבורה, אבגעווארפֿען אלע פֿארשלאגען פֿון שונא, און איהר האָט ניט ערנידריגט אייער כבוד, ניט פֿארראטען אייער פֿאלק. אין די געז אוועוענס, געטאָם, קעמפֿס האָט איהר באוויזען אז איהר זענט אייניקלעך פֿון די חשמנאים, קינדער פֿון א אונשטערבליך פֿאלק וואס געהט אויף מסירת נפש וקדושת השם. איהר אלע זיבען: זיבען צווייגען אין אידישען גרויסען בוים— די מוטער בוים: 7 צווייגען, זיבען זיהן: אגודה, מזרחי, ציונים, בונד, פועלי ציון, פועלים דתיים, קאָמוניסטען; אלע צוזאמען מיט א „אחד" באגריף האט איהר פֿארטיידיגט און הויך געזאגט „איך בין א איד" (דאָס באוואוסטע ליד „איך בין א איד"). מיר בויגען דעם קאפּ פֿאר אייך, מיר וועלען אין אייך קיינמאל ניט פֿארגעסען.

אידישע זיהן! זייט ניט פֿארצוויפֿעלט, געדענקט, אז וועז די רוימער האָבען די אידישע זיהן געפֿיהרט צו שאנד, עקספּערימענטען, האבען זיי גע־זאגט דאָס גרויסע מסירת נפש וואָרט „מבשן אשיב, מבין שיני אריות וממצולות ים" גיטין נ"ו), פֿון די טיפֿענישען פֿון די ים תהום'ען און פֿון די ציין פֿון ווילדע לייבען וועלען אונזערע נשמות ארויס געלייטערט, הייליג, ניט טמא, ניט פֿארשעמט. און מיט די וועלטער האט איהר באוויזען קידוש השם, זיך געוואָרפֿען אין ים. אויך איצט גלויבט, אז איהר, ווי איהר זענט איצט אין תהום'ען פֿון אונגליק, צווישען די ציין פֿון ווילדע לייבען, ווילדע חיות, וועט איהר באווייזען אזא מסירת נפש, עקשנות'דיגען קאמף צו תחיה, אויפֿלעבונג, שאפֿען און בויען, אז עס וועט זיין א נס, א וואונדער, אונפֿארשטענדליך פֿאר דער גאנצער וועלט, אייערע לייבען פֿון חבלי משיח וחבלי הגאולה. הויך,

שטאָלץ טראָגט איהר דעם גרויסען הייליגען נביאישען טרוים פֿון אויסלייזונג, גאולת ישראל וגאולת העולם.

אידישע זיהן. איהר זענט געווען און איהר וועט זיין היה, הוה ויהיה, די קעמפֿער, די שעפֿער, זינגער, פֿון לעבען, פֿון אויפֿבויען די צוקונפֿט פֿון אונזער אונשטערבליך פֿאָלק.

שיר השירים אשר לשלמה, בחורי ישראל! חזק ואמץ!

אידישע קינדערלעך

אידישע מאמעס

יוגתי תמתי— יונגע טייבעלעך, צאן קדשים — הייליגע שעפסעלעך.
די טראדיציאָנעלע משה רבינו'ס יאָהרצייט, ז' אדר א', תש"ו.

אידישע קינדערלעך צאן קדשים! בטרם אצרך, איידער דו ביזט באַשאַפֿען געוואָרען, איידער דו זעהסט די ליכטיגע שיין פֿון דער וועלט, ביזטו שוין באַרופֿען זיין א אידיש קינד, ישראל קדושים, צאן קדשים, ריכטיג, אשר קידש ידיד מבטן, דאָס אידישע ריינע צניעות'דיגע פֿאמיליען לעבען, און אידישער אָנגאָנג אין משך פֿון פֿילע הונדערטער דורות, האָט צוגעגרייט דאס געבוירען פֿון אידישען קינד, מיט די ספעציפֿישע אידישע נייגונגען, אייגענשאפֿטען, די גאַנצע פסיכאָלאָגישע תורה אויפֿפֿאסונג, צו קענען אויפֿוואקסען דער טיפ פֿון איה, עם ישראל, בני הנביאים, מארטירער, שעפֿער פֿון גייסט, באַגרינדער פֿון אמונת האחדות, מאָנאָטעאיזם, געטליכע הייליגקייט, קודש קדשים באַגריפֿען, צו געבען די וועלט, תורות, נביאים, מאָראל, אייביגקייט, נצחיות, אונשטערבליכען באגריף אייניגקייט... "והיו לבשר אחד"... די אידישע קינדערישע נשמה איז פֿון "אוצר הנשמות", פֿון אונטער דעם געטליכען כסא הכבוד, אבנעהיטען פֿון אומריינקייט, טומאה, אכזריות... אויך די שכינה הקדושה לערנט מיט'ן קינד, אין דער מאמע'ס בויך, תורה, די גאַנצע תורה. א געטליך ליכט, א הייליגער נר תמיד, באַלייכט זיין קאפ (בתלמוד). אויך ארויסקומענדיג אויף דער זינדיגער וועלט האָבען אונזערע עלטערען, מאמעס, אידישע פֿאָלקס מאמעס, מיט מוטערליכע פֿאַרזיכטיגקייט געהיטען די קינדערלעך אונטער הייליגקייט... און געזונגען צום קינד אידישע הארציגע, נאאיווע, סענטימענטאלע קינדערישע פֿאלקס לידער, פֿאָלקסטימליכע טענער, געזאנגען, קלאָנגען, און פֿאַרוויגט איהם מיט זיסע חלומות... אונטער דעם קינד'ס ויגעלע... ראָזשינקעס מיט מאַנדלען... שלאָף, איך זינג דיר א ליד, דו ביזט א איד... א.א.

די אגדה דערצעהלט: די מוטער פֿון תנא ר' יהושע בן חנניה, די ארימע פֿאָלקס פֿרוי, האָט דאָס וויגעלע פֿון איהר יונג יתומ'ל (וועו ער איז געבוירען

געווארען איז זיין פֿאָטער געשטארבען) אריינגעשטעלט אין בית־המדרש, כדי דאָס קינד זאָל זיך אנזאָפּען, איינהערען זיך אין די קלאַנגען פֿון „קול תורה". ער איז דערצויגען געוואָרען אין אריסקייט, אָבער דאָס האָט איהם ניט גע־שטערט, אז ער זאָל אויפֿוואַקסען דער גרויסער תנא און חכם, איינער פֿון די גרעסטע תנאים, ריכטיג ווי דער תלמוד זאגט „הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה". זייט געווארענט, אכטונג, צו די קינדער פֿון דער אידישער פֿאלקס מאַסע פֿון זיי קומען ארויס די גרויסע תורה גייסטער און דורך די הייליגע תורה קלאַנגען האָט זיך אונעמלעך אין זיין יונגער, קינדער נשמה, דורך „אונטערגרונד" באַוועגונג, ענטוויקעלט דער גרויסער כח פֿון „הקול קול יעקב". מיט וועלכען ער האָט זעהר אָפֿט באַקעמפֿט די „ידים ידי עשו" פֿון יענע רוימער (בכמה מקומות בתלמוד). און אזוי אין אלע דורות האָבען אידישע מוטערס, פֿאלקס פֿרויען, דערצוינגען זייערע קינדער, די ערציאונג האָט זיך אָננעהויבען פֿון געבוירען, פֿון וויגעלע, אונטער אידישע פֿאלקס קלאַנגען, לידער, געזאַנגען, וואָס זענען געווען אין דעם תוך, דער אינהאלט פֿון די אידישע שירים, קינות, דאָס „פינטעלע איד," דער אינ־האלט דער גייסטיגער ניט באַארבייטער באָדען, צו קענען וואקסען א איד... געהן דעם מארטירער וועג, זיין דער נביא לגוים...

אידיש קינד! איצט נאָך דעם גרויסען חורבן בלוטיגט אונזער הארץ, וועהטאָגט אונזעה נשמה צו וויסען, וויי אזוי ביזטו דערצויגען געוואָרען, וער האָט דיר דאָס „וויג־ליד" געזונגען, וואו איז דיין „קינדער־וויגעלע" געשטאַנען, וואָס פֿאר א לידער, וועלכע קלאַנגען אידישע, מוטערליכע סענטימענטאלע האָסטו געהערט, מיט וואָס פֿאר א חלומות ביזטו איינגעשלאָפֿען... האָסטו דיך אָננעהערט די וויסטע בלוטדורשטיגע וויילדע חיות'דיגע געשרייען פֿון די טמאים, אכזרים? האָסטו בכלל געהאט א מאמ'ן, האָט דיך א מוטערליכע וואַרימע האַנד ארומגענומען, האָט ווער רחמנות'דיג סענטיעמנטאל מיט מוטערליכע ליבע איבער דיר געוואכט, האָט א צארטע האַנד דיינע שענע קינדישע לאָקען געגלעט, האָבען דיינע קינדישע באַ'חנ'טע אייגעלעך אין בענקשאפֿט איינגעשלאָפֿען. אוי! אויז־קאלט, הארט, פֿארווייסט, פֿאר־שטומט איז אלעס געוואָרען, מיין טייער, ארים, עלענד קינד.

הילד בוכה, מילדי העברים זה! אידישע טייערע קינדערלעך! די אגרה דערצהלט פֿון די ליידען פֿון די ערשטע אידישע קינדער. דער אכזר פרעה האָט נוזר געווען, אז מען זאָל אלע אידישע קינדער ווארפֿען אין וואַסער, אויס'הרג'ענען אלע. האָבען די אידישע מטערס, דורך גרויס מסירת נפש, דורך פֿארשידענע „אונטערגרונד" וועגען, זיך אויסבאהאלטען אין די פֿעלדער, און די קינדער זענען דערהאלטען געוואָרען דורך א נס אין די טיפֿקייטען און הייליגן, און דורך נסים אונפֿארשטענדליכע, „אונטערגרונד־נסים" זענען זיי געשפּייזט און דערצויגען געוואָרען. די אידישע פֿרויען האבען געטריי, הייליג,

צניעות'דיג מיטגעלייטן, שוועך און ביטער, מיט די מענער ביי דער שקלאַפֿן ארבייט. און וועלן די ריכטיגע גאולה איז געקומען, ביי דעם ים, האבן די קינדער, פֿון דער „אונטערגרונד", גראדע זיי האבן די ערשטע דערקענט דעם אידישען נאַט, דעם „גבור עושה מלחמה"... זיי האבן געזאגט שירה און געטייטלט מיט זייערע פֿינגערלעך „זה אלי ואנוהו"...

אויך וועלן פֿרעה איז א מצורע געווארן, אומריין, האָבען יענע וויסענ־שאפֿטם מענער, מעדיצינער, געמאכט עקספּערימענטן, אז מען זאל שעבטען אידישע קינדער אין דער פֿריה און אין אבענד, און פֿרעה זאל זיך באַדען אין בלוט, וועט ער געזונד ווערן. דאן איז דער געשריי פֿון אידישען פֿאלק, פֿון טאַטעם און מאַמעס, געגאַנגען צום כסא הכבוד... און עס איז דערהערט געווארן דער געשריי, עס האָט זיך ענטפֿלעקט דער נביאישער גייסט צו משה'ן צו זיין דער גואל.

משה אליין האָט אויך זעהר פֿיל געליטען, געווען באַהאַלטען „אונטער־גרונד", און מען האָט איהם אין א קעסטלע געווארפֿען אין טייך. נילוס, אין דעם טייך פֿון די ווילדע אכזריות'דיגע קראָקאַדילן, אין אָרט פֿון א זיכערען טויט, אָבער דורך א נס איז ער ניצול געווארן... מען האָט דערזעהן אז דאָס קינד ווייסט... מוז דאס זיין א אידיש קינד... ווייל דער געוויין פֿון א אידיש קינד איז דער געוויין פֿון דורות פֿון טויזענדער מארטירער, קדושים... אוי, ווי רחמנות'דיג א אידיש קינד ווייסט.

יונתי תמתי! טייערע אידישע טייבעלעך קינדערלעך! ווען איך הער און לייען דיין איבערלעבונג אין די קעמפּס, ווי מען האָט סאַדיסטיש אכזריות'דיג געווארפֿען די אידישע קינדערלעך אין די נעז־אויוועגס, ווי מען האָט זיי מיט געוואלד אוועקגעריסען פֿון דער מוטערס ברוסט, פֿון דעם פֿאַטער'ס שוים, ווי מען האָט זיך ממש געמאכט בערער פֿון זייער בלוט—דאָס אומשולדיגע בלוט איז דער בעסטער מיטל צו היילען אויסוואורפֿען, אומריינע מצורעים אין אלע צייטען—ווען מען האָט זיי אין דער געגענווארט פֿון זייערע עלטערען צוריסען אויף שטיקער, צוהאקט די יונגע שהנע קינדערשע קעפּלעך אין די ווענט, און אַנדערע מיתות משונות און אכזריות, מוז מען געבען דעם שמערצליכען טיפֿען אָנגעווהטאגטען אידיש מענשליכען נעשריי, אז דער כסא הכבוד זאל דער־ציטערט ווערן, און מאהנען נקמה, זאָגען „אשרי שיאחז ינפץ את עולליך אל הסלע" (תהלים קל"ז), ווען ווען נקמה קומען!...

הבן יקיר לי, ילד שעשועים! טייערע אידישע קינדערלעך! שעהן, הייליג, באַ'חנ'ט זענען געווען דיינע אידישע קינדער שפּילען, פֿארוויילונגען „אונטער די גרינע בוימלעך, שפּילען זיך משה'לעך שלמה'לעך, קאַפּאַטקעלעך, ציצית־לעך, פאה'לעך, שעהן ריין יונג ווי די פֿרישע אייעלעך" (פֿאַלקס מאַטיוו). זכור אזכרנו עוד, איך נעדענק זיי נוט. דאס „חנוכה־דריידעל מיט'ן אויפֿשרייבט נ.ג.ה.ש., די באדייטונג נם נדול היה שם, א גרויסער נס איז דאן געווען, דער

אונפֿארשטענדליכער נס פֿון דעם היסטארישען קאמף און נצחון: רבים ביד מעטים, טמאים ביד טהורים, דער ערשטער „מכבים" קאמף, חשמונאים נצחון, און די קינדערלעך האָבען געדרעהט מיט דעם דריידעל אין אַלע זייטען!... איז דאָס דען ניט געווען דער סימבאָל, ערציאונג, אָנזאָג צום קינד. „דו וועסט מיין קינד ערציגען וועלן, דיינע צרות מיט, פֿון אַלע זייטען וועסטו הערען, געה וואַנדער דו ביזט א איד"... (פֿאַלקס מאָטיוו.) דאס האט געגעבען דעם קינד אַן אונענדליכען אונטערבאוואוסטזיין אז ער וואַנדערט, דרעהט זיך אין אַלע ארבע כנפות הארץ... און לעבט מיט נסים, מיט'ן אינערליכען כח פֿון הייליגקייט, שטארקייט, קינדער פֿון מכבים־חשמונאים...

יא, טייערע איידישע קינדערלעך, צאן קדשים! זכור אזכרנו עוד, איך געדענק דאָס זעהר גוט, איך גלויב און האָף, אז דער איינדרוק פֿון די איידישע קינדער'ס שפיל האָט נאָך אביערגעלאזט גרויסע טיפֿע ניט איבער־געהאקטע ווארצלען, און עס וועט זיך נאָך ענטוויקלען אין אייך די סימבאָלען פֿון דעם. די שטאַרקייט פֿון מכבים חשמונאים, העלדישקייט פֿון בר־כוכבא, ר' עקיבא, די דרייסטקייט פֿון א ר' עקביא, די דרייסטקייט פֿון א ר' שמעון בן יוחאי, צו זאגען דעם שונא די ריכ־טיגקייט... (שבת ל"א), דער אָנגעוועהטאגטער ניט פֿארגעסענער כעס, נקמה אין די המנ'ס... און צו טראָגען הויך און שטאָלץ די פֿאָהן פֿון פֿרייהייט, בדמייך חיי.

רחם ארחמנו! איידישע קינדערלעך! אין די הייליגע טראדיציאָנעלע פֿאלקס טימליכע תפילות פֿון ראש־השנה ויום כפורים זאגט מען: „אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללנו וטפנו," "" גאָט האב רחמנות אויף די קליינע קינדער, „עשה למען יונקי שדים שלא חטאו גמולי חלב שלא פשעו", די יונגע אונשולדיגע קינדערלעך וועלכע האָבען ניט געזינדיגט... די תפילה רייסט זיך ארויס אינ־סטינקטיוו, פֿון ממעמקים, פֿון טיפֿענישׂ פֿון איידישען הארץ. איצט מוזען מיר געבען דעם אָנגעוועהטאגטען געשרייי צו אלע, צו דער גרויסער וועלט, צום כסא הכבוד, צו דער שכינה הקדושה: רחמנות צו די ארימע אונשולדיגע יונגע קינדערלעך, שעפסלעך, אבסאָלוט אונשולדיגע, ניט זינדיגע.

איידישע קינדערלעך, זייט ניט פֿארצוויפֿעלט. דאָס איידישע פֿאלק, איבער־הויפט די איידישע פֿאלקס מאסען, די איידישע פֿאלקסטימליך מענשליך איידיש הארץ, נשמה, דורכגענומען מיט סענטימענטאלע נביאישע ליבע, רחמנות, צו אומגליקליכע עלענדע, וועלען זיין דיינע מוטערס, טרייסטער. דאָס איידישע פֿאלק וועט ארויסווייזען דעם הויכען איידישען פֿאלקס באגריף פֿון אהבת ישראל דורך מסירת נפש, דער יסוד פֿון דעם איידישען הייליגטום, תורה נאציאָנאל רעליגיעזען מענשליכען גייסט, און זיי וועלען דיך האלטען הייליג און טייער, דיך ערציהען צו זיין געטרייע זיהן צום איידישען פֿאלק.

ילך שעשועים! חזק ואמץ בדמייך חיי!